

Fıkhî Kurallar Işığında Kamu Yönetimi

**Hazırlayan
Doç. Dr. Ahmet Özdemir**

Ankara 2023

Fıkhî Kurallar Işığında Kamu Yönetimi

Yazar

Doç. Dr. Ahmet Özdemir

ISBN: 978-625-6444-02-7

1. Baskı

Haziran, 2023 / Ankara
350 Adet

Yayın Sertifika No

46683

Matbaa Sertifika No

46682

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 468

Web: grafikeryayin.com

**Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt**

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Oğuzlar Mahallesi

1396. Cadde No: 6/A

06520 Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafik@grafiker.com.tr

Web : grafik.com.tr

Kitabın hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarına aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
GİRİŞ.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU YÖNETİMİNDE UYULMASI GEREKEN FİKHÎ KURALLAR

I- ADALET.....	13
1- “Adalet Mülkün Temeli Olmalıdır.”	13
2- “Yargı Özgürlüğü Temin Edilmelidir.”	19
3- “Suç İşleyen Hiç Kimseye Dokunulmazlık Hakkı Tanınmamalıdır.”	22
4- “Kul Hakkına Riayet Edilmelidir.”	26
5- “İnsanlar Hakkında Karar Verirken Bilgiye ve Delile Göre Hareket Edilmelidir.....	34
6- “Gelir ve Zenginliklerden Yararlanmada Adalet Temin Edilmelidir.”	35
II- VERİMLİLİK.....	39
1- “İmkânların Kullanılmasında Verimlilik Sağlanmalıdır.”	39
2- “İsrafa Karşı Etkili Tedbirler Alınmalıdır.”	49
3- “İdeal Olandan En İdeale Ulaşma Gayreti İçinde Olmak Gerekir.”	53

III- LİYAKAT	56
1- "Görevlendirmelerde Ehliyet ve Liyakat Gözetilmelidir."	57
2- "Görevlendirmelerde Güç-Sorumluluk Dengesi Sağlanmalıdır."	63
IV- KATILIM	66
1- "Kararlar İstişare İle Alınmalıdır."	66
2- "Muhalefet ve Eleştiri Kültürünün Sağlıklı Bir Şekilde İşlediği Sistem Kurulmalıdır."	43
V- DENETİM	76
1- "Takip ve Denetleme Sorumluluğu Ciddiyetle Yerine Getirilmelidir."	76
2- "Toplumda Hileli İşlem Yapılmaması İçin Etkili Tedbirler Alınmalıdır."	80
VI- AHLÂK	83
1- "Makam-Mevki Gücü Yöneticinin Ahlâkî Değerlerini ve Karakterini Bozmamalıdır."	83
2- "Suizanna Sebep Olacak İşlemlerden Kaçınılmalıdır."	86
3- "Kamu Görevlisinin Yakınlarının Devlet İmkânlarından İstifadesi Hukuka, Ahlâka ve Örfe Uygun Olmalıdır."	89
4- "Devlete Ait Mallarının Kullanımında Gereken Hassasiyet Gösterilmelidir."	92
5- "Verilen Sözler Yerine Getirilmeli, Yalandan Sakınılmalıdır."	97

VII- DEĞERLER	100
1- “Zarûriyyât-ı Dînîyye Kapsamında Olan Değerler ve Gayeler Korunmalıdır.”	100
2- “İlim, Kültür, Medeniyet ve Tabiat Değerleri Korunmalıdır.”	107
VIII- İSTİKRAR	109
1- “Kamu Düzeni Sağlanmalıdır.”	109
2- “Mal ve Hizmet Fiyatlarının Piyasanın Tabîî Şartlarına Göre Belirlenmesi Sağlanmalıdır.”	114
3- “Kamu Hizmetinin Sürdürülmesi İçin Yapılan Borçlanmalarda Mâkul ve Ma’ruf Seviye Aşılmalıdır.”	116
4- “Harcamalarda Orta Yolu Tutmak Gerekir.”	118
5- “İhtiyatlı ve Tedbirli Hareket Edilmelidir.”	119
IX- DESTEKLEYİCİLİK	121
1- “İhtiyaç Sahibi Tüm Fertlere Yardım ve Destek Amacıyla Ulaşılmalıdır.”	121
2- “Yetim ve Öksüzler Korunup Kollanmalıdır.”	124
3- “Engelliler İçin Gereken Hizmetler Sunulmalıdır.”	127

İKİNCİ BÖLÜM

Yöneticilerde Bulunması Gereken Temel Vasıflar	131
İdeal Yönetim Anlayışı ve Toplum Yapısı.....	137
İdeal Yönetim Yapısı Kurulmasının Önündeki Engeller	146

EK 1:	
HAYATIN İÇİNDEN DURUMLAR VE	
CEVAPLARI.....	152
EK 2:	
FIKHÎ İLKELERİ UYGULAMADA BAŞARI	
ÖLÇÜMÜ	162
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	165
KAYNAKÇA.....	169

ÖNSÖZ

Allah Teâlâ'ya sonsuz hamd olsun. Salât ve selam önderimiz ve rehberimiz Resûlullah'a, O'nun âline ve ashabına olsun.

Hız. Peygamber'in "Din nasihattır." uyarısı ve emr-i bi'l-ma'rufu emretmesi, ilim ehline elinden geldiği ölçüde yöneticilere doğru davranışları ve isabetli uygulamaları hatırlatma görevi vermektedir. Bu görevi yerine getirmek üzere devlet başkanına öğüt mahiyetinde geçmiş yüzyıllarda birçok eser yazılmış olmakla birlikte bu eserlerin tamamı kendi dönemlerinin siyasî, sosyal ve politik şartlarından etkilenmiştir. Bu sebeple her dönemde, oluşan yeni şartlar göz önüne alınarak hazırlanan siyasetname türü eserlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Yönetici konumunda olanlar pek çok haklara sahip olmanın yanında çok önemli sorumluluklar da taşımaktadırlar. Görevlerini hakkıyla yerine getirenler dünyada saygı, hürmet ve takdir kazanırken ahirette de sevaba nail olacaklardır. Yönetme sorumluluğunu hakkıyla yerine getirmeyenler ise dünyevî ve uhrevî cezaya uğrayacaklardır. Bu eserde yönetme sorumluluğunun hakkıyla yerine getirilmesine katkı sağlama amacıyla kamu yöneticisi konumunda olanların uymaları gereken temel fikhî ilkeler ve kurallar ele alınarak, idare süreçlerinde uygulanması gereken temel yönetim ilkelerine işaret edilmiştir.

Bu çalışmada, yönetici vasfı taşıyan herkesin istifade edebileceği ilkeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Adalet, verim-

lilik, liyakat, katılım, denetlenme, destekleyicilik, ahlâk, değerler ve istikrar başlığı altında tespit edilen fıkî ilkeler açıklanırken öncelikle bu ilkeye mesned olabilecek naslar tespit edilmiştir. Ayet ve hadisler bazen metin olarak verilirken bazen de nasda yer alan bilgiye işaret etmekle yetinilmiştir. Konular mümkün mertebe hayatın içinde karşılığı olan bilgilerle ve önerilerle ele alınmaya gayret edilmiştir.

Ek-2’de fıkî ilkeleri uygulamada başarı ölçümüne yer verilmiştir. Kitap okunurken her bir ilkeye 0 ila 3 arası puan verilirse yönetimin fıkî ilkeleri uygulama başarı derecesini tespit etmek mümkün olacaktır.

Yöneticilerde bulunması gereken temel vasıflar başlığı altında, ideal bir yöneticide bulunması gereken özellikler ayet ve hadislerden kaynakları gösterilerek ortaya konulmuştur. İdeal yönetim yapısı kurulmasının önündeki engeller konusu, yönetilenlerden, yönetenlerden ve sistemden kaynaklanan engeller olarak üç başlık altında ele alınmıştır.

İslam’ın öğretilerine ve hedeflerine uygun ideal bir yönetici olabilmek ve kamu yönetimini bu ideal çizgide yürütebilmek için yapılması gerekenler elbette bu çalışmada sayılanlarla sınırlı değildir. Bu konuda yeni araştırmalar yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

İslam kültür ve medeniyeti hakkında zaman zaman yapılan menfi propagandanın etkisi ile oluşabilecek olan olumsuz düşüncelerin ve yorumların tashih edilmesi ve ideal bir Müslüman yöneticiliğinin tasviri fıkî ilkeler ışığında kamu yönetimi alanında yapılacak çalışmalar ile mümkün olabilecektir.

Gayret kuldan, muvaffakiyet Allah’tandır.

Ahmet Özdemir

GİRİŞ

Tarih boyunca insanlık toplum halinde yaşadığı için belirli kurallara ihtiyaç duyulmuştur. Bu kuralların tatbikine yönelik olarak çeşitli idare sistemleri altında insanlar hayatlarına devam etmişlerdir.

Yöneten ve yönetilen şeklinde yapılacak bir tasnifte bazen her iki tarafın birbirinden memnun olduğu sistemler kurulabilirken, çoğu zaman yönetilenlerin yönetenlerden hoşlanmadığı, kerhen ve zorunlulukla boyun eğdikleri yönetimler ortaya çıkmıştır.

9

Başarılı idarelerde daha iyiye ulaşma gayesiyle, başarısız idarelerde ise hatalı uygulamaları ıslah edip işleri yoluna koyma amacı ile ilim adamları teorik düzeyde, devlet adamları da yaşadıkları tecrübeden hareketle eserler yazmışlardır. Genel bir isimlendirme ile siyasetname diye tanımlanan bu eserler, devleti idare edenlere adaletli bir yönetim oluşturmalarını tavsiye eden, yöneticilik sanatına ilişkin bilgi, öğüt ve öneri sunan eserlerdir.¹ Bu eserler siyaset alanındaki edebiyatı ve düşünce geleneğini belirlemiş olan metinlerdir.² İslam kültür ve medeniyet tarihi incelendiğinde görüleceği üzere, Müslüman âlimler idarecilere öğüt ve tavsiye içeren pek çok eser telif etmişlerdir.

¹ Yakup Bulut, “Siyasetnameler ve Devlet Yönetimi”, *Devlet Yönetiminde İyi Yönetim Anlayış ve İlkeleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2020, s. 15.

² Kadir Canatan, *İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, s. 7-8.

Siyasetname literatürdeki eserlerde genel ilkelere yer verilmekle birlikte daha çok yaşanan toplumun şartları ve yönetim tarzı çerçevesinde bilgiler bulunmaktadır. Devletin idare sistemi, malî yapılar, maddî imkânlar, bilgi ve teknolojiye yararlanma, toplumun öncelikleri, karşılaşılan tehditler dönemden döneme değişeceği için her toplumun kendi siyasetname eserlerini üretmesini bir gereklilik olarak görmek isabetli olacaktır. Akıl akıldan üstündür atasözünde ifade edildiği üzere bu mevzuda ne kadar çok kişi çalışırsa doğruya ulaşma imkânı o ölçüde artacaktır ve meselelere alternatif çözümler ve farklı bakış açıları sunulabilecektir.

İslam'ın insanlara yüklediği emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker görevi,³ âlimlere ve âmirlerle ciddi sorumluluk yüklemektedir. Yaşadığı toplumu daha iyiye yöneltebilecek veya ortaya çıkan zararlardan koruyacak fikirleri olan âlimlerin konuşarak ve yazarak bu hedefe yönelik katkıda bulunma görevleri vardır. Âmirler ise verecekleri emir ve talimatlarla yönettikleri toplumu ideal seviyeye çıkarmakla sorumludur.

Günümüzde fıkıh ilmi ile meşgul olanların önemli bir mesuliyeti vardır. Bu mesuliyet, dünyada yaşanmış veya yaşanmakta olan problemlili toplum yapılarının ve idare şekillerinin İslam'ın ilkelerine uymadığını beyan etme ve ideal olanı gösterme mesuliyetidir.

Fıkıh kitaplarındaki malumat içinde evrensel olan ile tarihsel olanı birbirinden ayırmadan günümüze olduğu gibi birebir aktarmak ve bunu İslam dininin hükmü olarak sunmak büyük hatalara sebep olmaktadır. Fakihlerin kendi yaşadıkları tarihî şartları gözeterek verdikleri

³ Bkz. Âl-i İmrân Sûresi, 3/104; Nesâî, İman ve Şerâiuhu, 17, 4975.

hükmü sanki bugün söylenmiş gibi takdim etmek İslam'ın doğru temsili ve anlatılması bakımından ciddi problemlere yol açmaktadır. Yapılması gereken ayet ve hadislerle aykırı olmama çabası içinde olarak yaşanan zaman ve bölgenin şartlarına uygun çözümler ortaya koymaktır.

Bu gerekçelere dayalı olarak bu çalışmada kamu yönetiminde uyulması gereken fıkıh kuralları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bir cümle olarak ideal İslam toplum yapısını ifade etmek gerekirse şu şekilde tanımlanabilir.

İslam toplumu; adaletin sağlanması için etkili tedbirlerin alındığı, sahip olunan nimetlerin en verimli şekilde kullanıldığı, yönetim erkinde gerçek bir katılımın olduğu, ehliyet ve liyakatin esas olduğu, hem yöneticilerin hem de yönetilenlerin etkili denetimlerinin yapıldığı, ahlâkî kuralların gözetildiği, temel değerlerin korunduğu, düzen ve istikrarın hâkim olduğu, fertlerin temel ihtiyaçlarının karşılandığı bir toplumdur.

Vasıfları beyan edilen bu toplumun yöneticilerinden beklenenler davranışlar bulunmaktadır. Bu yöneticiler ayet ve hadislerde kâmil bir insan olmaya yönelik beyan edilen vasıfları taşımalıdır. Aynı zamanda bu liderlerin üstlendikleri büyük sorumlulukların bilincinde olması ve nasların ışığı altında aklın ve tecrübenin ulaştığı kamu yönetim ilkelerini benimseyip yöneticiliği sürecinde bu ilkeleri tatbik etmesi gerekmektedir.

Burada tespit edilen esasların benimsenip uygulandığı bir toplum, dünyadaki birçok ülke ve topluluğun ulaşmayı hedefleyeceği örnek ve ideal bir yönetim şeklini ve toplum yapısını sunacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU YÖNETİMİNDE UYULMASI GEREKEN FIKHÎ KURALLAR

Bu bölümde; adalet, verimlilik, liyakat, katılım, denetim, ahlâk, değerler, istikrar ve destekleyicilik başlıkları altında ideal bir yönetim yapısına ulaşabilmek için uyulması gerektiği düşünülen fikhî kurallar tespit edilmiştir.

I- ADALET

13

Kamu yönetiminde uyulması gereken kuralların başında adaletin sağlanması gelmektedir. Bu amaca yönelik tedbirler almak devlet nizamının temel görevleri arasındadır. Adaletin devletin temelesası olarak görüldüğü, yargı kurumunun iç ve dış etkenlerden bağımsız olarak görev yaptığı, suç işleyenlere dokunulmazlık hakkı tanınmadığı, kul haklarının korunup, kimsenin delilsiz olarak cezalandırılmadığı toplumlar adaletli toplum olma hedefine büyük ölçüde ulaşmış demektir.

1- “Adalet Mülkün Temeli Olmalıdır.”

Kur’an-ı Kerim’de kin ve intikam duygusu ile hareket edip cezalandırmada haddi aşmanın ve adaletsizlik yapmanın yasaklanması,⁴ yeryüzünde bozgunculuk çıkarmanın

⁴ Mâide Sûresi, 5/2, 8.

nehyedilmesi,⁵ adaleti emredenleri öldürenlere elem verici uhrevî cezanın olduğunun haber verilmesi,⁶ adaletle hükmetmenin emredilmesi,⁷ servetin tekelleşmeyip tüm topluma yayılmasının gerekliliğinin bildirilmesi⁸ her ferdin hakkının korunduğu adaletli bir toplum yapısına sahip olmanın gerekliliğini göstermektedir.

Kur'an'ın yönetim konus unda vazgeçilmez ilke olarak aradığı temel esas adaletin sağlanmasıdır. Diğer ilkeleri bu amacı gerçekleştiren araçlar olarak görmek mümkündür.⁹

Hız. Peygamber'in adaletli devlet başkanının duasını reddolunmayan dualardan sayması,¹⁰ kıyamet gününde özel gölgelik altında bulunan yedi zümreden birisi olarak adaletli devlet başkanını ifade etmesi,¹¹ yönetimi altındakileri aldatan yöneticilere cennetin haram kılınacağını haber vermesi,¹² her yöneticinin yönetimi altındakilerden sorumlu olduğunu beyan etmesi,¹³ zalim yöneticilere Allah'ın buğzettiğini haber vermesi,¹⁴ beyat alınan hususlar arasında kınayanın kınamasından korkmadan adaletli konuşmanın da bulunması,¹⁵ adaletle yönetmenin sevap kazandıracağını adaletsizce yönetmenin ise günaha sebep olacağını haber vermesi¹⁶ Resûlullah'ın

⁵ A'râf Sûresi, 7/56; Şu'arâ Sûresi, 26/183; Ra'd Sûresi, 13/25.

⁶ Âl-i İmrân Sûresi, 3/21.

⁷ Nisâ Sûresi, 4/58, 135; Nahl Sûresi, 16/90; Sâd Sûresi, 38/26.

⁸ Haşr Sûresi, 59/7.

⁹ Mehmet Erdoğan, *İslam Düşüncesinde Siyaset Etmenin Temelleri*, Ensar Yayınları, Ankara 2019, s. 71.

¹⁰ İbn Mâce, Sıyam, 48, 1752.

¹¹ Buhârî, Ezan, 10, 660.

¹² Müslim, İmâre, 5, 142.

¹³ Buhârî, Itk, 49, 2554.

¹⁴ Nesâî, Zekât, 77, 2566.

¹⁵ Nesâî, Beyat, 4, 4136.

¹⁶ Nesâî, Beyat, 30, 4178.

yönetimde adalete verdiği önemi göstermektedir. Bu durum yönetici sıfatı taşıyanlara adalet ve hakkaniyet ilkelerine göre hareket etme sorumluluğu yüklemektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v) güzel örnek olma vasfını hayatının her alanında gösterdiği gibi Medine döneminde topluma liderlik yaparken de göstermiştir.

Zekât toplamakla görevlendirdiği kişilerin görevlerini suiistimal etmesine izin vermemesi,¹⁷ işin ehline verilmemesini emanetin zayi edilmesi olarak tanımlaması,¹⁸ yetim ve kimsesizlerin himaye edilmesini teşvik etmesi,¹⁹ elindeki sapanın bir kişiye zarar vermesi üzerine o kişinin isterse kısas yapabileceğini söylemesi,²⁰ sosyal statüsü ne olursa olsun herkesin kendisine ulaşabilmesi ve derdini anlatabilmesi²¹ Hz. Peygamber'in hukukî yapıdan malî yapıya, sosyal sorumluluktan yönetim anlayışına kadar bir bütün olarak toplumu ilgilendiren her alanda işleri adalet üzerine bina ettiğini ispat etmektedir.

Naslarda adaletli olmaya büyük önem verilmesi sebebi ile İslam siyaset düşüncesinde adaletli olma devlet başkanının sorumlu olduğu bir görev olarak kabul edilmiştir. Adalet, hem devletin devamlılığını sağlayan önemli bir değer olması, hem de yöneticilerden beklenen önemli bir erdem olması sebebi ile İslam siyaset düşüncesine dair eserlerde en çok tekrarlanan bir kavram olmuştur.²²

¹⁷ Müslim, İmâre, 7, 1832.

¹⁸ Buhârî, İlim, 3, 59.

¹⁹ Buhârî, Talâk, 68, 5304.

²⁰ Ebû Dâvûd, Diyât, 38, 4536; Nesâî, Kasame, 20, 4747.

²¹ Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 56, 3035; Müslim, Rüya, 2, 2268.

²² Özlem Bağdatlı, *İslam Siyaset Düşüncesinin Kavramsal Temelleri*, Dergâh Yayınları İstanbul, 2018, s. 310, 352.

Siyasetname yazarlarından olan Şeyzerî, halkın adaletli yönetime olan ihtiyacını, kıtlık içinde perişan olan bir toplumun bol yağmura olan ihtiyacına benzetmiş;²³ Tirtuşî de adaleti, mülkün temeli ve devletin devam ettirilmesinin en temel etkeni olarak tanımlamıştır.²⁴

Bir diğer siyasetname müellifi İbn Cemâa bu hususta “Mülkün varlığını sürdürmesi, saltanatın devamı, dünya ve ahiret şerefi ancak adalet sayesinde olur. Sultanın Allah Teâlâ’ya olan şükrünün en faziletlisi, hükmünde adaleti yerine getirmesidir.”²⁵ demektedir.

Bir Fars atasözünde “Mülk bir temeldir. Adalet ise mülkün koruyucusudur. Temeli olmayan hemen yıkılır. Koruyucu olmayan ise hemen kaybolur.”²⁶ denilmektedir.

Abdüsselam el-Amâsî sultanların adil olabilmeleri için on iki kural belirlemiştir. Bunlar:

- Kendisi için razı olmadığı şeye halkı için de razı olmaması,
- İhtiyaç sahiplerini kapısından hakaretle göndermemesi,
- Kendi arzularının esiri olmayıp zamanın çoğunu halkın ihtiyaçlarına ayırması,
- Her işi nezaketle yapması,

²³ Celaleddin Abdurrahman b. Nasr b. Abdullah eş-Şeyzerî, *Devlet Başkanının Nitelikleri (en-Nehcü'l-meslûk fî siyaseti'l-mülûk)*, trc. Osman Arpaçukuru, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 11.

²⁴ Ebu Bekr İbn Ebi Rendeke Muhammed et-Turtûşî, *Sirâcü'l-mülûk*, hazırlayan Said Aykut, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 137.

²⁵ Bedreddin İbn Cemâa, *Adl'e Boyun Eğmek (Tahrîrü'l-ahkâm fî tedbiri ehli'l-İslâm)*, trc. Özgür Kavak, Klasik Yayınları, İstanbul 2010, s. 44.

²⁶ Tunuslu Hayreddin Paşa, *Ülkelerin Durumunu Öğrenmek İçin En Doğru Yol*, trc. Kerim Suphi Muhammed, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2017, s. 67.

- Gücü yettiğince Allah'ın emirlerine uygun olarak halkı kendisinden hoşnut etmesi,
- Allah'ın rızasını geçip bir kulun rızasını talep etmemesi,
- Halkın kusurlarını merhametle bağışlaması,
- Halka verdiği sözü tutması,
- Âlimlerin ve salihlerin sohbetlerine katılıp nasihatlerini dinlemesi,
- Övünme, gazap ve kibirden sakınması,
- Yöneticilik verdiği kişilerin halka zulmetmesine engel olması,
- Akıl sahibi, güvenilir, dindar ve dürüst kimseleri yakınında bulundurmasıdır.²⁷

Yönetimde Adaleti Esas Alan Devletlerin Başlıca Özellikleri

- Yargılamada, siyasî ve malî açıdan güçlü kişilere özel ayrıcalıklar tanınmaz. Yargı mensupları dış etkiden uzak kalarak ellerinden geldiği ölçüde adaleti tevzi etmeye çalışırlar.
- Hukukî mevzuatın tamamı (anayasa-kanun-yönetmelik-yönerge...) kamu menfaati gözetilerek hazırlanır. Toplumda hatırı sayılır kişileri koruyan ve onlara şahsî menfaat sağlayan hiçbir kanunî düzenleme yapılmaz.
- Alınan idarî kararlarda toplumun vicdan ve adalet duygusu zedelenmez.

²⁷ Abdüsselam Şükrullah el-Amâsî, *Tuhfetü'l-ümerâ ve minhatü'l-vüzerâ*, hazırlayan A. Mevhibe Coşar, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2012, s. 94-96.

- Yargı bağımsızlığının temin edilmesine yönelik tedbirler alınır.
- Hizmet ulaştırılan fertlerde ayrımcılık yapılmaz. Mesela zenginin kapısının önü daha fazla aydınlatılıp, yolu daha güzel inşa edilip diğer insanlara daha az kalitede hizmet sunulmaz.
- Servetlerin belli ellerde dolaşmayıp, tüm topluma yayılması ve zenginlikten herkesin istifade etmesi için tedbirler alınır.
- Kamu görevlilerine maaş ödemesinde statü-maaş dengesi sağlanır. Daha az eğitim ve tecrübe bilgisi ile yapılabilen işlerle, yüksek derecede ihtisas ve çalışma isteyen işler arasında maaş eşitliği değil maaş adaleti sağlanır.
- Adalet ve hakkaniyetten ayrıldığı tespit edilen şahıslara gereken cezaî müeyyide uygulanır.
- Vatandaşların vergi gibi malî sorumluluklarında kamu vicdanının mâkul göreceği oranlar belirlenir. İnsanların bir kısmından vergi tahsil edemeyip tüm yükü vergisini ödeyenlere yükleme yanlışına düşülmez.
- Kamuya işçi-memur alımında şeffaf, denetlenebilir, ayrımcılıktan uzak ve tarafsız bir sistem işletilir.
- Kimse başkasının yaptıkları sebebi ile cezalandırılmaz. Cezalandırmada şahsî sorumluluk esastır. "...Herkesin kazanacağı yalnız kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez..."²⁸
- Toplumda hakkını almada zorluk yaşayan, mağduriyete

²⁸ En'âm Sûresi, 6/164.

uğrayan zayıf ve kimsesizler için özel düzenlemeler yapılır.

- Resmî hukukî süreç sağlıklı bir şekilde işlemediği için alınamayan hakların sahibine iadesi ve adaleti temin için kişinin kendisinin ya da çeşitli örgütlerin kuvvet kullanması söz konusu olmaz.
- İstihdam politikası ve görevlendirmelerde kul hakkı ihlali olmayacak şekilde düzenlemeler yapılır.
- Toplumlarda her zaman haksızlıklar ve adaletsizlikler olabileceği için gerekli şikâyet ve müracaat yolları sağlıklı bir şekilde işletilerek problem büyümeden tedbir alma yoluna gidilir.
- Kamu imkânlarından yararlanmada halkın vicdanını yaralamayacak, akliselim sahiplerinin mâkul göreceği düzenlemeler yapılır.

2- “Yargı Özgürlüğü Temin Edilmelidir.”

Yargı özgürlüğüne zarar veren şartların mevcut olması, hukukun temel amaçlarından olan adil hüküm verememe sonucuna götürecektir. Dolayısıyla adaletli olmayı emreden naslar yargı özgürlüğünün gerekliliğinin delilidir. Kur’an’da “...Eğer hükmedecek olursan, aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, adil davrananları sever.”²⁹ “De ki: Rabbim adaleti emretti...”³⁰ buyrularak adaletli olmak emredilirken; bir kişiye duyulan sevgi³¹ veya kin³² ya da menfaat beklentisi³³ gibi etkenler ile adaletten ayrılmak yasaklanmaktadır.

²⁹ Mâide Sûresi, 5/42.

³⁰ A'râf Sûresi, 7/29.

³¹ Nisâ Sûresi, 4/135; En'âm Sûresi, 6/152.

³² Mâide Sûresi, 5/8.

³³ Bakara Sûresi, 2/188.

Hız. Peygamber (s.a.v) kıyamet gününde gölgelendirilecek yedi zümre arasında adaleti sağlayan yöneticilerin de olduğunu haber vermiştir.³⁴ Mensup olduğu kabile bakımından soylu görülen bir kadının hırsızlık suçunun bağışlanması için aracılık yapan Üsâme b. Zeyd'i bu aracılığı sebebi ile uyarmış ve kendi aile fertlerinden biri bile bu suçu işlese kendisinin araya girmeyeceğini ve suç işleyenin gereken cezayı çekeceğini haber vermiştir.³⁵ Hz. Peygamber (s.a.v) Yemen'e kadı olarak gönderdiği Muaz b. Cebel'e kaza görevinde uyması gereken usulü bildirmiş, nas olmayan konularda re'yi ile (ictihad ederek) hareket etmesini onaylamıştır.³⁶

Hukukun temel işlevi her hak sahibine hakkının verildiği bir kamu düzeni oluşturmaktır. Hukukun bu misyonunu başarı ile sağlayabilmesi için hukuk kurallarının uygulanmasında özgür bir ortamın sağlanması gerekmektedir. Bu sebeple bir hukuk sisteminin gerçek adaleti sağlaması isteniliyorsa dış etkenlerden ve baskılardan uzak olarak kendi sistematiği içinde hareket etmesi olmazsa olmaz koşullardandır.

Devlet yönetim sisteminde kuvvetler ayrılığının temin edilip tam yargı bağımsızlığının güvence altına alınması ve yönetimin hukukî denetim altında olması etkin bir hukuk devleti olmanın temel kurallarındandır.³⁷

Yargı özgürlüğüne zarar veren etkenler iç ve dış etkenler olarak ikiye ayrılabilir. Kamu otoritesini elinde

³⁴ Buhârî, Ezan, 10, 660; Müslim, Zekât, 91, 1031.

³⁵ Buhârî, Ehâdisü'l-Enbiyâ, 60, 3475; Müslim, Hudûd, 2, 1688.

³⁶ Ebû Dâvûd, Akdiye, 23, 3592.

³⁷ Nevzat Saygılıoğlu, Selçuk Arı, *Etkin Devlet: Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi*, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2003, s. 108.

bulunduran yöneticilerin baskıları ve yönlendirmeleri, ulusal ve uluslararası kamuoyu baskısı, suç örgütlerinin tehdidi, yargı mensuplarının akraba ve tanıdıklarından gelen telkinler ve beklentiler yargı özgürlüğüne zarar veren dış etkenlerdir.

Hâkimin olaylara kendi ideolojik bakış açısını yansıtarak yaklaşması, taassup ve bağınazlıktan kurtulamaması, maddiyata karşı aşırı zafiyet taşıması ve korkak olması yargı özgürlüğüne zarar veren iç etkenlerdir.

Yargı özgürlüğüne zarar veren dış etkenlerin olumsuzlarından kurtulmak için yapılması gerekenler; yöneticilerin yargı kurumu üzerinde etki etmesine fırsat veren kanunî yetkiler var ise bu yetkilerin daraltılarak yargı özgürlüğünü sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi, ulusal veya uluslararası kamuoyunun ya da suç örgütlerinin fiilî baskı kurmasına fırsat verilmemesi ve hâkimin akrabalık ya da dostluk bağı olduğu kişilerle ilgili olaylarda görevlendirilmemesidir. Hâkimin kararını etkilemeye çalışanlara –kim olduğuna bakılmaksızın– caydırıcı cezalar verilmesi de yargı özgürlüğünü temin etmede etkili olacaktır.

Yargı özgürlüğüne zarar veren iç etkenlerin olumsuzluklarından kurtulmak için yapılması gerekenler ise; hukuk nosyonu ve adalet mekanizması ruhunda yer etmemiş kişilere yargılama görevi verilmemesi, taassup ve bağınazlığı tespit edilen hâkimlerin geçici veya sürekli olarak yargılama görevinden uzaklaştırılması, yargı mensuplarının özlük haklarının ve malî durumlarının konumlarına uygun bir seviyede olması, rüşvet,³⁸ ihaleye

³⁸ “Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların malla-

fesat karıştırma vb. haksız kazanç içinde olduğu tespit edilenlere etkili yaptırımlar uygulanması, kuvvetli bir iç denetim yapısının kurulması ve can-mal güvenliği endişesi yaşayan hâkimlerin korunmasında etkili tedbirlerin alınmasıdır.

Yargı Özgürlüğü Olmayan Toplumlarda Ortaya Çıkabilecek Olumsuzluklar

- Toplumda hâkimlere ve adalet kurumuna güven azalır.
- Siyaset kurumu, yaptıklarını meşrulaştırma aracı olarak hukuku kullanır.
- Hâkimin kararları maruz kaldığı güç ve baskıya göre sürekli değişeceği için hukukî istikrar bozulur. Çelişkili kararların ortaya çıkması kaçınılmaz olur.
- Hukukî yollar ile adalete ulaşmayacağı kanaati suç örgütlerinden yardım alma temayülünü doğurur.
- Hukuk yapısına güvensizlik, yabancı yatırımcı bulma imkânlarını daraltır.
- Ülkenin inanılabilirliğine ve itibarına zarar verir.
- Hukuk eğitimi kendisinden beklenen hizmeti sunamaz hale gelir.

3- “Suç İşleyen Hiç Kimseye Dokunulmazlık Hakkı Tanınmamalıdır.”

Bir kişiye dokunulmazlık hakkı verilmesi demek, onun suç-günah işleme özgürlüğünün olması demektir ki, böyle bir ayrıcalık naslarda peygamberler dâhil olmak üzere

rından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin.” Bakara Sûresi, 2/188.

hiçbir ferde tanınmamıştır. Aksine, herkesin yaptığından sorumlu olacağı beyan edilmiştir. Geçmiş milletlerin helakinin haber verildiği ayetlerde peygamber ile aynı soya sahip olanların suç ve günah işlemişler ise diğer insanlarla benzer konumda olacakları ve aynı akıbete uğrayacakları haber verilmiştir.³⁹

Kötülük yapanların cezadan kaçamayacaklarını ifade eden “Yoksa kötülükleri yapanlar bizden kaçabileceklerini mi sandılar? Ne kadar kötü (ne yanlış) hüküm veriyorlar!”⁴⁰ ayeti umumî manasıyla kişilere veya gruplara cezalandırılmama hakkı gibi özel bir statü verilmediğini göstermektedir. İsrailoğullarının birkaç sayılı gün haricinde kendilerine azap dokunmayacağı iddiasında bulunmaları üzerine “...De ki (onlara): Siz Allah katından bir söz mü aldınız -ki Allah sözünden caymaz-, yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”⁴¹ buyrularak bu tür bir dokunulmazlıklarının olmadığı haber verilmiştir.

Hız. Peygamber’in elindeki hurma sapını, dağıtılan bir şeyi almak için ileri atılan bir adama zarar verme kastı olmaksızın vurması sebebi ile o adamın kısas talebinde bulunması üzerine hiç tereddüt etmeden olumlu cevap vererek kısas yapabileceğini söylemesi⁴² kendi şahsının bile hukuk nezdinde dokunulmazlığının olmadığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Hız. Peygamber’i kendilerine rehber olarak Müslümanları yöneten Hulefâ-i Râşidîn Döneminde halife de dâhil

³⁹ Hûd Sûresi, 11/46; En’am Sûresi, 6/74.

⁴⁰ Ankebût Sûresi, 29/4.

⁴¹ Bakara Sûresi, 2/80.

⁴² Nesâî, Kasâme, 20, 4747.

olmak üzere herkesin yargı önünde eşit olup kimsenin dokunulmazlığının bulunmadığını gösteren örnekler uygulamalar bulunmaktadır.⁴³

Kureyş'in itibarlı kabilelerinden olan Mahzum oğulları kabilesine mensup bir kadının hırsızlık yapması üzerine bazı kişiler hırsızlık suçunu işleyen bu kadını cezadan kurtarma çabasına girdiler. Bu şekilde aracılık yapıldığını gören Hz. Peygamber (s.a.v) "Ey İnsanlar! Sizden öncekiler zengin hırsızlık yaptığında ceza vermeden salıverip, zayıf kimseler hırsızlık yaptığında ceza vermeleri sebebiyle helak oldular. Allah'a yemin olsun ki, kızım Fâtımâ bile hırsızlık yapsa (ona dokunulmazlık tanımayıp) elini keserim."⁴⁴ buyurarak had cezaları tatbik edilirken kimseye özel muamele yapılmayacağını, dokunulmazlık hakkı tanınmayacağını çok veciz bir şekilde beyan etmiştir.

Bu naslar temel alınarak İslam'da kanun önünde, yöneten ve yönetilen diye ayırmaksızın herkesin eşit olduğu, cezaların genelliği ilkesinden hareketle fertlerin sosyal ve resmî statülerinin cezaların uygulanmasında ayrıcalık ve dokunulmazlık sebebi olamayacağı kabul edilmiştir.⁴⁵

İnsanların toplum içinde farklı konumlarda olması tabîi bir durumdur. Bu farklılığa dayalı olarak mesleği, insanlar üzerindeki nüfuzu, gelir seviyesi ve otoritesi birbirinden farklı olmaktadır. Bu durum hukukî süreçlerin işletilmesinde bir ayrımcılığa sebep olduğunda güçlü ve zengin olanların lehine olmak üzere adaletin terazisi yanlış tartacaktır.

⁴³ Bkz. Saffet Köse, İslâm'da Hukuk Devleti İlkesinin Dinamikleri, *İLAM Araştırma Dergisi*, 1996, cilt: I, sayı: 2, s. 41-44.

⁴⁴ Müslim, Hudûd, 2, 1688.

⁴⁵ Yaşar Yiğit, "İslam Ceza Hukukunda Eşitlik İlkesi ve Dokunulmazlık", *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1999, cilt: II, sayı: 13-15, s. 197, 202.

Toplumlarda iki türlü dokunulmazlık olduğu görülmektedir. Birincisi, belirli mevzuat çerçevesinde tespit edilen resmî dokunulmazlıklardır. Milletvekilleri, bürokratlar, rütbeli askerler ve devlet memurları için tanınan dokunulmazlık hakkı buna örnek olarak verilebilir. Diğer dokunulmazlık çeşidi ise, sahip olduğu nüfuz ve baskı gücünü kullanarak hukuk üzerinde etkili olup, suçtan kurtulmayı sağlayan fiilî dokunulmazlıktır. Ülkede gerçek manada bir adaletin temini isteniliyorsa kamu otoritesinin dokunulmazlıklar konusunda iki görevi vardır. Birincisi, yürürlükteki mevzuatlardaki tüm dokunulmazlıkları ilga etmek; diğeri ise, güç odaklarının hukukî süreci etkilemelerine ve fiilî dokunulmazlık elde etmesine fırsat vermemektir.

Resmî ya da gayri resmî süreçlerle cezadan kurtulacağını düşünen fertler, suç işlemekten ve haksızlık yapmaktan geri durmayacaklardır. Dolayısıyla dokunulmazlıkların her türünün ortadan kaldırılması toplumda haksız pek çok işlemin yapılmasına mani olabilecektir.

25

İnsanların adalet müessesesine güvenini sarsan durumların başında hukuk önünde eşitliğin sağlanamaması gelmektedir. Hak edene hak ettiği cezanın verilmemesi vicdanları yaralamasının yanında, hukuka ve devlet nizamına güven duyusuna da zarar vermektedir. Dolayısıyla kamu düzeninin bozulmaması için hukuk önünde eşitlik ilkesinin gerçek manada uygulanma zarureti vardır.

Toplumda görev itibari ile alt bir mevkide olan bir vatandaşın, en yüksek mevkideki yöneticiler de dâhil olmak üzere herkesten hakkını isteme ve dava açma hakkı bulunmaktadır. Hiçbir kamu görevlisinin veya güçlü,

zorba şahısların muafiyet ve sorumsuzluk iddiası geçerli değildir.⁴⁶

Dokunulmazlıkların kaldırılabilmesinin önünde engeller bulunmaktadır. Resmî dokunulmazlıkların kaldırılmasında, özgürce hareket etmeye alışmış ve keyfi kararlar almak isteyen yönetici erkinin direnci ciddi bir engel olabilir. Ancak bu engel, hakkaniyet duygusunu önceleyen, toplumda adaleti sağlamayı hedefleyen yöneticilerin cesareti, feraseti ve kararlılığı ile aşılabılır.

Fiilî güce dayalı olarak ortaya çıkan gayri resmî dokunulmazlıkların toplumdan kaldırılabilmesi için de ciddi mücadeleler vermek gerekecektir. Çünkü bu şahıslar öteden beri alışageldikleri şekilde cezalardan muaf olma beklentisi içinde olacaklar ve bu düzeni ortadan kaldırma teşebbüslerine mukavemet edeceklerdir. Bununla birlikte, devletin otoritesi ve bu konudaki kararlılığı gösterildiğinde hukuk önünde eşitliği bu güç odakları da kabul etmek zorunda kalacaklardır.

4- “Kul Hakkına Riayet Edilmelidir.”

Kur'an-ı Kerim'de yetim mallarının gayri meşru yollarla yenilmesinin yasaklanıp⁴⁷ böyle davrananların cehennem azabına uğrayacaklarının haber verilmesi⁴⁸ ve “Mallarınızı aranızda bâtil yollarla yemeyin...”⁴⁹ uyarısı malî açıdan kul hakkına sebebiyet verilmesini yasaklamaktadır.

⁴⁶ Ebu'l Â'lâ Mevdûdî, *İslam'da İnsan Hakları*, trc. Sezgin Baş, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 65.

⁴⁷ Nisâ Sûresi, 4/2, 6.

⁴⁸ Nisâ Sûresi, 4/ 10.

⁴⁹ Nisâ Sûresi, 4/29.

Namusa iftiranın suç olarak kabul edilmesi⁵⁰ ve insanın canına karşı yapılan saldırıların suç olup, kısas veya diyeti gerektirebilmesi⁵¹ can, beden ve namus bakımından kul hakkına sebebiyet verilmesini yasaklamaktadır.

Boşanan kadınları sırf onlara zarar vermek ve haksızlık yapmak üzere serbest bırakmayıp alıkonulmasının yasaklanması⁵² kişilik hakkı bakımından kul hakkına zarar verilmesini yasaklamaktadır.

Hadislerde Müslüman tanımlanırken dilinden ve elinden diğer Müslümanların selamette olduğu kişi olarak ifade edilmesi⁵³ kul hakkı ihlalinin Müslümanın hayatında olmaması gerektiğini açıkça göstermektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) veda hutbesinde "...Şüphesiz sizin kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız birbirinize haramdır..."⁵⁴ buyurarak kul hakkına riayeti kesin bir şekilde emretmiştir.

27

Müslümanların şerefine dil uzatılmasının en büyük günahlardan biri olduğu uyarısı,⁵⁵ insanların birbirlerine zulmetmelerinin⁵⁶ ve zalimin yanında yer almalarının yasaklanması⁵⁷ da kul hakkına riayet hususunda hadislerde yer alan kuvvetli delillerdendir.

Kul hakları genellikle insanların canları, bedenleri, namusları, şahsiyetleri, dinî inanç ve yaşayışları gibi konulardaki kişilik haklarıyla mallarına ve aile

⁵⁰ Nûr Sûresi, 24/4

⁵¹ Bakara Sûresi, 2/178.

⁵² Bakara Sûresi, 2/231.

⁵³ Ebû Dâvûd, Cihad, 15, 2481; Nesâî, İman ve Şerâiuhu, 8, 4962.

⁵⁴ Buhârî, İlim, 3, 67; Müslim, Hac, 19, 1218.

⁵⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 40, 4877.

⁵⁶ Buhârî, Mezâlim ve'l-Gasb, 46, 2447; Müslim, Müsâkât, 30, 1610.

⁵⁷ Nesâî, Bey'at, 36, 4190.

fertlerine ilişkin haklarından oluşmaktadır.⁵⁸ Kul hakkı ihlalleri iki fert arasında olabildiği gibi, devletin özensiz uygulamalarından da kaynaklanabilmektedir. Bu çalışmanın konusu kamu yönetiminde uyulması öngörülen ilke ve kurallar olduğu için burada fertler arası kul hakkı ihlallerine yer verilmeyip sadece kamu yönetiminin yaptığı ihlallere yer verilmektedir.

Kamu Yönetiminde Bazı Kul Hakkı İhlalleri

Vergilerin Toplanması Hakkaniyeti Sağlamamak

Devletlerin vatandaşlara hizmet sunabilmesi için ihtiyaç duydukları gelirler büyük ölçüde vergiler yoluyla temin edilmektedir. Kamu yararı böyle bir uygulamayı zorunlu kıldığı için vergi toplanması devletin hakkı ve salahiyeti kapsamındadır. Ancak vergilerin toplanmasına yönelik kurallarını vatandaşlarına benimsetememiş ve gerekli sistematik yapıyı yerleştirememiş devletlerde bu hususta ciddi bir kul hakkı ihlali söz konusu olmaktadır.

Vergi mükellefi bazı kişilerin vergiyi ödememesi sebebi ile yaşanan gelir kaybının vergisini düzenli ödeyen, kurallara bağlı vatandaşlara yüklenerek telafi edilmesi, devlete karşı sorumluluklarında görev bilinci ile hareket eden vatandaşların hakkını ihlal etmek demektir.

Devlet ihtiyaç duyduğu 100 birim vergiyi 100 kişiden 1 birim olarak tahsil ederek hakkaniyete uygun bir vergilendirme yapmak yerine, “50 kişiden nasıl olsa tahsilat yapamayız, biz kişi başı 2 birim olarak belirleyelim ki 100 birim olan vergi tahsilatına ulaşalım” anlayışının benimsenmesi açık bir kul hakkı ihlali olarak görülmelidir.

⁵⁸ Mustafa Çağrıncı, “Kul Hakkı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islaman-siklopedisi.org.tr/kul-hakki> (06.07.2022).

Yardımlaşmada Öncelik Sırasına Uymamak

Fıkıh kitaplarında zekât ve fitre gibi ihtiyaç sahiplerine malî yardım kapsamındaki ibadetlerin ödenmesinde öncelik sırası bulunmaktadır. Öncelikle fakir akrabadan başlanması, daha sonra o beldedeki ihtiyaç sahiplerine bu yardımların yapılması tavsiye edilmekte, zekât ve fitrenin başka beldelere gönderilmesi ise mekruh olarak tanımlanmaktadır. Sadece olağanüstü durumlarda ve çok acil ihtiyaçların karşılanmasında başka beldelere yardımlara öncelik verilebileceği ifade edilmektedir.⁵⁹

Zekât ve fitre olarak verilecek olan para zengin kendi mülkiyetinde olan bir paradır. Şahıs mülkiyetinde olan bu paranın dağıtımında bile öncelik sırası var ise, devlet bütçesinden yapılacak yardımlarda bu hususa daha çok titizlik göstermek gerekecektir. Çünkü devletin hazinesinde fakirler de dâhil olmak üzere halkın tamamının ortaklığı söz konusudur.

Bu bilgilerden hareketle şunu söylemek mümkündür. Önlenemeyen olağanüstü şartlarda devlet çeşitli ülke vatandaşlarına yardımlar yapabilir ve stratejik ortaklıklar gereği malî ödemelerde bulunabilir. Ancak kendi vatandaşlarının mağduriyetine ilgisiz kalıp, kendi ülkesinde can-mal güvenliği olduğu halde daha iyi bir yaşam amacıyla ülkeye gelenlere, çalışıp üretim yapabilecekken âtıl olarak duran misafir vatandaşlara malî yardımda bulunması kul hakkı ihlali sayılmalıdır. Çünkü

⁵⁹ Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl-i-Muhtâr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2005, I, 130; Ebû Muhammed Abdülvehhab b. Ali el-Bağdâdî Kadi Abdülvehhab, *el-İşrâf ala nüketi mesâil-i-hilâf*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1999, I, 419.

devletin gelirlerinde tüm ülke vatandaşlarının ortaklığı söz konusudur, dolayısıyla da hakkı bulunmaktadır.

Kamu İmkânlarını Kullanmada Adaleti Gözetmemek

Seçim sonuçlarına göre en fazla oyu alarak iktidar olan bir partinin -oyların tamamını almadığı sürece-karşısında başka görüşte olan insanların mevcudiyeti kaçınılmazdır. İktidar olmak sorumluluk doğurduğu gibi çeşitli haklar elde etmeyi de gerektirecektir. Kamu kuruluşlarının işleyişini temin etmek iktidarın salahiyetine dâhildir. Ancak bu hakkı kullanırken kul hakkı ihlaline sebebiyet vermemek için toplumun her kesiminin göz önünde tutulma mecburiyeti vardır.

Devlet imkânları ile kütüphanelere, üniversitelere, kamu kuruluşlarına ücretsiz gazete-dergi dağıtımı yapılacaksa, iktidara yakın-uzak gazete ayırımı yapmadan bu hizmet yapılmalıdır. Sadece belirli gazetelerin dağıtımı kul hakkı ihlalidir. Devlete ait yayın organları belirli bir kesimi değil, toplumun genelini kuşatacak şekilde yayın yapılmalıdır. Aksi durumda toplumun bir kesimi için kul hakkı ihlali olacaktır. Öğretmen atamalarında alım yapılacak dersler ve sayılar belirlenirken ihtiyaç odaklı olmak yerine ideolojik kaygılarla hareket edilmesi atanması gerektiği halde atanamayan öğretmen adaylarının kul hakkı ihlalidir. Yatırım planlamaları yapılırken öncelik sırasını hakkaniyetle belirlememek hizmet almayı öncelikli olarak hak edenlerin haklarını ihlaldir. Bu konuda yüzlerce örnek vermek mümkündür. Ancak özetle söylemek gerekirse iktidar gücü kullanılırken toplumun her kesiminin hakkı olan mevzularda bu hak sahiplerini gözetmek hukuken ve ahlâken bir zorunluluktur. Aksine davranışlar ise kul hakkı ihlalidir.

Devletin Parası İle Yurtdışına Gitmek

Devletlerarası münasebetlerde iletişimin kuvvetli olması ve karşılıklı ziyaretlerin yapılması her iki taraf için de oldukça önemli faydalar içermektedir. Bu ziyaretler kamu menfaati bakımından maslahatlar içerdiği için gerekli olan masrafların devletin imkânları ile karşılanması tabîî bir durumdur. Ancak bu tür ziyaretlerde sıklıkla göz ardı edilen ve kul hakkı ihlaline sebep olan bir yanlış uygulama geçmişten günümüze kadar devam etmektedir.

Resmî görevli olarak yurtdışına giden bir âmirin beraberinde güvenlik ve protokol görevlilerinin olması (mâkul bir sayıda), ikili anlaşmada taraf olacak kamu görevlilerinin bulunması tabîî bir durum iken, çoluk-çocuk ve dost-ahbabın bu tür gezilere devletin parası ve imkânları ile katılması herkesin ortak malı olan devlet hazinesinin yerli yerinde kullanılmamasından dolayı kul hakkına sebep olmaktadır.

31

Protokol kuralları gereği eşli katılım gereken toplantılar haricinde aile fertleri ve gezinin teması ile irtibatı olmayan diğer şahıslar bu tür faaliyetlere katılmak istiyorlarsa kendi şahsî mal varlıkları ile geziye katılmaları uhrevî sorumluluk taşımamaları için oldukça önemlidir.

Elektrikte Kayıp-Kaçak Bedeli Tahsilatı Yapmak

Vatandaşlara sunulan hizmetlerin belirli bir bedelinin olması tabîîdir. Bu tür hizmetler birçok ülkede hizmetten istifade edenlerin ödedikleri ücretlerle yürütülmektedir. Ancak bu konuda iki zümre kul hakkı ihlali yapmaktadır.

Kul hakkı ihlali yapan birinci zümre, belirlenen ücreti ödememek için yasal olmayan yollar ile elektrik temin ederek elektrik faturasını ya hiç ödemeyenler ya da

harcadığı orandan çok düşük miktarda fatura ödeyenlerdir. Yaptıkları haksız uygulamaya “devlet bize ücretsiz hizmet sunmak zorundadır” şeklinde bir savunma getirmelerinin hukuken ve ahlâken bir dayanağı bulunmamaktadır. Bir şahsa ait olan malı izinsiz almak ve kullanmak nasıl ki haram ise devletin malını haksız yollarla almak da büyük bir vebaldır ve kul hakkı yemektir.

Kul hakkı ihlali yapan ikinci zümre ise, bir kısım vatandaşların ödemediği ücreti diğer vatandaşlardan tahsil etme yoluna giden şirketler ve bu düzeni devam ettiren devletin ilgili kuruluşlarıdır. Elektrik hizmetini sunan kuruluşa düşen görev tüm abonelerden tahsilatı gerçekleştirmesidir. Bu konuda başarısız oluyorsa sorunu kendisinde görerek kayıp-kaçak bedelini kendisinin üstlenmesidir. Devlete düşen görev ise hiç kimsenin hakkı yenilmeden kamu hizmetlerinin yürütülmesi için gereken hukukî ve idarî tedbirleri almaktır. Aksi durumda kul hakkı ihlalleri önlenemeyecektir.

Görevlendirmelerde liyakati Esas Almamak

Bir görevlendirme yapılırken o göreve en layık, üstlenilecek işin hakkını en iyi verebilecek ve çalışma alanında en verimli faaliyet yürütebilecek olan kişilerin tespit edilip bu kişiler arasından seçilecek bir kişiye görevin verilmesi gerekir. Bu şekilde davranılmayıp da hısmılık-arkadaşlık-hemşehri bağı, cemaat-cemiyet birliği, maddi menfaat beklentisi, kamuoyu baskısı, güç odaklarından çekinme, kendi konumunu feda edememe, üst makamların gözüne girip daha iyi makamlara ulaşmayı hedefleme gibi süflî gayelerle hak etmeyen bir kişiye makam ve görev verme iki açıdan kul hakkı ihlaline sebep olacaktır.

Birincisi; aldığı eğitim, bilgi ve tecrübesi ile bahsi geçen makama uygun tüm fertlerin hakkı yenildiği için kul hakkı ihlali doğmaktadır.

İkincisi ise; yetersiz bir görevlinin istihdam alanında göstereceği başarısızlıklar, eksiklikler ve verimsizliklerden olumsuz etkilenen tüm insanların hakkı yenildiği için kul hakkı ihlali doğmaktadır.

İşçinin Hakkını Vermemek

Hız. Peygamber'in işçinin ücretini alın teri kurumadan verin buyurması⁶⁰ ve işçinin ücretini vermeyen kimselerle kıyamet gününde hasım olacağı uyarısında bulunması⁶¹ işçilerin haklarını tam ve zamanında ödeme hususunda gereken hassasiyeti göstermeyi bir görev olarak işverenlere yüklemektedir.

Çalışanların hakkı olan paranın verilmesi ülke düzeninin temelini sağlam olduğunu gösterir. Halkın serveti kapanın elinde kalırsa ülke düzeni bozulur ve devletin temeli sarsılır.⁶²

İşçinin parası üzerinden faiz kazanmak için geç ödeme yapmak, elde olmayan durumlar sebebi ile üretimde azalma olduğunda bu kaybı işçinin ücretinden kesmek, çalışma şartları ve saatleri bakımından mevzuatlarda belirlenen kriterlere uymamak, görev dağılımını hakkaniyet uygun yapmamak en çok şahit olunan çalışan hakkı ihlallerindendir.

⁶⁰ İbn Mâce, Rühûn, 4, 2443.

⁶¹ İbn Mâce, Rühûn, 4, 2442.

⁶² Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 143.

Hakkını talep etmede çoğu zaman dezavantajlı konumda olan işçilerin bu durumlarından yararlanarak işverenlerin hırs ve açgözlülükle işçilere hak ettiklerinden daha az ücret vermeleri açık bir kul hakkı ihlali olup İslam toplumlarında bulunmaması gereken bir haldir. Bu sakıncanın ortaya çıkmasına mani olmak kamu yönetiminin temel görevleri arasındadır.

5- “İnsanlar Hakkında Karar Verirken Bilgiye ve Delile Göre Hareket Edilmelidir.”

Ayet-i Kerime’de “Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır...”⁶³ buyrulurken zan ile hareket etmede dikkatli olmanın gerekliliği beyan edilmiş, insanların bilmediği şeylerin ardına düşmesinin vebal doğuracağı uyarısı yapılmıştır.⁶⁴

Hz. Peygamber (s.a.v) “Zandan sakının. Muhakkak ki (kötü) zan, sözün en yalanıdır.”⁶⁵ buyurarak zan ile yalan arasındaki irtibata dikkat çekmiştir.

Yöneticilerin yanında yer edinmek, rakip gördüğü kişileri itibarsızlaştırmak gibi gayelerle kişiler hakkında haber getirenler her zaman olacaktır. Böyle bir durumda yönetici delil aramaksızın bu haber getirenin sözü ile hareket ederse “Ey iman edenler! Size bir fâsık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.”⁶⁶ ayetindeki ikaza muhatap olacaktır.

⁶³ Hucurât Sûresi, 49/12.

⁶⁴ İsrâ Sûresi, 17/36.

⁶⁵ Buhârî, Nikâh, 67, 5143.

⁶⁶ Hucurât Sûresi, 49/6.

İnsanlar Hakkında Bilgiye Dayalı Olmadan Değerlendirme Yapmanın Yol Açacağı Başlıca Zararlar

- Sadece şahsî çıkarını düşünen ve buna göre hareket eden insanlar her zaman ön planda olur. Çünkü bu karakterdeki insanlar, hedeflerine ulaşmak için yalan ve iftira gibi yollarla rakip gördüklerini bertaraf etmeye çalışır.
- Dürüst ve çalışkan insanlar liyakatlerine uygun görevler alamazlar. Buna bağlı olarak da var olan üretim potansiyeli yeteri kadar değerlendirilemez ve çalışma verimi düşer.
- Dost, düşman zannedilir ve dostluğundan yararlanılamaz. Düşman ise dost zannedilir ve gerçek düşmandan emniyette olunamaz.
- Lidere duyulan güven, sevgi ve saygı azalır. Muhalefet çoğalır.
- Fâsıkların etkisi ile suçsuz kişi ve zümreler töhmet altında kalarak haksız yere suçlu olarak kabul edilir ve cezaya maruz kalır.
- Asılsız iddiaların toplumda pirim yapması, hedefine ulaşmak için her yolu mubah gören kişilerin sürekli temelsiz iddialar ile ortaya çıkmasına zemin hazırlar.
- Doğrunun, iyinin ve çalışkanın hakkının yenildiği; dedikoducu, ilkesiz, mal ve makam düşkünü insanların baskın ve sözünün geçerli olduğu bir toplum yapısı ortaya çıkar.

6- “Gelir ve zenginliklerden yararlanmada adalet temin edilmelidir.”

Kur’an’da (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşıl-maksızın ele geçen malların sarf yerleri zikredilirken

“O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir)”⁶⁷ şeklinde beyanın bulunması zenginliklerin sadece belirli kişilerde toplanmayıp herkesin istifade ettiği gelir adaletine dayalı bir düzen kurulmasına işaret etmektedir.

Ayrıca malî konulardaki pek çok naslarda zenginden fakire doğru gelir aktarılmasını sağlayan hükümler vaz edilerek servetin sadece belirli bir kesimde bulunması engellenmiştir.

Gelirlerin Tüm Topluma Yayılmasını Sağlamaya Yönelik Hükümler

- **Zekât:** Her yıl zenginin malının belirli bir kısmı zekât ibadeti ile fakirlere ulaşmaktadır.

“Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁶⁸

- **Sadaka:** Müslümanlar sadaka vermeye teşvik edilerek zenginden fakire sürekli bir yardım gitmesi sağlanmaktadır.

“Yarım hurma (sadakası) ile de olsa cehennemden sakının...”⁶⁹

- **Kurban:** Her yıl kesilen kurbanlar ile fakirlerin et ihtiyacına önemli bir katkı sunulmaktadır.

⁶⁷ Haşr Sûresi, 59/7.

⁶⁸ Tevbe Sûresi, 9/60.

⁶⁹ Müslim, Zekât, 20, 1016.

“Maddi imkânı olup da kurban kesmeyen kimse bizim namaz kıldığımız yere yaklaşmasın.”⁷⁰

- **Fitre (Fıtır Sadakası):** Ramazan ayında verilen fitreler ile fakirlerin bayramda maddi olarak daha iyi bir durumda olmasına katkı sunulmaktadır.

“Resûlullah (s.a.v) hür veya köle, erkek veya kadın her Müslümâna fıtır sadakasını bir sâ arpa veya bir sâ kuru hurma olarak farz kıldı.”⁷¹

- **Vergi:** Fakirlerin ihtiyaçlarını gidermek ve kamu hizmetlerini sunmak amacıyla vatandaşlardan gelirlerine göre vergi alınması fıkıh usulündeki maslahat deliline göre meşru olmaktadır.
- **Kefâret:** Dinin belirli yasaklarını ihlâl eden kimsenin hem ceza hem de Allah’tan mağfiret dilemek maksadıyla yükümlü tutulduğu köle azat etme, oruç tutma, fakiri doyurma ve giydirme gibi malî veya bedenî nitelikli ibadetler olarak tanımlanan⁷² kefaretlere bir kısmında fakirlerin ihtiyaçlarını karşılama bulunmaktadır.

“Allah size rasgele yeminlerinizden dolayı değil, bile bile ettiğiniz yeminlerden ötürü hesap sorar. Yeminin kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on düşkünün yedirmek yahut giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Bulamayan üç gün oruç tutmalıdır; yeminlerinizin kefareti budur...”⁷³

- **Nafaka:** Aile fertleri ve hısımlar arasında nafaka

⁷⁰ İbn Mâce, Edâhâ, 2, 3123.

⁷¹ İbn Mâce, Zekât, 21, 1826.

⁷² Rahmi Yaran, “Kefâret”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kefare#2-fikih> (27.01.2023).

⁷³ Mâide Sûresi, 5/89.

mükellefiyeti zenginden fakire gelir aktarımını sağlamaktadır.

“Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızıkı dar olan da, Allah’ın ona verdiğinden (o ölçüde) harcasın...”⁷⁴

- **Faizin Yasak Olması:** Faiz paradan para kazanma yoludur. İslam’da zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapan faizli iktisadi yapı yasaklanmıştır.

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terk edin.”⁷⁵

- **Devlet Malını Zimmete Geçirmenin Yasak Olması:** Devlet işi ile meşgul olanların mâkul seviyelerde maaş ve gelir elde etmesi meşru iken, bulunduğu konumu kullanarak haksız gelir elde etmeye çalışmaları yasaktır, vebaldir.

“Biz kimi (devlet) işinde istihdam eder ve ona belirli bir rızık (maaş) uygun görürsek, onun bu maaştan fazla alacağı miktar gulûldür (devlet malına ihanettir)”⁷⁶

Gelir ve Zenginliklerden Yararlanmada Adaleti Sağlamanın Önemi

Gelir ve zenginliklerden yararlanmada adaleti temin eden toplumların ekonomik yapısı çok kazanan az sayıda mutlu bir azınlıktan (piramit yapı) oluşmaz. Gelir seviyesinde dengeli bir yapıya ulaşılır. İnsanların bir kısmı zengin bir kısmı fakir olsa bile aralarındaki gelir seviye farkı günden güne artmayacaktır.

⁷⁴ Talâk Sûresi, 65/7.

⁷⁵ Bakara Sûresi, 2/278.

⁷⁶ Ebû Dâvûd, Harac ve'l-İmâre ve'l-Fey', 19, 2943.

Zenginden fakire doğru bir gelir aktarımı olmasının toplum barışına önemli katkısı olacaktır. Zengin sadece kendi çıkarını düşündüğü, parasına para kattığı bir ortamda fakirlerin zenginlere karşı kin, kıskançlık gibi toplumda ayrışmaya ve bölünmeye sebep olabilecek duygular içinde olması muhtemel bir durumdur. Zenginlerin zekât-fitre-sadaka-nafaka gibi malî yardım ve sorumluluklarını yerine getirmeleri durumunda zengin ile fakir arasında kardeşlik ve dayanışma ortamı doğacaktır. Dünyadaki isyan ve başkaldırı hareketlerinin birçoğunun çıkış noktası gelir adaletsizliği olduğu göz önüne alındığında bu hususun toplum barışı ve huzuru için önemi daha net anlaşılmaktadır.

Zenginden fakire sürekli bir gelir aktarımı olması o ülkede aç ve açıkta olan kimsenin kalmamasını sağlayacaktır. Herkes, temel ihtiyaçları sağlanarak hayatını idame ettirebilecektir.

II- VERİMLİLİK

Verimliliğe ulaşan bir toplum olabilmek için; imkânlar yerli yerinde kullanılmalı, israfa karşı etkili tedbirler alınmalı, görevlendirme yapılırken liyakat esas olmalı, çalışanlar her zaman daha iyiye ulaşma gayreti içinde olmalı ve insanlara güçlerine uygun sorumluluklar verilmelidir.

1- “İmkânların Kullanılmasında Verimlilik Sağlanmalıdır.”

İnsanoğluna verilen tüm imkânları ve fırsatları en iyi şekilde değerlendirip hem bu dünyada hem de uhrevî hayatta kazananlardan olmayı teşvik eden pek çok nas bulunmaktadır.

Kur'an'da hayır işlerde yarışmanın emredilmesi⁷⁷ ve hayırda öne çıkmanın övülmesi⁷⁸ insanları hep daha iyiye doğru yol almaya ve hayatı verimli kılmaya yönlendirmektedir.

“O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah’ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.”⁷⁹ “Allah’ın, göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi?...”⁸⁰ ayetleri ile Rahman Sûresinde birçok defa tekrarlanan “Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?” ayeti nimetlerin kıymetinin bilinmesini ve nankörlük yapılmamasını emretmektedir. “Sonra o gün, size verilmiş olan her nimetten sorguya çekileceksiniz.”⁸¹ ayeti, sahip olunan nimet ve imkânların yerli yerinde kullanılmadığında uhrevî mesuliyetinin olacağını bildirmektedir. İmkânların verimsizce kullanılması nimetin kadrini bilmemekten kaynaklandığı için bu ayetleri verimli olmanın gerekliliğine delil olarak görmek mümkündür.

Verimliliğin zıddı israf olduğuna göre israfı yasaklayan nasları⁸² da imkânların kullanılmasında verimliliğin sağlanması hususunda delil olarak görmek isabetli olacaktır.

Hz. Peygamber’in insanların ok atmayı öğrenip de sonra bunu bırakmasını nimetin terki olarak tanımlaması⁸³ bir

⁷⁷ Bakara Sûresi, 2/148.

⁷⁸ Fâtır Sûresi, 35/32.

⁷⁹ İbrahim Sûresi, 14/34.

⁸⁰ Lokman Sûresi, 31/20.

⁸¹ Tekâsür Sûresi, 102/8.

⁸² A'râf Sûresi, 7/31; İsrâ Sûresi, 17/26-27; Nesâî, Zekât, 66, 2549.

⁸³ Ebû Dâvûd, Cihad, 15, 2513.

konudaki liyakatin azalmadan devamının sağlanmasının gerektiğini gösterir. Resûlullah'ın zamanı iyi kullanmaya vurgu yapması⁸⁴ zamanı kullanmada verimliliğin önemine işaret ederken, bizzat kendisinin görev ve sorumluluk verirken yeterliliği ve kabiliyeti gözetmesi⁸⁵ emekte verimliliğin sağlanmasına verdiği önemi göstermektedir.

Etkin ve verimli bir devlet sistemi olmadan sürdürülebilir bir ekonomik yapıya ulaşmak ve sosyal kalkınmayı temin etmek pek mümkün olmayacaktır.⁸⁶

Verimlilik konusunu; zamanda verimlilik, emekte verimlilik, eşyada verimlilik, binada verimlilik ve toprakta verimlilik olarak ele almak mümkündür:

Zamanı Verimli Kullanmak

Zaman Allah'ın insanlara verdiği en önemli nimetlerden birisidir. Onu çok verimli kullanmak gerekir. Bunun için planlama ve hedefin olması şarttır.⁸⁷

Zamanı doğru ve verimli kullanabilmek bir eğitim sürecini gerektirmektedir. Bu yeterliliği sağlayabilmek için örgün ve yaygın eğitim imkânları kullanılarak gerekli eğitimlerin alınması zorunlu kılınmalıdır. İlkokuldan başlayarak orta ve yüksek eğitim müfredatında zamanı verimli kullanmanın sağlayacağı tüm faydalar öğretilmelidir.

Zamanı iyi değerlendirip başarılı bir hayat yaşayan örnek şahsiyetler her zaman gündemde tutularak yeni yetişen

⁸⁴ Buhârî, Rikak, 81, 6412.

⁸⁵ Buhârî, Cihad, 25, 1520; Müslim, Salat, 21, 418; Tirmizî, İstî'zân ve'l-Âdâb, 22, 2857.

⁸⁶ Saygılıoğlu-Arı, *Etkin Devlet: Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi*, s. 296.

⁸⁷ Türk Düşünce Hareketi Merkez Heyeti, *Türk Düşüncesi*, İrfan Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 148.

neslin örnek alması sağlanmalıdır. Bu sayede toplumda zamanı doğru yönetilme bilincinin ve eğitiminin sağlanması mümkün olabilecektir.

Bir kişi kendisine, ailesine, ülkesine veya insanlığa faydalı bir şey üretmeden, bu hususta elinden gelen çabayı göstermeden geçirdiği günün akşamında bu durum sebebiyle üzüntü duyuyorsa istenilen bilince ulaşmış demektir. Çünkü insanda bulunan elemden ve üzüntüden uzak durma savunma mekanizması sebebi ile yarın akşam aynı üzüntüyü yaşamamak için gün içinde faydalı bir iş yapma çabası gösterecektir. Verimsiz bir günün akşamında bu geçen gün için elem duymayanlar ise hayatının birçok zamanını böyle sürdürmeye devam edeceklerdir.

Emeği Verimli Kullanmak

Allah Teâlâ, insanlara dünyevî imkân ve nimetler bakımından birbirinden farklı yeterlilikler sunmuştur.⁸⁸ Bu farklılık sebebiyle bazı insanların âmir, bazılarının memur olması tabîi bir durumdur.⁸⁹ Önemli olan insanlar hangi işlerde yetkin ise orada istihdam olunmalarıdır. İnsanların kabiliyetleri, yeterlilikleri ve şahsî temayülleri hangi alanda ise o iş ile meşgul olmaları emeğin verimli kullanılabilmesinin vaz geçilmez şartıdır.

Geçimini temin ettiği istihdam alanında yeterliliği olmayanlar her zaman çalıştıkları kurum için bir yük

⁸⁸ “O, sizi yeryüzünde halifeler (oraya hâkim kimseler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır...” En’am Sûresi, 6/165.

⁸⁹ “Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık...” Zuh-ruf Sûresi, 43/32.

olacaklardır. İşi iyi bilmeyenlerin bir günde üretecekleri ürünü, işin ehli olanlar belki birkaç saat içinde tamamlayabileceklerdir.

Eğitim sisteminde herkesin kabiliyetine ve yeterliliğine göre bir yönlendirme yapılması, küçük yaşlardan itibaren gençlerin potansiyel güçlerinin ortaya çıkarılmaya çalışılması ve buna göre istihdama yönlendirilmesi emeğin verimli kullanılabilmesi için alınması gereken tedbirlerdendir.

İstihdam politikasının emeğin verimliliği esas alınarak hazırlanması yeterli değildir. Bu hususta yönetici inisiyatifini tamamen ortadan kaldıran bir yaklaşım ile mevzuatlar hazırlanmadıkça ehliyetli olanı istihdam etme yerine şahsî menfaatlerin gözetilmesi sonucu yeterliliği olmayanların işe alınması kaçınılmaz olacaktır.

Personel istihdamına yönelik yönetmelik ve yönergeler hakkaniyeti esas alarak mükemmel bir şekilde hazırlanıp, bu maddeler arasına üst âmir gerekli görmesi halinde şahsî tasarrufta bulunabilir diye bir madde eklendiğinde yürürlüğe giren bu mevzuatın emeği verimli kullanma ilkesinin ihlaline sebep olacağı âşikârdır. Çünkü üst âmirin bazen kendi zaafından kaynaklanan bazen de daha üst mercilerden gelen ricalardan/talimatlardan kaynaklanan tasarruflarda bulunması söz konusu olabilecektir. Mevzuatlara “istisnâî durumlar” için eklenen özel maddelerin esas amacı gerçek bir mağduriyetin önlenmesi olup bu istisnalar zaman zaman önemli ve gerekli olabilmektedir. Ancak bu maddeler birçok zaman yerli yerinde kullanılmamasına dayalı olarak haksız görevlendirmeleri de beraberinde getirmektedir. Bu sakıncadan kurtulmanın yolu “istisnâî durumları”

mümkün oldukça kısıtlamak, kullanılmasını da denetlemeye ve yargılamaya açık bırakmak olacaktır. Kurum menfaati yerine şahsî menfaat gözetildiğinin tespiti durumunda yöneticiye idarî ve cezaî müeyyidenin belirlenmesi de bu hakkın yersiz kullanılmasına engel olabilecektir.

Personel istihdamında bir iş için yeterli sayıda kişi ile faaliyetin yürütülmesi emeğin verimli kullanılması için zorunludur. İhtiyaçtan az personel, üretimde azalmaya sebep olacağı için potansiyel verimin sağlanmamasına sebep olurken, ihtiyaçtan fazla personel, ek maliyete sebep olmasının yanında çalışanların potansiyel üretim güçlerinin daha azı ile çalışmalarına sebep olacaktır.

Bir kurumdaki âmirin verimli çalışma hedefinin olması ve israftan kaçınmayı alışkanlık haline getirmesi o kurumun üzerinde kuvvetli etkisi olacağından bir kuruma idareci ataması yapılırken göz önünde tutulan kriterler arsında kişinin müsrif olmaması da eklenirse kurumlarda israfın önüne geçme ve verime ulaşma adına olumlu gelişmeler sağlanabilecektir.

Eşyayı Verimli Kullanmak

Günümüz teknolojisi, kullanılan pek çok eşyanın tekrar ekonomiyeye kazandırılması için imkânlar sunmaktadır. Kullanılan eşyaların geri dönüşümünde sürekliliğin sağlanması için gerekli tedbirleri almak kamu otoritesi için zorunlu bir vazife niteliğindedir. Bu hususta sadece teşvik edici reklamların ve kamu spotlarının kullanılması ile yetinilmeyip, hem ödül hem de ceza ihtiva eden bir sistem yürürlükte olmalıdır.

Birçok ülkede hâlihazırda mevcut olan geri dönüşüme bırakılan eşya karşılığında para veya puan kazanılması

teşvik bakımından iyi bir örnektir. Atıkların geri kazanılmasına yönelik kurallara uymayanların ödedikleri vergilerde artış yapmak gibi yaptırımlar da uygulanabilir. Haftanın bir veya iki günü belirlenip bu günlerde sadece geri dönüşüme uygun atıkların toplanmasına karar verilmesi, apartman ve site temizlik görevlilerinin başka atıkları o günlerde dışarıya taşımayı kabul etmemesi halkın ev içi atıklarını ayırmada bilinçlenmesine yardımcı olabilecektir. Aynı uygulamaya sanayi tesisleri atıklarının toplanmasında da başvurulabilir.

Hizmet sektöründeki bir kurumun atık olarak gördüğü fazlalıklar diğer kurum için çok değerli bir hammadde olabilmektedir. Bu vasıftaki kurumların ortak çalışması sağlanarak büyük bir israf önlenebilecektir. Lokanta ve yemek fabrikalarının artan yemekleri, hayvan barınakları için çok faydalı bir nimettir. Araçların değişen yağları, işletmelerde yakıt olarak kullanılabilir. Peyzaj amacıyla biçilen çimler otçul hayvanlar için besindir. Marangoz atölyelerindeki artık malzemeler fırın vb. işletmeler için kaliteli bir yakıttır. Bozulan çamaşır makinasının iç haznesi soba yapımında kullanılabilir. Burada sadece birkaç örnek verilmektedir. Bu durum eskiden beri bilinen hatta esnaf arasında mevcut olan bir uygulamadır. Simit fırının yanında açılan tirit yemeği⁹⁰ salonu bu konuda en güzel örneklerdendir.

Devlet başkanının görevi, bu şekilde eşleştirme yapılabilecek sektörleri alanın uzmanlarından yardım alarak belirlemesi ve karşılıklı işbirliğini güçlü bir şekilde teşvik etmesidir. Atık malzemeden yeni ürünleri icat etme

⁹⁰ Bayat simitlerle yapılan bir çeşit yemek.

amacıyla yarışmalar ve fuarlar düzenlenmesi de kurumlar arasında yeni işbirliği fırsatlarına yönelik fikirlerin doğmasına zemin hazırlaması bakımından önemlidir.

Bürokratik işlemler devletin kurum kimliğinin ciddiyetini göstermekte ve işleyişin belirli bir nizam içinde sürmesini sağlamaktadır. Ancak bürokraside kırtasiye masrafları ciddi bir yekûn tutmaktadır. Dijital belgelerin yaygınlaşması ve evrak talebinin azaltılması eşyanın verimliliği bakımından alınabilecek etkili tedbirlerdendir.

Binaları Verimli Kullanmak

Hemen hemen her yerleşim bölgesinde yarı kalmış inşaatlar bulunduğu görülmektedir. Bu durumun temel sebebi yapı sektöründeki davaların ivedilikle çözümlenmemesidir. Binada hak iddia eden taraflar iddialarını mahkemeye yansıtmakta, uzun süren mahkeme süreci sonunda pek çok bina işlevini kaybetmiş olmaktadır. Bu durumun yol açtığı israfı önleyebilmek için bu tür konularda hukukî süreci hızlandırıcı tedbirler almak kamu otoritesinin sorumlulukları arasındadır.

Yapılan binalarda gün ışığından azami ölçüde yararlanmaya yönelik planlamalar yapılması uzun yıllar boyunca binanın ısınma ve aydınlatma giderlerinde önemli ölçüde tasarrufa imkân sunacaktır. Bu imar kurallarına resmî binaların yanında, şahıslara ait binalarda da -belirli sınırlar dâhilinde- uygulama mecburiyeti getirilmesi zararı ortadan kaldırmayı gerekli gören fikhî ilkelerden⁹¹ hareketle mümkündür.

⁹¹ Bkz. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Madde: 20, 26, 30, 31.

Devlete ait malların ve binaların daha verimli kullanımını sağlamak üzere bina, ekipman, araç vb. kullanımında kurumlar arası ortak kullanma imkânlarının artırılması da verim sağlamaya yönelik alınabilecek tedbirlerdendir. Gelişen teknolojik imkânlar kullanılarak ihtiyaçlar anlık olarak yakın bölgedeki tüm kurumlar ile paylaşılarak karşılıklı iletişim ve işbirliği sağlanabilir.

Bir kurumda atıl olarak bekleyen malzemeler başka kurum için önemli bir fayda sağlayabilir. Yapacağı faaliyet için ihtiyaç duyduğu mekânı kira ile temin eden kurum o bölgedeki başka kurumun binasının uygun bir yerini bu faaliyet için kullanarak kira gideri ödememiş olur. İl merkezlerinden ilçe merkezlerine ulaşımında da benzer işbirlikleri sağlanabilir. Aynı ayrı iki araç gitmek yerine, nöbetleşe olarak tek araç ile aynı hizmet temin edilebilir.

47

Kamu zararı kapsamına giren durumlarda etkili tedbir alınması verimi sağlamanın en önemli kurallarındandır. Öğrencisi az olan eğitim kurumlarının ve birbirine yakın ve cemaati az olan camilerin birleştirilmesi, bir bölgedeki nüfusun göçmesi sebebi ile önceki yıllara göre daha az memurun istihdamının yeterli olması durumunda yeterli sayıda memur ile kamu hizmetlerinin yürütülmesi bu konuda örnek olarak verilebilir.

Verimliliği sağlamaya yönelik burada ifade edilen önerilerin fayda sağlayabilmesi için etkili bir denetim mekanizması kurulması gerekmektedir. Düzenli denetim olmadığı zaman, insanoğlunun zaafından ve rahatına düşkünlüğünden kaynaklı savurganlıkların olması kaçınılmazdır. Halka tasarruf çağrıları yaparken devlet yöneticilerinin israf içinde yüzmeleri ciddi bir çelişki olacağı için kamu otoritesinin bu konuda güzel örnek olma

sorumluluğu bulunmaktadır. Bu hususun şahsî tercih ve inisiyatiflere bırakılmadan gerekli âmir hükümlerle düzenlenerek kamu otoritesinin savurganlıklarına engel olmak gerekmektedir. Bu hassasiyeti sağlamak üzere yapılması gereken, kamu mallarında israfın ceza hukuku kapsamında görev ihlaline dayalı ciddi bir suç olarak tanımlanmasıdır.

Toprağı verimli kullanmak

Toprağın atıl bırakılmayıp üretimde kullanılması devletlerin temel politikaları arasında yer almalıdır. Hz. Peygamber'in sahipsiz bir araziye ihya edene o araziye vermesini⁹² sahip olunan toprak nimetinden yararlanma amacına matuf bir karar olarak görmek mümkündür. Toprağın asıl işlevi işletilmesi olduğuna göre, bunu yapmayanlar esas gayeye aykırı davranmaktadırlar.⁹³

İnsanlar hayatlarını idame edebilmek için toprak ürünlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Tarıma uygun toprakların başka amaçlarla kullanılması yüzyıllar boyunca istifade edilebilecek bir nimetten mahrumiyet doğuracaktır. Bu sebeple zarurî şartlar olmaksızın tarım arazisinin amacı dışında kullanılması mümkün olmamalıdır. Aksine davranışlar etkili cezalarla cezalandırılmalıdır.

Devletin görevleri arasında tarım için üretime uygun tüm alanların kullanılmasını sağlamanın yanında, alternatif ve daha verimli ürünlerin araştırmasını yapmak, ilgili kişi ve kurumları bu konuda bilgilendirmek de bulunmaktadır. Yeni alternatif ürünler hakkında yapılacak bu bilgilendirme

⁹² Ebû Dâvûd, Harac ve'l-İmâre ve'l-Fey, 19, 3073.

⁹³ Celal Yeniçeri, *İslam İktisadının Esasları*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1980, s. 53.

ile toprak yapısı müsait olduğu halde çiftçinin bilmediği ve alışkın olmadığı birçok yeni ürünün üretilmesi mümkün olacaktır.

2- “İsrafa Karşı Etkili Tedbirler Alınmalıdır.”

Nimetlerin yerli yerinde kullanılmasını emreden, israfı yasaklayan naslar israfa karşı etkili tedbirler almayı emretmektedir. Kur'an-ı Kerim'de “...Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.”⁹⁴, “Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma. Zira böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.”⁹⁵ buyrulurken israfın Müslümanın hayatında yer almamasının gerekliliği beyan edilmiştir.

Hız. Peygamber'in (s.a.v) ümmetini israftan sakındıran pek çok hadisi bulunmaktadır:

Resûlullah (s.a.v) sağlık ve vaktin önemi hakkında “İki nimet vardır ki, insanların çoğu bu nimetlerde aldanmıştır (değerini bilip hakkını verememektedir.) Bunlar: Sağlık ve (faydalı bir işte kullanma imkânı olduğu halde kullanılmayan) vakittir.”⁹⁶ buyurmuştur. Giyimde israfa kaçmama hakkında “Yiyiniz ve sadaka veriniz. İsrafa kaçmadan ve kibre kapılmadan da giyiniz.”⁹⁷ buyurmuştur. Resûlullah (s.a.v) abdest alırken suyu israf eden bir kişiyi gördüğünde uyarmış, nehirde bile abdest alırsa israf edilmemesi gerektiğini bildirmiştir.⁹⁸

⁹⁴ A'râf Sûresi, 7/31.

⁹⁵ İsrâ Sûresi, 17/26-27.

⁹⁶ Buhârî, Rikak, 81, 6412.

⁹⁷ Nesâî, Zekât, 66, 2549.

⁹⁸ İbn Mâce, Tahâret ve Sünenühâ, 48, 425.

Bu deliller göstermektedir ki; nimetlerin israfa düşülmeden yerli yerinde kullanılması gerekmektedir. Bu konuda toplumun her ferdine görev düşmektedir. Bu görev herkesin ferdî hayatında israfa düşmeden yaşama bilincine sahip olmasıdır. Bu hususta yöneticilere düşen ilave vazife ise sorumlulukları altındaki kurumda israfın önlenmesi için gerekli tedbirleri almaktır.

İsraftan kaçınma hususu hayatın her veçhesinde bulunması gereken bir hassasiyet olmalıdır. İbadet yeri inşasında da israftan kaçınmak gerekir.

İsrafın Önlenmesi İçin Alınması Gereken Başlıca Tedbirler

Lokanta ve otellerde müşterilere sunulamayan yiyeceklerin hayvan yemi ve maması üreten şirketlere ulaştıran bir mekanizma kurulması büyük bir israfı önleyecektir. Bunun sağlanabilmesi için teşvik yeterli olmayıp, kuvvetli yaptırım uygulanması gerekmektedir. İşletmenin büyüklüğüne göre belirlenecek miktarda yiyeceğin ilgili yerlere ulaştığının haftalık takibi ile işe başlayıp, gereken kültürün kazanılması ve alışkanlığın sağlanması ile takip aralığı açılabilir.

Yapı izinlerinde azami olarak güneş ışığından yararlanan projelere onay verilmesi ve yapılarda ısı yalıtımının zorunlu olması enerjinin verimli kullanımını sağlayacaktır.

İstihdam politikasının verimlilik esasına göre belirlenmesi az emekle çok iş yapabilmeyi sağlayacağı için emek israfının önüne geçecektir.

İsraftan kaçınmanın doğal bir refleks haline geldiği bir neslin inşası için eğitim müesseselerinin her kademesinde etkili eğitim süreçlerinin işletilmesi gerekmektedir.

İtibar ve saygınlık kazanmak için israf yapılması alışkanlığına mani olunmalıdır.

Anlaşmazlık sebebi ile mahkeme süreci başlayan yapı ve inşaat işlerinde bu sürecin hızlandırılarak davaların hızlı sonuçlandırılması binaların bir an önce kullanımına fırsat verecektir.

Eskiyen malzemelerden yeni ürünler ve bayatlayan ekmeklerden yeni yemekler yapılmasına yönelik bilgilendirmeler yapılması ve projeler üretilmesi israfın engellenmesinde katkı sunacaktır.

Bulaşıkların ve çamaşırların makine ile yıkanmasının büyük ölçüde su tasarrufuna yol açması sebebi ile imkânı olmadığı için bulaşık/çamaşır makinası alamayanlara yönelik maddi destekler sunulması isabetli olacaktır.

51

Elektrikli alet ve makinalarda enerji tasarrufu olanların kullanımına yönelik teşvikler verilmesi, fazla tüketim yapan makinalar için değiştirme kampanyaları düzenlenmesi tasarruf adına faydalı olacaktır.

Abdest ve gusülde ihtiyaçtan fazla su kullanılmamasına yönelik hatırlatmaların sıklıkla yapılması ve bu hususta vesveseye düşenler var ise onlara yönelik özel bilgilendirmeler yapılması su kullanımında israfa düşülmesini önlemede katkı sunacaktır.

Bürokratik işlemlerde kırtasiye masrafını en aza indiren dijital, interaktif sistemin kullanılması çağımızın sunduğu olumlu gelişmelerdir. Artırılarak devam ettirilme zorunluluğu vardır.

Yönetici ataması yapılırken israftan kaçınma bilinci bakımından başarılı olanların tercih edilmesi, yöneticilik

görev süresi uzatımında da bu hususun dikkate alınması önemli bir farkındalık oluşturacaktır.

Toplumumuzda geri dönüşüm hakkında çalışmalar olmakla birlikte halen istenilen seviyede olmadığı bir gerçektir. Geri dönüşüm faaliyetlerine katkıda bulunanlara ödül ve teşvik verilmesi de etkili olacaktır.

Âtıl duran eşyaların ihtiyacı olanlara ücretli ya da ücretsiz olarak ulaştırılmasını sağlayan şirket faaliyetlerine ve mobil uygulamalara destek verilmesi israfın azaltılmasında katkı sağlayacaktır.

İhtiyaç-üretim dengesi sağlıklı kurularak her ürünün bir fayda ve gelir sağlamasına yönelik çok yönlü planlamalar yapılarak çöpe giden veya kullanım/tüketim alanı bulamayan bir ürün olmaması sağlanmalıdır.

Enerji elde edilmesi mümkün olan güneş, rüzgâr ve akarsulardan azamî ölçüde istifade edilmesine yönelik hâlihazırdaki ilim-teknik bilgisinden azamî ölçüde istifade edilmelidir. Enerji verimliliğine yönelik yenilikçi çözümlerin desteklenmesini de bu kapsamda ele almak gerekir.

Kamuda eşya ve araç yenileme periyotları mâkul süreler içinde yapılmalıdır. Her yeni yöneticinin teşrifatta gereksiz yenilikler yapmasına izin verilmemelidir.

Can ve mal güvenliğinde kuvvetli bir tehdit ve tehlike olmadığı durumlarda görev süresi sona ermiş olan kamu görevlilerine tahsis edilen güvenlik görevlisi istihdamı sona ermelidir.

Kamu kuruluşlarında israf timleri kurularak habersiz denetlemeler yapılması ve gerektiğinde cezaî müeyyideler uygulanması israfa karşı atılacak etkili tedbirlerdendir.

3- “İdeal Olandan En İdeale Ulaşma Gayreti İçinde Olmak Gerekir.”

Kur'an-ı Kerim'de insanların birbirleri ile hayırda yarışmalarının emredilmesi,⁹⁹ herkesin yaptıkları işlere göre derecelerinin olduğunun haber verilmesi,¹⁰⁰ gönüllü olarak yapılan iyi davranışların övülmesi,¹⁰¹ hayırlı olan amelin yanında daha hayırlı olana da işaret edilmesi,¹⁰² amel bakımından ortada olanlar olduğu gibi hayırlı işlerde öne geçenlerin de bulunduğunun haber verilmesi,¹⁰³ bir iş bitince diğer işe girişilmesinin emredilmesi¹⁰⁴ Müslümanın hayatında hep daha iyiyi hedeflemesi gerektiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber'in birçok hadisinde iyi olanı gösterdikten sonra daha iyiye de işaret ettiği görülmektedir.¹⁰⁵ Cuma günü abdest almak yeterli olmakla birlikte gusül abdestinin daha iyi olması,¹⁰⁶ ölen kişinin cenaze namazını kılmak bir kırat sevap kazandırırken defnedilinceye kadar orada bulunmak iki kırat sevap kazandırması,¹⁰⁷ sahura kalkmadan oruç tutulabilmekle birlikte sahur yapmaya teşvik edilmesi,¹⁰⁸ namazda ilk safta olmanın daha faziletli olması,¹⁰⁹ nafile namazların oturarak kılınması mümkün

⁹⁹ Mâide Sûresi, 5/48.

¹⁰⁰ En'âm Sûresi, 6/132.

¹⁰¹ Bakara Sûresi, 2/158.

¹⁰² Bakara Sûresi, 2/184.

¹⁰³ Fâtır Sûresi, 35/32.

¹⁰⁴ İnşirâh Sûresi, 94/7.

¹⁰⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özdemir, *Hiz. Peygamber'in Fikhî Hükmelerindeki Usûl ve İlkeler*, Murat Kitabevi, Ankara 2015, s. 91-97.

¹⁰⁶ Nesâî, Cuma, 9, 1380.

¹⁰⁷ Nesâî, Cenâiz, 54, 1941.

¹⁰⁸ Nesâî, Sıyam, 18, 2144.

¹⁰⁹ Nesâî, İmâmet, 29, 817.

olmakla birlikte ayakta kılmanın daha fazla sevap olması¹¹⁰ imkânı ve şartları müsait olan insanların iyiden daha iyiye yönlendirildiğine dair verilebilecek örneklerdendir.

Müslümanların farz ibadetleri yapmakla mükellef olmalarının yanında nafîle ibadetler yaparak daha çok sevap almaya yönlendirilmesi de sürekli bir tekâmül çabası içinde olmanın gerekliliğini göstermektedir.

İnsanlığı kemale ulaştıran en önemli unsurdan birisi de yaklaştıkça daha uzağa kaçan bir ülküsünün bulunmasıdır. Elde edilen ile yetinildiği zaman duraklama ve zamanla geriye gitme kaçınılmaz olacaktır. Bu sebeple bir yöneticinin bugün ulaştığı başarıya değil, yarın nereye ulaşması gerektiğine odaklanması o yöneticinin en ideale ulaşma sürecinde olduğunu gösterir.

54

Fertlerde ve toplumlarda hedef ve ülkü olmaması fertleri hüsrana, toplumu kargaşaya ve sonunda da sürü olmaya doğru götürür.¹¹¹ İdealist insanlara sahip olan toplum başarıya daha yakındır.

Çalışma Hayatında İdeal Seviyeye Ulaşmak İçin Yapılması Gerekenler

- a- Çalışanlardan fiilen çalışmakla birlikte “zihnen emeklilik hayatı” yaşayanların mümkün ise emekli edilmesi veya şartlarına uygun başka bir bölümde istihdam edilmesi sağlanarak düşük performansla çalışanların işleri sekteye uğratmasına mani olunmalıdır.
- b- Gençlerin moral-motivasyonu için olumlu etkileri olacağı için, tarihte başarıdan başarıya koşmuş

¹¹⁰ Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl ve Tatavvuu'n-Nehâr, 21, 1660.

¹¹¹ Heyet, *Türk Düşüncesi*, s. 141.

devlet adamlarının hayat serüvenlerinin gündemde tutulması ve ders kitaplarında bu konuların işlenmesi sağlanmalıdır.

- c- En ideale ulaşma gayretinde olanların ödüllendirilmesi, tembellik ve atalet içinde olanların ise cezalandırılması çalışma hayatının içinde yer almalıdır.
- d- Kurum içi istişare mekanizması sağlıklı bir şekilde işletilerek personelden gelecek olan en ideale ulaşmaya yönelik tekliflerinden uygulanabilir olanları tatbik edilmelidir.
- e- Eğitim kurumlarının her aşamasında “Kalite Bilinci” eğitiminin zorunlu tutularak işini en iyi yapmayı hedefleyen bir toplum kültürü sağlamaya çalışılmalıdır.
- f- Çalışma alanlarında çalışanların motivasyonunu bozacak uygulamalardan kaçınılmalıdır.
- g- Çalışanların hedeflerini büyütmede etkili olacağı için kişisel gelişim etkinlikleri ve başarıya ulaşma yollarında rehberlik edecek programlar düzenlenmelidir.
- h- Yönetici atama süreçlerinde kurumdaki performans göstergelerinden yararlanılarak ideali olan, çalışma ve üretme arzusu bulunanlara yöneticilik görevi verilmelidir.
- ı- Çalışanların kendi alanında uzmanlaşmaları için gerekli olan eğitimleri almaları özendirilmelidir.

İdealist İnsanların Temel Özellikleri

En ideali arayanlar idealist insanlardır. Bu sebeple idealistlerin hangi özellikleri taşıdıkları bilinmeli ve toplumdaki idealist insan sayısını artırmaya çalışılmalıdır.

İdealist insanların başlıca özellikleri:

- Zamanın kıymetini bilirler.
- Yaşama değer katmaya çalışırlar.
- Verimsiz geçen saatlerin muhasebesini yaparlar.
- Bir işi tamamlar tamamlamaz hemen yenisine başlarlar.
- Küçük meselelerden ve kısır tartışmalardan uzak dururlar. Küçük işlere gereğinden fazla değer verenler ellerinden büyük işler gelmeyenlerdir.¹¹²
- Üretimde bulunmaktan, yeni keşifler yapmaktan son derece mutlu ve mesrur olurlar.
- Hayatları planlı, programlıdır. Belirledikleri hedefe ulaşmak için yakın, orta ve uzak planlamaları mevcuttur.
- Engellerle karşılaşınca yılgınlık göstermezler, mücadele azmini kaybetmezler.
- Kendilerini geliştirmeye ve alanlarındaki yenilikleri takip etmeye devam ederler.
- Çevresindeki insanlara çalışma azmi verirler.
- Yenilikçi çözümler üretmeye çalışırlar.
- Alanlarına ilişkin literatürü yakından takip ederler.
- Öldüklerinde geride dopdolu yaşanmış ve bolca ürün/meyve verilmiş bir hayat bırakırlar.

III- LİYAKAT

Adaletli ve hakkaniyetli bir yönetim için görevlendirmelerde ehliyet ve liyakatin gözetilmesi, güç ile sorumluluk arasındaki dengenin kurulması elzemdir.

¹¹² Heyet, *Türk Düşüncesi*, s. 142.

Aksi halde toplumun tamamının olumsuz etkileneceği liyakatsizlikten kaynaklanan zararların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

1- “Görevlendirmelerde Ehliyet ve Liyakat Gözetilmelidir.”

“Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder...”¹¹³ ayetindeki emrin muhatabı olarak tüm insanlar anlaşıldığı gibi, özel olarak emanetten ve adaletten kamu adına sorumlu olan yöneticiler olarak da anlaşılmıştır.¹¹⁴

Hız. Peygamber (s.a.v) yanına gelip görevlendirilme talebinde bulunan kişilere “Şüphesiz biz, bu işe kendisi talip olana ve hırsla bu işi isteyene görev vermeyiz.”¹¹⁵ buyurarak görevlendirmede kişilerin hırs ve arzularına göre değil, ehliyet ve liyakate göre hareket edileceğini beyan etmiştir.

Kıyamet ne zaman kopacak diye soran bir kişiye Hız. Peygamber (s.a.v) “Emanet zayî edilince kıyameti bekle” diye cevap vermiş, o kişinin emanetin zayî olması nasıl olur? diye sorması üzerine de “İş ehil olmayana verince kıyameti bekle” diye cevap vermiştir.¹¹⁶

Resûlullah’ın Ebû Zerr’e hitabengöreviedahususundazayıf olduğunu ifade ederek idarecilik görevi üstlenmemesini istemesi,¹¹⁷ üsteleneceği görevi yerine getiremeyeceği

¹¹³ Nisâ Sûresi, 4/58.

¹¹⁴ Hayreddin Karaman vdğr., *Kur’an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, II, 82.

¹¹⁵ Müslim, İmâret, 3, 1733.

¹¹⁶ Buhârî, İlim, 3, 59.

¹¹⁷ Müslim, İmâret, 4, 1826; Nesâî, Vasiyyet, 10, 3648.

belli olan kişilerin bu tür görev talebinde bulunmamaları gerektiğini göstermektedir. Hz. Peygamber'in Ebû Zerr'i emirlikten men etmesini ehliyetli olmaya verdiği önemi ile izah etmek gerekir.¹¹⁸

Hz. Peygamber'in doktorluğa yeterliliği ve ehliyeti olmadan doktorluk yapmaya kalkışan kişinin verdiği zararları tazminle sorumlu olduğunu beyan etmesi¹¹⁹ ehil olmayanların sorumluluğunu açık bir şekilde göstermektedir. Ehil olmayana görev veren yöneticilerin doğan zararlardan vebal ve sorumlulukları söz konusu olacaktır.

Siyasetname türü eserlerde ortak olarak vurgulanan hususlar arasında, görevlendirmelerde liyakate dikkat edilmesi bulunmaktadır:

58

İbn Teymiyye, Hz. Ömer'in "Kim Müslümanların işlerinden birisini yönetmekle görevlendirilir de bu kişi aralarındaki yakınlık veya sevgiyi esas alarak bir kişiye görev verirse Allah'a ve Resûlüne ihanet etmiştir." sözünü naklettikten sonra yöneticinin göreve en ehil kişiyi arayıp bulmaya çalışmasının bir zorunluluk olduğunu ifade etmektedir. Yakını ve dostu kayırma, şahsî menfaat elde etme gibi haksız gerekçelerle en ehil olana görev verilmemesi durumunda ise "Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin."¹²⁰ ayetinde yasaklanan davranışın işlenmiş olacağını söylemektedir.¹²¹

¹¹⁸ İlyas Canikli, *Hadislere Göre Yöneticilere İtaatın Sınırları*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2004, s. 31.

¹¹⁹ Nesâî, *Kasâme*, 39, 4802.

¹²⁰ *Enfâl Sûresi*, 8/27.

¹²¹ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *es-Siyâsetü'l-ş-şer'iyye fî islâhî'r-râî ve'r-raiyye*, Daru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 2000, s. 14, 16.

Koçi Bey, Osmanlı Devlet sistemindeki aksaklıkları ele aldığı eserinde devlet yönetiminde atamalarda liyakat esasının gözetilmediği, yapılan atamalarda padişaha yakınlık ve akrabalık faktörünün hatta rüşvet karşılığı bazı atamaların öne çıktığını ileri sürerek bu hususlarda ıslahat gerekliliğine işaret etmiş, devlet yönetimindeki aksaklıkların temel sebebinin rüşvet olduğunu vurgulamıştır.¹²²

İmam Gazzâlî'nin devlet başkanlarına yaptığı tavsiyeler arasında, dünyaya tamah eden, başkana övgüler düzen, her türlü yolu kullanarak mal-mülk edinme gayreti içinde olan kişilerden bilgi sahibi olsalar bile uzak durulması gerektiği tavsiyesi bulunmaktadır.¹²³

Turtûşî "Makam ve mevkiler emanettir. Bu ağır yükün altına koşmak hıyanet duygusuna işaret olabilir. Bir haine emanet teslim edilirse bu atamayı yapan hükümdar, kurdu koyunların başına çoban dikmiştir"¹²⁴ diyerek bu hususta çok hassasiyetle hareket etmeyi vurgulamıştır.

Yusuf Has Hâcib devlet hizmetinde görev verilecek kişi hakkında "Yöneticiler, devlet hizmeti görevine getirdikleri kişileri çok iyi izlemeli, doğru ve adil iş yaptıklarına şahit olduktan sonra onlara görev kapılarını açmalıdır. Memurun başarılı bir staj devresini geçirdiğini görmeleri ve işin ehli olduğuna inandıkları zaman ödül olarak asli görevini vermelidirler. Beyler işi ehil, becerikli, doğru,

¹²² Yakup Bulut-Rahime Çerçi, "Koçi Bey Risalesinde Devlet Yönetimi ve İyi Yönetim", *Devlet Yönetiminde İyi Yönetim Anlayış ve İlkeleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2020, s. 117.

¹²³ Ebû Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *et-Tibrü'l-mesbûk fî nasîhati'l-mülûk*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, s. 18.

¹²⁴ Turtûşî, *Sirâcü'l-mülûk*, s. 135.

dürüst olan kimseye vermelidir. Eğer işi ehil olmayan birisine verirlerse kendisinin ehliyetsiz olduğu meydana çıkar.”¹²⁵ demektedir.

Görevlendirmelerde Liyakatin Sağlanması İçin Yapılması Gerekenler

Görevlendirmelerde ehliyet ve liyakatin esas olabilmesi için alınması gereken tedbirler tespit edilip hayata tatbik edilmelidir. Buna göre;

- İşe alma sürecinde en layık olanı tespit için akliselim herkesin mutabık olacağı kriterler konulmalıdır.
- Yöneticilere tanınan inisiyatif hakkı her zaman suiistimale kapı araladığı için böyle bir imtiyaz çok kısıtlı ve denetlenmeye açık olarak verilmelidir.
- Ehliyetin iki şartı bulunmaktadır. Bunlar konunun uzmanı olmak ve dürüst olmaktır.¹²⁶ Kişi alanında uzman ancak dürüst değilse, ya da dürüst ancak alanında uzman değilse ehliyetsizlik söz konusudur. Görevlendirmelerde bu iki şartın mevcut olması gözetilmelidir.
- Ehil olmayanlara görev verdiği tespit edilen kişiler için etkili cezaî müeyyidenin yanında, geçen süredeki iş ve emek kaybının tazmini gibi malî yaptırımlar da getirilmelidir. Mesela bir âminin görevlendirdiği şahsın bilgisizliği ve yetersizliği sebebi ile kurumun zarara uğradığı tespit edilince bu zarar o şahsı atayan kişiden de tazmin edilebilmelidir. Böyle bir yaptırım olması durumunda, görevlendirmelerde ince elenip sık dokunacağı âşikârdır.

¹²⁵ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, s. 110.

¹²⁶ Erdoğan, *İslam Düşüncesinde Siyaset Etmenin Temelleri*, s. 74.

- Halihazırda çalıştığı sektörde ve branşta yetersiz olduğu tespit edilenler için onların taleplerine bakılmaksızın kurum, branş ve alan değişikliği gibi hareketliliklere aktif bir şekilde başvurulmalıdır.
- Görevlendirmelerde ehliyet ve liyakatin önündeki en büyük engel; siyasî, malî ve idarî gücünü suiistimal eden kişilerin mevcut olmasıdır. Bu kişiler sahip oldukları nüfuzu kullanarak ehil olmayan kişilere aracı olmakta ve haksız görevlendirmeler gerçekleştirmektedirler. Bu kişilerin etkisini bertaraf etmek için, her şeyin önceden belirli bir nizamname ile yürütülmesi ve istisnâî yetkilerin sınırlanması gerekmektedir.
- Toplumun ahlâken eğitime ağırlık verilerek görev-sorumluluk bilincinin öğretilmesi, ayet ve hadislerdeki uyarılara dikkat çekilmesi hem görev talep eden, hem de görev verecek olan kişilerde liyakat kriterinin öne alınma bilincinin yerleşmesine katkı sağlayacaktır.
- Din birliği, ırk birliği gibi üst kimliklerin yanında toplumlarda mezhep, cemaat, tarikat, meşrep, siyasî görüş gibi alt kimlik mensubiyetleri de bulunmaktadır. Bir idareci kendisi ile aynı alt kimliğe sahip insanları koruyup kollama içgüdüğü ile hareket ettiğinde görevlendirmelerde liyakatsizlik kaçınılmaz olacaktır. Bu sakıncanın bertaraf edilebilmesi için alt kimlik bağını hayatının merkezine alan ve kendi grubunun menfaatini genelin menfaatinden üstün tutan insanlara yöneticilik verilmemesi kamu düzeninin selameti için elzemdir.
- Genellikle göreve layık olanlar kendini ifade etmede daha çekimser, layık olmayanlar ise reklam ve kendini takdimde daha cesur olacağı için gerçek manada en

layık olanı bulmak için hassas bir çaba sarf etmek gerekmektedir.

Görevlendirmelerde Liyakatin Gözetilmesinin Sağlayacağı Faydalar

Görevlendirmelerde ehliyet ve liyakatin esas olması fert ve toplum için pek çok fayda sağlayacaktır:

- Emanetleri ehline verme emri yerine getirilmiş olur.

“Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor...”¹²⁷

- İnsanlar, torpil ve adam kayırmanın olmadığı; adalet ve hakkaniyetin sağlandığı bir toplumda hayat sürmüş olur.
- Bir toplumda ehliyet ve liyakat esas alındığı zaman insanlar kolaycılıkla veya tanıdıklar aracılığı ile değil, layık olduğu zaman görev alacağını bilir ve bu sebeple eğitim sürecini en iyi bir şekilde tamamlama, kendini geliştirme gayretinde olur.
- İşin ehli olanın, yaptığı görevde hata ve başarısızlık ihtimali oldukça düşüktür.
- İnsanların yeteneğine ve bilgisine uygun alanlarda istihdam edilmesi sağlanır.
- İstihdam alanlarında iş verimi üst düzeyde sağlanmış olur.
- Kötünün değil, iyinin hâkim olduğu; tembelliğin

¹²⁷ Nisâ Sûresi, 4/58.

değil,¹²⁸ çalışmanın esas olduğu bir toplum düzeni inşa edilmiş olur.

2- “Görevlendirmelerde Güç-Sorumluluk Dengesi Sağlanmalıdır.”

İnsanların güçleri oranında sorumlu olduklarını, taşıyamayacağı yüklerle insanların sorumlu tutulmadıklarını beyan eden pek çok ayet vardır: “Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar...”¹²⁹; “...Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız...”¹³⁰; “Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. O, sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi...”¹³¹

Kur’an’da “...size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır...”¹³², “Onları birbirlerinden nasıl üstün kıldığımıza bir bak!...”¹³³ buyrulması insanların farklı konum ve imkânlarda olmasının tabii olduğunu göstermesinin yanında bu farklılığın farkında olarak hareket etmeye de yönlendirmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v) ümmetine güçlerinin üstünde sorumluluk yüklediği gibi,¹³⁴ kendi kararları ile taşıyamayacakları sorumluluk altına girenleri gördüğünde bu davranışlarının yanlış olduğunu beyan ederek bu kişileri kuvvetli bir şekilde uyarmıştır.¹³⁵ Ayrıca âmirlerin

¹²⁸ Hz. Peygamber (s.a.v) “Allah’ım tembellikten sana sığınırım” diye dua etmiştir. Bkz. Nesâî, İstiâze, 7, 5415.

¹²⁹ Bakara Sûresi, 2/286.

¹³⁰ En’âm Sûresi, 6/152.

¹³¹ Hac Sûresi, 22/78.

¹³² En’âm Sûresi, 6/165.

¹³³ İsrâ Sûresi, 17/21.

¹³⁴ Nesâî, Beyat, 25, 4169;

¹³⁵ Müslim, Nikâh, 1, 1401; Tirmizî, Nüzur ve’l-Eyman, 9, 1576; Nesâî, Kible,

emirleri altında bulunanlara üstesinden gelemeyecekleri işleri vermemeleri gerektiğini bildirmiştir.¹³⁶

Kişinin zaafından kaynaklanan bir durum sebebi ile ibadetlerin eda edilememesi ya da noksan eda edilebilmesi durumunda ruhsat hükümlerinin bulunması¹³⁷ İslam'da mükellefiyetin güç yetirebilme sınırları içinde olduğunu göstermektedir.

Güç-Sorumluluk Dengesinin Gözetilmemesinin Yol Açacağı Olumsuzluklar

Güç-sorumluluk dengesinin gözetilmemesi durumunda pek çok olumsuzlukla karşılaşılacaktır. Üstesinden gelemeyecek işle sorumlu tutulan personelin işinde kolayca kaçma, yapıyor görüldüğü halde yapmama gibi davranışlar sergilemesi kaçınılmazdır. Bu durum, işlerin aksamasına ve o işten hizmet almayı bekleyenlerin mağduriyetine sebep olacaktır.

Bir çalışana taşıyamayacağı iş verilmesi temelde iki sebebe dayanmaktadır. Birincisi, aynı iş yerindeki diğer çalışanların kendilerinin yapması gereken işleri başkasına yüklemeleridir. İkincisi ise, fazla kâr elde etmek isteyen işverenin az personelle çok iş yapma amacıdır. Her iki durumda da, hakkını almada zayıf ve güçsüz durumda olanın emeğinin çıkarıcı insanlar tarafından sömürüldüğü açıktır.

13, 762.

¹³⁶ Buhârî, Edeb, 78, 6050.

¹³⁷ Ruhsat Sebepleri için bkz. İbrahim Kâfi Dönmez, "Ruhsat", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruhsat#1> (20.07.2022); Muhammer Vural, İslam Hukukunda Ruhsat Sebepleri ve Bazı Ruhsat Örnekleri- I: (Sefer, Hastalık ve Zaruret Örneği), *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, sayı: 12, s. 323-359.

Gücünün üstünde işle sorumlu olup da bu görevi olması gerektiği şekilde yapamamak kişinin yetersizliği ve başarısızlığı kişiliğinin bir parçası gibi algılamasına dolayısıyla da bunalıma girmesine veya psikolojik olarak yıpranmasına yol açabilecektir. Bu durum, kişinin şahsından başlayarak ailesine, akrabalarına ve topluma kadar uzanan birçok huzursuzlukların da kaynağı olacaktır.

Üstesinden gelebilecek önemli ve zor işler olduğu halde kolay ve basit iş alanlarında istihdam edilmek emek-bilgi ve güç israfına yol açacaktır. Zor işleri organize yeteneği olanın daha alt bir mevkide istihdam edilmesi veya kişiye aldığı uzmanlık eğitimi kullanabilme imkânı sunulmayıp herkesin yapabileceği bir işle sorumlu tutulması güç ile sorumluluk arasındaki dengenin sağlanamadığını gösterir.

Güç-Sorumluluk Dengesini Sağlamanın Yolları

- Çalışanların yeterliliklerinin, uzmanlık alanlarının ve kabiliyetlerinin doğru tespit edilip, istihdam politikasının buna uygun yapılması gerekir.
- Çalışma şartları ve saatleri bakımından çalışanların yeterliliklerinin ve ihtiyaçlarının temel ölçü alındığı mevzuatlar çıkarılmalıdır.
- İş ortamlarında, çalışanlara güçlerinin üstünde ilave görev verilerek suiistimal edilmelerini önlemeye yönelik tedbirler alınmalıdır. Bu hususta şikâyet kanallarının çalışanı mağdur etmeyecek şekilde sağlıklı olarak yürütülmesi etkili ve faydalı olacaktır.
- Eğitim süreçlerinde öğrenciler kabiliyet ve ilgileri göz önüne alınarak yetiştirilir ve bu alanlarda çalışmaya

sevk edilirse yeteneklerine uygun alanlarda çalışma hayatı içinde yer alabileceklerdir.

- Hastalık, engellilik, yaşlılık gibi etkenlerle sonradan ortaya çıkabilecek güç yetirememe durumlarına karşı bu kişiler için alternatif görev tanımlamaları yapılmalıdır.
- Üstesinden zorlukla gelinen bir görevlendirme yapmanın insan hakkı ihlali olmasının yanında iş verimini düşüren, çalışma ortamını olumsuz etkileyen bir davranış olduğu hususunda yetkili âmirlerin eğitilmesi de güç-sorumluluk dengesini sağlamak için alınması gereken tedbirlerdendir.

IV- KATILIM

İdeal bir İslam toplumu şartların elverdiği ölçüde ve mâkul bir sayıda fertlerin karar mekanizmasında etkin olması ile oluşturulabilecektir. Tek bir kişinin ya da belli bir zümrenin kararları ile yönetilmenin -fertlerin insanî zaafı, yetersizlikleri ve bencillikleri göz önüne alındığında- zulme ve haksızlıklara yol açacağı açıktır. Yönetimde katılımı sağlayabilmek için düzgün bir şekilde işletilen istişare mekanizmasının olması ve sağlıklı işleyen bir muhalefet kültürünün toplumda yer bulması gerekmektedir.

1- “Kararlar İstişare İle Alınmalıdır.”

Ayet-i Kerime’de “...İş hakkında onlara danış...
”¹³⁸ buyrularak Hz. Peygamber’in şahsında bütün

¹³⁸ Âl-i İmrân Sûresi, 3/159.

Müslümanlara danışarak iş yapmaları emredilmiştir.¹³⁹ Şûrâ Sûresinde "...Onların işleri aralarında danışma iledir..."¹⁴⁰ buyrularak istişare ile hareket etmenin Müslümanların vasıfları arasında olduğu belirtilmiştir. Sebe Melikesinin Süleyman Peygamber'den gelen mektuba verilecek cevap hususunda çevresindeki ileri gelenlerle danışarak hareket ettiğinin ve sonuçta mâkul bir karar alma sürecinin yaşandığının nakledilmesi¹⁴¹ de kararların istişareye dayalı olmasının gerekliliğine bir delildir.

Hz. Peygamber'in ashabına danıştığı, onlarla fikir alışverişi yaptığı birçok durum olmuştur. Örnek olarak, uhud savaşında,¹⁴² ifk olayında,¹⁴³ bedir savaşında¹⁴⁴ ashabı ile istişarede bulunmuştur. Hükümdarları İslam'a davet amacıyla gönderdiği mektuplarda ashabının önerisi üzerine mühür kullanmıştır.¹⁴⁵ Hendek savaşında Selman-ı Fârisî'nin savunma taktiği önerisi¹⁴⁶ benimsenerek uygulanmıştır. Hudeybiye anlaşması imzalandıktan sonra ashabın umre yapmadan ihramdan çıkma konusunda ağır davranması üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) bu hususta eşi Ümmü Seleme ile konuşmuş ve onun verdiği fikri uygulayarak mesele çözüme kavuşmuştur.¹⁴⁷

Resûlullah (s.a.v) "Sizden biriniz, bir kişiden görüş talep ettiğinde danışılan ona görüşünü bildirsin."¹⁴⁸ buyrularak

¹³⁹ Karaman vdğr., *Kur'an Yolu*, I, 701.

¹⁴⁰ Şûrâ Sûresi, 42/38

¹⁴¹ Neml Sûresi, 27/28-35.

¹⁴² Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tarihü'l-umem ve'l-mülûk*, Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1407, II, 59.

¹⁴³ Buhârî, İ'tisam bi'l-Kitab ve's-Sünne, 7369-7370.

¹⁴⁴ Müslim, Cihad ve's-Siyer, 30, 1779.

¹⁴⁵ Buhârî, İlim, 3, 65.

¹⁴⁶ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV, 182.

¹⁴⁷ Buhârî, Şurût, 54, 2731.

¹⁴⁸ İbn Mâce, Edeb, 37, 3747.

fikrine danışılan kişilerin danışanlara yol göstererek fiilî katkıda bulunmasını istemiştir.¹⁴⁹

İstişarenin kimlerle yapılacağıın, istişare yapmanın hükmünün ve istişare meclisinde görüş ayrılığı olduğunda nasıl hareket edileceğinin tespiti bu sürecin sağlıklı yürütülebilmesi için ayrı bir önem arz etmektedir.

Kendisi İle İstişare Yapılacak Kişiler

Bir meselede karar alınırken fikir alış-verişinde bulunulacak kişinin o alan hakkında yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olması gerekmektedir. Konu hakkında yeterliliği olmayanlarla yapılan istişarede alternatif bakış açılarının sunulması, muhtemel fırsat ve tehditlerin ortaya konulması mümkün olmayacaktır. Hiçbir faydası olmayan hatta zararlı sonuçlara sebep olacak fikirlerin önerilmesi bile söz konusu olabilecektir.

Yöneticinin fikirlerini tasdik etmekten öte gitmeyen sözde istişare toplantılarının da istişareden beklenen faydayı sağlamayacağı ortadadır.

Kendisiyle istişare yapılacak kişilerde bulunması gereken bir diğer vasıf güvenilen kişiler olmalarıdır. Hz. Peygamber (s.a.v) bu hususa işaret etmek üzere “Müsteşar kişi, güvenilen bir kimsededir.”¹⁵⁰ buyurmuştur.

Alan bilgisi ve tecrübesi ile temâyüz etmiş, kuruma faydalı olma niyeti taşıyan, ülke ve dünya gerçeklerinden haberdar olan, açık fikirli olup taassuptan uzak olan, kurum menfaatini şahsî menfaatinin üzerinde tutan, pratik zekâsı ile fırsat ve tehditleri kolaylıkla fark eden

¹⁴⁹ Erdoğan, *İslam Düşüncesinde Siyaset Etmenin Temelleri*, s. 69.

¹⁵⁰ İbn Mâce, Edeb, 37, 3746.

kişiler kendisi ile istişare edilmeye en lâyık kişilerdir. Yönetici, bu vasıftaki kişileri bulmak ve onlardan istişare meclisinde istifade etmekle sorumludur.

Fikir beyan eden kişinin sosyal ve ekonomik konumunun alt seviyede bulunması onun görüşlerinin değersizliğini göstermez. Bu hususta İbnü'l-Mukaffa yöneticilere “Bir kişinin konumca önemsizliği, onun doğru gördüğün görüşünü yapmaktan, iyi gördüğün ahlâkına bağlanmaktan seni alıkoymasın. Çünkü kaliteli inci, çıkararak dalgıcın önemsizliğinden dolayı horlanmaz.”¹⁵¹, “Danışan, danışılardan daha iyi bir görüşte olsa bile, tıpkı ateşteki alevin yağla artışı gibi, danışmanın görüşüyle kendi görüşünü zenginleştirir.”¹⁵² tavsiyesinde bulunurken; Timur *Tüzükat*’ta “Sultan hiç kimsenin uyarmasını küçümsememeli, uygun gördüklerini sırası gelince kullanmak üzere aklında tutmalıdır.”¹⁵³ demektedir.

İstişare edilecek kişinin şahsî menfaat peşinde koşan bir kişi olmaması gerekir. Yusuf Has Hâcib’in bu konudaki uyarısı “Ey arkadaş, istişare edersen kendi yararını düşünmeyen biri ile istişare et. Kendi yararını düşünen kimse, menfaati uğruna, uygun olanı bile reddeder, uygunsuzu tercih eder.”¹⁵⁴ şeklindedir.

İstişarenin Zorunluluk Taşınması

İstişare hem yöneticiler hem de yönetilenler için öngörölmüş bir hak ve sorumluluktur. Devlet başkanının

¹⁵¹ İbnü'l-Mukaffa, *İslam Siyaset Üslûbu*, trc. Vecdi Akyüz, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 31.

¹⁵² İbnü'l-Mukaffa, *İslam Siyaset Üslûbu*, s. 42.

¹⁵³ Timur, *Benim Devletim (Tüzükat-ı Timurin ve Cengiz Yasası)*, sd. Alemdar Yalçın, Fetih Yayınevi İstanbul 1974, s. 75.

¹⁵⁴ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, s. 200.

toplumu ilgilendiren meselelerde istişare yapması onun görevidir.¹⁵⁵ Toplumlarda istişareye dayalı kurullar olmasına rağmen, istenilen hedefe ulaşamamasının en büyük sebebi danışma kurullarının kararlarına bağlayıcılık vasfı verilmemesidir. Bu olumsuz durumdan kurtulmak için istişare kurullarının verdiği kararların uygulanmasına belirli ölçüde zorunluluk getirmek gerekmektedir.

İstişare ile alınan kararı esas almamanın altında yatan sebeplerden birisi yöneticinin kendisini en iyi düşünen ve en iyi karar veren olarak görmesidir. Oysaki görüş alışverişinde bulunmadan hareket eden liderler bencil ve zayıf görüşlü liderlerdir.¹⁵⁶ Meşverette bulunmak ile kibir arasında ters orantı vardır. Kibir varsa meşveret yoktur.¹⁵⁷ Danışma ve meşveret varsa kibir ve ucûb yok demektir.

İstişare Meclisinde Görüş Ayrılığı

Bir mesele istişare edildiğinde ortak bir fikirde uzlaşıldığında herhangi bir problem olmayacaktır. Ancak heyet üyeleri arasında ya da heyet üyeleri ile yönetici arasında görüş farklılığı çıktığında nasıl bir yol izleneceğinin önceden belirlenmesi gerekir.

Heyet üyeleri arasındaki görüş ayrılığı durumunda, görüşlerden uygun gördüğünü alıp uygulama hakkının yöneticiye verilmesi veya çoğunluğun görüşünün esas alınması benimsenebilir. Meselenin çok kritik olması durumunda başka danışma heyetleri kurarak da hareket etmek mümkündür.

¹⁵⁵ Canikli, *Hadislere Göre Yöneticilere İtaatın Sınırları*, s. 40.

¹⁵⁶ Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetname*, trc. Aydil Erol, Milenyum Yayınları, İstanbul 2020, s. 114.

¹⁵⁷ Turtûşî, *Sirâcü'l-mülûk*, s. 152.

Heyet üyeleri ile yönetici arasında görüş farklılığı olması da ayrı bir problemlidir. Çünkü ihtilaf vukuunda sürekli heyetin görüşünün uygulanması yöneticinin liderlik vasfına ve halk üzerindeki otoritesine zarar verecektir. Buna karşılık böyle bir ihtilaf olunca yöneticinin tercihi esas alınır ve uygulanır demek de danışma heyetinin büyük oranda işlevini yitirmesi anlamına gelecektir. Bu durumda heyet, karar mekanizmasında etkisi olmayan ve âdeta adı olup kendi olmayan bir niteliğe dönüşecektir. Bu sakıncalarından dolayı yöneticinin mümkün mertebe kendi görüşünü işin başlangıcında zikretmemesi isabetli olacaktır. Yöneticinin fikrini başlangıçta gizli tutması heyet üyelerinin daha özgür fikir beyan etmelerine de fırsat sunacaktır.

İstişare heyetinin tamamının ya da büyük çoğunluğunun tercih ettiği görüşü yerine kendi görüşünü uygulamak isteyen yöneticiye, liderlik vasfına dayalı olarak bu hak tanınabilir. Ancak istişare heyetinin varlık amacının ortadan kalkmaması için bu yetkinin kullanılmasına ciddi sınırlamalar getirilmeli ve sonucun olumsuz olması durumunda da cezaî müeyyideler belirlenmelidir. Buna göre, yöneticinin danışma heyetine muhalif hareket etme yetkisi istisnâî durumlarda geçerli olmalıdır. Aldığı bu kararın olumsuz neticeleri ortaya çıkarsa, insanların uğradığı zararın büyüklüğüne göre zararı tazminden başlayıp görevi bırakmaya kadar uzanan bir cezalandırma söz konusu olmalıdır. Böyle bir yaptırımın olması yöneticinin istişare sürecinde keyfi kararlar almasına engel olacaktır.

İstişare İle Karar Vermenin Önemi

İnsanın bilgisi, görgüsü ne kadar geniş olursa olsun, tüm malumatlar karşısında onun bilgisi ummanda bir damla

mesabesinde. İnsan kapasite olarak bütün bilgileri ihata edebilecek yapıda olmadığından farklı insanların bilgisinden ve tecrübesinden istifade ederek hareket etmesi isabetli karar verebilmek için bir tercih değil zorunluluktur.

Allah Teâlâ'nın verdiği akıl nimeti farklı bakış açıları ile düşünebilme imkânı sunmaktadır. Bir meseleyi bir kişi yorumlayıp değerlendirince en fazla birkaç bakış açısı sunulabilirken, aynı meseleyi izleyip değerlendirenlerin sayısı artınca ortaya çıkan bakış açısı ve yorum sayısı da artmaktadır. Meselenin çözümü için alternatif yollar aranıyorsa yapılması gereken istişare ederek farklı kişilerin aklından yararlanmaktır.

72

Bir kişiye fikir sormak ona değer verildiğini gösterir. Değer gören karşısındakine değer verir. Dolayısıyla istişare yapılması insanların karşılıklı olarak birbirlerine değer verdiği bir ortamın oluşmasına zemin hazırlar. Sunduğu fikirlerin yönetim erkinde karşılık bulduğunu gören kişilerin kuruma bağlılıkları ve çalışma motivasyonları artacaktır.

Yönetici istişare ederek hareket ettiğinde sorumluluk paylaşılmış demektir. Sadece kendi fikri ile hareket ettiğinde ise bir olumsuzluk karşısında tüm sorumluluğu üstlenmiş olacaktır.

Yöneticileri yıpratıcı durumların başında, yıkıcı eleştirilerin olması ve dedikodusunun yapılması gelmektedir. Muhalef olanlar ve konuşmak isteyenler istişare ortamından istifade ederek kendilerini ifade etme fırsatı bulacakları için istişare ile dedikodunun ve eleştirinin önüne geçilebilecektir.

2- “Muhalefet ve Eleştiri Kültürünün Sağlıklı Bir Şekilde İşlediği Sistem Kurulmalıdır.”

Hız. Peygamber (s.a.v) hatalı bir davranış yapıldığını gördüğünde bu davranışlara kayıtsız kalmayıp uyarılması gereken bu insanları kırmadan, incitmeden uyarmıştır. Bu konuda hadis kitaplarında pek çok örnek bulunmaktadır: Besmele çekmeden hızlıca yemeğe başlayanları yemekte besmelenin önemini açıklayarak uyarılmış,¹⁵⁸ kıyafetini rüzgâr savuran kişinin rüzgâra lanet etmesi üzerine “Rüzgâra lanet etme. O kendisine emredileni yapmaktadır. Kim bir şeye haksız yere lanet ederse lanet kendisine döner”¹⁵⁹ buyurarak uyarılmıştır.

Resûlullah (s.a.v) hata yapanları uyarırken toplum içinde isimlerini vermeden uyarısını yapar, sözün kendisine söylendiğini anlayan kişiler de gerekli ikazı almış olurdu.¹⁶⁰

Hız. Peygamber’in ashabına verdiği değer ve güven ortamına dayalı olarak zaman zaman sahabe, Hız. Peygamber’in savaş tekniği, diplomatik münasebet kuralları gibi teknik ve tecrübî sahadaki dünyevî işlerde aldığı kararlarda alternatif düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Bedir savaşında ordunun ilk konakladığı yerin Hubâb b. Münzir’in önerisi ile değiştirilmesi,¹⁶¹ Resûlullah’ın hükümdarları İslâm’a davet amacı ile gönderdiği mektuplarda sahabenin teklifi ile mühür kullanmaya başlaması¹⁶² bu konuda verilebilecek örneklerdendir.

¹⁵⁸ Müslim, Eşribe, 36, 2017.

¹⁵⁹ Ebû Davûd, Edeb, 40, 4908.

¹⁶⁰ Ebû Davûd, Edeb, 40, 4788.

¹⁶¹ Taberî, *Tarihü'l-ümem ve'l-mülûk*, II, 29.

¹⁶² Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 56, 2938.

Toplumda Muhalif Düşünceler Olmasının Faydaları

- Hakikat güneşi (Doğru kararlar) fikirlerin çatışmasından doğar.¹⁶³
- Muhalif görüşü dinlemek o görüş sahibine değer vermek demektir. Dolayısıyla alınan bir kararda muhalif olan kişinin görüşü doğrultusunda değişiklik yapılması görüş bildiren kişinin o topluma aidiyetini ve lidere bağlılığını artıracaktır.
- Ortada bir muhalefet olmadığı takdirde iktidarın dengesi bozulacaktır. Hâkimiyet tek kişiye verilirse o kibre kapılarak yanlış olduğunu bile bile her şeyi yapabilir.¹⁶⁴
- Akıl akıldan üstündür. Bu sebeple karar sürecinde ve uygulama aşamasında farklı akılların devrede olması öngörülmesi zor olan muhtemel riskleri görmeye yardımcı olacaktır.
- Bir problemin çözümüne dair farklı bakış açılarını görmek mümkün olabilecektir.

Muhalefet Kültürünü Benimseyip Benimsememeye Göre Liderler

Muhalefet Kültürünü Benimsemeyenler	Muhalefet Kültürünü Benimseyenler
Baskıcıdır.	Özgürlükçüdür.
“Doğruyu sadece ben bilirim” anlayışındadır.	Kolektif akla önem verir.

¹⁶³ “Bârîka-i hakikat, müsâdeme-i efkârdan doğar.” Namık Kemal

¹⁶⁴ Tunuslu Hayreddin Paşa, *Ülkelerin Durumunu Öğrenmek İçin En Doğru Yol*, s. 69, 77.

Hatalarını görmez.	Hatalarından ders çıkarır.
Yeni fikirlere kapalıdır.	Yeni fikirlere açıktır.
Özgüveni yoktur.	Özgüven sahibidir.
Kindar ve dışlayıcıdır.	Toplumda her kesimi kuşatıcıdır.
Korku ile itaati sağlar.	Sevgi-saygı ile itaati sağlar.
Değer anlayışı bencildir.	İnsanlara değer verir.
Olaylara sadece dar bir pencereden bakar.	Olaylara farklı pencerelerden bakabilir.
Çevresinde genellikle dalkavuklar bulunur.	Çevresinde farklı kesimden insanlar bulunur.
Arkasından şer ile anılır.	Arkasından hayır ile anılır.

Yöneticinin Muhalif Görüşlere ve Eleştiriye Tahammül Edememe Sebepleri

75

- Yöneticinin kendisini müstağnî görmesi ve kimseye ihtiyacı olmadığını düşünmesi başka bir düşünceyi duymaya tahammül edememesine yol açmaktadır.
- Muhalefet yapanların amacının çoğunlukla karşısındakini yıpratma ve zarar verme olması, söyledikleri olumlu ve yararlı düşüncelerin dinlenmesi önünde ciddi bir engel olmaktadır.
- Övgü tatlı, yergi ise acıdır.¹⁶⁵ Yöneticiler eleştirilmenin vereceği sıkıntıya katlanmak istememektedirler.
- Yöneticiler, başkasına ait fikirlerle hareket etmeyi kendisi için bir acziyet ve zayıflık olarak görebilmektedirler.

¹⁶⁵ Eleştirilmenin vereceği acıya ve sıkıntıya katlanma hususunda İbnü'l-Mukaffa yöneticilere "Söz ve eleştirinin acılığını yutkunmaya kendini alıştır." diye tavsiyede bulunmaktadır. Bkz. İbnü'l-Mukaffa, *İslam Siyaset Üslûbu*, s. 56.

- Toplumda muhalefet kültürünün olmaması ve eleştirinin hakaret gibi algılanması yöneticilerin muhalif sese kulak vermesine mani olmaktadır.

V- DENETİM

Toplumda denetlenmenin iki yönü bulunmaktadır. Birincisi halkın yöneticileri denetlemesi, ikincisi ise yöneticilerin halkı ve görev verdikleri kişileri denetlemesidir.

1- “Takip ve Denetleme Sorumluluğu Ciddiyetle Yerine Getirilmelidir.”

Takip ve denetleme olmadığında birçok devlet görevlisinin doğru istikametten sapması, zulme başvurma ve haram mal yemesi söz konusu olacaktır. Dolayısıyla zulmü yasaklayan,¹⁶⁶ Allah’ın azabının zalimlere ulaşacağını haber veren,¹⁶⁷ haksız kazancı yasaklayan¹⁶⁸ ayetler zulmün ve haksızlığın olmadığı bir düzen kurulmasını emretmektedir. Bunun sağlanabilmesi için yöneticilerin görevlendirdikleri kişileri takip ve denetleme sorumluluğunun olması kaçınılmazdır.

Hız. Peygamber’in hayatında takip ve denetleme örnekleri görmek mümkündür. Resûlullah (s.a.v) her sefer dönüşü Medine’ye gelince önce mescide girip iki rek’at namaz kılar, ardından oturup sefere katılmayanların mazeretlerini dinlerdi. Tebük gazvesi dönüşünde de savaşa katılmaktan geri kalanların mazeretlerini dinlemek üzere Mescid-i Nebî’de oturmuş ve o kişilerle görüşmüştür.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Nahl Sûresi, 16/90;

¹⁶⁷ Hac Sûresi, 22/45.

¹⁶⁸ Bakara Sûresi, 2/188.

¹⁶⁹ İsmail Yiğit, “Tebük Gazvesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islam-ansiklopedisi.org.tr/tebuk-gazvesi> (20.06.2022); Ali Muhammed Sallâbî,

Bu uygulamayla, verilen görevi yerine getirmeyenlerin denetlenmesi sağlanmış olmaktadır.

Resûlullah'ın "Bugün kim nafîle oruca niyet etti? Bugün kim bir cenazenin teşyîinde bulundu? Bugün kim yoksulu doyurdu?"¹⁷⁰ diye sormasının hedefleri arasında öğretmiş olduğu bilgilerin takip ve denetimini yapmanın olduğunu söylemek mümkündür.

Takip ve denetlemenin iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, üstün astı denetlemesidir. Kamu yöneticisi kendisi zulüm ve haksızlık yapmasa bile görev verdiği kişiler zulmederse onların yaptıklarının vebalinden onun da sorumluluğu olacaktır.¹⁷¹ Bu vebalden kurtulmak için yöneticinin yönettiği kişilerle ilgili denetleme süreçlerinin sürekli ve titiz olması gerekmektedir. İkincisi ise, astın üstü takip ve denetlemesidir. Böyle bir süreç işletilebilmesi için yönetilenlerin bilinçli ve duyarlı olmasının yanında yönetim sisteminin buna uygun olarak şekillenmesi gerekir.

Görev üstlenen insanların takip ve denetlenmeye ihtiyaç duyulmasının pek çok sebebi bulunmaktadır. Bunlar:

- İmtihan yeri olan bu dünya hayatında insanoğluna verilen irade özgürlüğü iyi-doğru yolda kullanılabildiği gibi, kötü ve yanlış yolda da kullanılabilmektedir. Dolayısıyla herkesin potansiyel olarak hatalı davranma ihtimali vardır.
- Normal hayat standardında yaşarken fazla günaha

Siyer-i Nebi, Ravza Yayınları, trc. Mustafa Kasadar vdğr., İstanbul 2015, II, 417.

¹⁷⁰ Müslim, *Fedâilu's-Sahâbe*, 1, 1028.

¹⁷¹ Gazzâlî, *et-Tibrü'l-mesbûk fî nasihati'l-mülûk*, s. 22.

düşmeyen birçok kişi, nimet ve imkân elde ettiğinde suça ve günaha temayül göstermektedir.

- İnsan, izlendiğinin farkında olduğunda hata yapmaktan çekinirken, takip edilmediği zamanlarda daha çok hata işleyebilmektedir. Dolayısıyla takip edilmek bir çeşit yaptırım olmaktadır. Sıkı denetim olunca bürokrat dürüst ve düzgün olacaktır.¹⁷²
- İşini iyi yapanların ödüllendirilmesi, işini kötü yapanların da cezalandırılabilmesi takip ve denetleme ile mümkün olmaktadır.
- Helal-haram ayırımı yapmaksızın şahsî çıkar elde etme amacıyla görev talep edenler, görev üstlenenlerin sıkı takip edildiğini gördüğünde bu taleplerinden vazgeçme durumunda kalacaklardır.
- Denetlemenin ciddiyetle yapılması, zincirleme olumlu etkide bulunarak hiyerarşik sıralamada tüm kademelerin birbirini denetlemesine sebep olacaktır.

Takip ve denetlemenin ciddiyetle yapılmadığı durumlarda ortaya çıkması muhtemel durumlar şu şekilde sıralanabilir:

- Kararlar kamu menfaatine göre değil, görevlinin şahsî çıkarına göre alınır.
- Toplumda birçok kişi hakkını alamadığı için mağduriyetler doğar.
- Görevleri ehil olanlar değil, liyakatsiz insanlar üstlenir.
- Milletler, denetleyici olmayı bırakıp yöneticilerinin

¹⁷² İbnu'l-Mukaffa, *İslam Siyaset Üslûbu*, s. 26.

keyif ve heveslerine hizmet ve itaat etmeye razı olduklarında geriletici bir çıkmaza düşerler.¹⁷³

- Çalışma yerindeki iş verimi azalır. Görevlerde lakaytlık ve vurdumduymazlık yaygınlaşır.
- Can ve mal kayıplarının olması kaçınılmazdır.
- Görevini hakkaniyetle yerine getirmek isteyenler birçok problemle karşılaşır. Sıkıntıyı dürüst çalışanlar çeker.
- “Üzüm üzüme baka baka kararır” atasözündeki gibi, üst tabakadan alt tabakaya kadar olumsuz etki kaçınılmaz olarak ortaya çıkar.
- Hukukî mevzuatlar ne kadar mükemmel hazırlanırsa hazırlansın süreç takibi yapılmadığında aksaklık ve noksanlık ortaya çıkar.

Takip ve Denetim Eksikliklerinin Sebepleri

- Yöneticinin görev bilincinin ve şuurunun olmaması,
- Yöneticinin takipsizlik sebebiyle ortaya çıkan zararlardan vicdanen rahatsız olmaması,
- Yönetilenlerin vurdumduymaz olup, çevresindeki münkerlere-kötülüklere kayıtsız kalması,
- Rüşvet ve menfaat karşılığı olarak denetimlerin göstermelik yapılması,
- Takibin takibinin yapılmaması; denetimin denetiminin yapılmaması,
- Tembellik ve atalet sebebiyle denetimlerin hakkaniyetle yapılmaması,

¹⁷³ Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*, hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul t.y., s. 189.

- Takibin sadece evrak üzerinden yapıp, beyan edilenle gerçekleşenin sahada kontrol edilmemesi,
- Takip ve denetlemede olumsuz rapor alanların caydırıcı bir müeyyide ile karşılaşmaması.

2- “Toplumda Hileli İşlem Yapılmaması İçin Etkili Tedbirler Alınmalıdır.”

İnsanları aldatmayı ve hileli işlemler yapmayı yasaklayan pek çok nas bulunmaktadır. İnsanların mallarını bâtil yollarla yemeyi yasaklayan,¹⁷⁴ ölçü ve tartıyı tam yapmayı emreden¹⁷⁵ ayetler insanların malî muamelelerinde dürüstlikle hareket etmelerinin gerekliliğini beyan etmektedir.

80

Toplumun güvenini kazandığı için “Emin”¹⁷⁶ ismi ile müsemma olan Hz. Peygamber (s.a.v) kendi ticarî hayatında dürüstlüğü bilfiil göstererek örnek olduğu gibi, bu husustaki hadisleri ile de ticarete dürüstlüğü hâkim olması, hile ve aldatmanın olmaması için gereken uyarıları yapmıştır.

Hz. Peygamber’in (s.a.v) pazarda hile yapana “Bizi aldatan bizden değildir” şeklinde mukabelede bulunması,¹⁷⁷ emin ve dürüst tüccarın kıyamet gününde şehitlerle beraber olacağını müjdelemesi¹⁷⁸ hile ve aldatmanın olmadığı bir toplum inşası için etkili tedbirlerdendir.

¹⁷⁴ Nisâ Sûresi, 4/29.

¹⁷⁵ Hüd Sûresi, 11/85; İsrâ Sûresi, 17/35; Rahmân Sûresi, 55/9.

¹⁷⁶ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1411, II, 20.

¹⁷⁷ İbn Mâce, Ticârât, 36, 2224.

¹⁷⁸ İbn Mâce, Ticârât, 1, 2139.

Hileli İşlemleri Engellemek İçin Alınması Gereken Tedbirler

- *Kurum İçinden Bilgi Aktarılmasını Sağlayan Bir Mekanizma Kurmak*

Bir kurumdaki hile ve aldatmaları en iyi gören ve bilen aynı kurumda çalışanlardır. Dürüst çalışanların şahsî zarara uğramadan gördükleri yanlışları ulaştırabilecekleri bir mekanizma kurulması durumunda hileli işlemler asgari seviyeye inecektir.

Bu ihbar mekanizmasının şahsî kin ve düşmanlık, birbirini çekememe gibi ahlâkî zafiyetlere dayalı olarak kötüye kullanılması her zaman ihtimal dahilinde olmakla birlikte; karşılıklı denetim sağlayan iç-dış halkalar halinde bilgi akışının sağlanması, verilen bilgi denetlenmeden herhangi bir işlem yapılmaması gibi tedbirler alınarak bahsi geçen bu mekanizmanın sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi mümkün olacaktır.

- *Hile Yapınlara Karşı Caydırıcı Cezalar Uygulamak*

Cezaî müeyyide olmadan dürüst davranan insanlardan oluşan bir toplum inşası mümkün değildir. Her devlet hileye ceza vermektedir. Ancak bu cezalarda caydırıcılık fonksiyonu yeterli olmadığında hilenin önlenmesinde etkili olamamaktadır. Hile yaparsam devlet “ocağıma incir ağacı diker” fikri zihinlerde olursa insanlar kolay kolay hileye başvurmayacaklardır.

- *Hilekârların Mutlaka Yakalanıp Cezalandırılacağına Dair Yaygın Bir Kabulün Oluşmasını Sağlamak*

Hileye büyük cezalar ön görülmesi yeterli olmayıp bu cezalarla suç işleyenlerin cezalandırılacağına dair toplumda yaygın bir anlayışın olması gerekir. Suç işleyenler

için sürekli çıkarılan af yasaları, suçlunun yakalanması için takibinin yapılmaması, suçlunun üst mevkide tanındıkları varsa özel muamele görmesi gibi uygulamalar hilenin toplumda yaygınlaşmasına zemin hazırlayacaktır. Ayırım gözetmeden her hilekâr, dünyanın neresine kaçarsa kaçsın yakalanır ve cezasını bulur anlayışı toplumda olursa hileli işlemlerin önüne geçmek mümkün olacaktır.

- *Mevzuatları Hileye Açık Kapı Olmayacak Şekilde Düzenlemek*

Mevzuatlarda zaman zaman yeterince temas edilmeyen veya suiistimale açık olan ifadeler olabilmekte, dürüstlükten ve erdemden uzak karakterdeki insanlar bu durumu hile yapmada fırsat olarak görmektedirler. Bu sakıncanın doğmaması için mevzuatların hazırlanma aşamasında en liyakatli uzmanlardan yararlanmak yeterli olmayıp, tatbikat sürecinde ortaya çıkan aksaklıkların ve suiistimal yapılan hususların sürekli denetlenmesi gerekmektedir.

- *Eğitimin Her Kademesinde Hile ve Kandırmanın Yol Açacağı Zararları Ele Almak*

Ahlâkî davranışların bilgi olarak öğretilmesi yeterli olmayıp, eğitim sürecinin sağlıklı bir şekilde işletilip fertlerin hayatlarında uygulanan değerlere dönüştürülmesi hedeflenmelidir. Yaygın ve örgün tüm eğitim kurumlarından istifade edilerek hileden uzak durmanın bir yaşam felsefesi olması sağlanmalıdır. Gözetmen olmadığı halde sınıfta kopya çekilmediği, denetleme yapılmamasına rağmen herkesin bilet alarak seyahat ettiği, işverenin kasasını tereddüt etmeden işçilere bırakabildiği, bakkalın kapalı olan kapısına fırının bıraktığı ekmeği alan müşterilerin parayı kasanın yanına bıraktığı,

yolda bulunan paranın sahibine ulaştırıldığı, para üstünü yanlışlıkla fazla veren kasiyere fazla olan miktarın geri verildiği... bir toplum yapısı, ancak etkili bir eğitim süreci ile sağlanabilecektir.

VI- AHLÂK

Ahlâk, insan hayatının her alanını kuşatan bir kavramdır. Araştırmamızın çerçevesi dikkate alınarak burada ahlâk kavramı bütün yönleri ile değil, sadece kamu yönetimi alanındaki ahlâkî davranış ilkeleri ele alınmaktadır.

Yönetimde ahlâk ilkesi ile kastedilen; iktidarı ve gücü eline geçirenlerin bunu kendi menfaatleri için kullanmamaları, kamu malını eşe-dosta peşkeş çekmemeleri, devlet malını kullanmada hassasiyet göstermeleri, çevresindekilere karakersiz bir şekilde davranmamaları, yalandan uzak olup doğru ve dürüst hareket etmeleridir.

83

1- “Makam-Mevki Gücü Yöneticinin Ahlâkî Değerlerini ve Karakterini Bozmamalıdır.”

Kur'an-ı Kerim'de geçmiş milletlerin durumları hakkında bilgi verilirken haddi aşp azgınlık yapan,¹⁷⁹ büyüklük taslayıp zulmeden¹⁸⁰ hatta daha da öteye gidip “Sizin en yüce rabbiniz benim”¹⁸¹ diyen firavunun sahip olduğu makam-mevki gücünü kötüye kullanan bir yönetici olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir başka ayette ise insanın kendi kendisini yeterli görmesinin (istiğnâ) azgınlığa götürdüğü haber verilmektedir.¹⁸²

¹⁷⁹ Tâhâ Sûresi, 20/24.

¹⁸⁰ Kasas Sûresi, 28/4.

¹⁸¹ Nâziât Sûresi, 79/24.

¹⁸² Alak Sûresi, 96/6-7.

İnsanın çevresindekileri küçümseyip yüz çevirmesi ve yeryüzünde böbürlenerek yürümesi de yasaklanmaktadır.¹⁸³

Hız. Peygamber (s.a.v) Medine'ye hicretten sonra Medine Vesikası ilkeleri çerçevesinde kurulan siyasî yapılanmanın lideri konumunda olmuştur. Hayatının her döneminde gösterdiği güzel ahlâk örnekliğini bu süreçte de devam ettirerek ideal bir yöneticinin taşıması gereken erdem ve fazileti bizatihi tatbik ederek öğretmiştir.

İslam'ın ahlâk ve erdemli olmaya yönelik emirleri yaşlı-genç, kadın-erkek, zengin-fakir, yöneten-yönetilen ayrımı yapmaksızın herkes için bağlayıcılık taşımaktadır. Dolayısıyla makam ve mevki gücünü elinde bulunduranların da toplumun her ferdi gibi ahlâkî değerlere göre hareket etme sorumluluğu vardır. Hatta göz önünde olup davranışları takip ve taklit edilen insanların bu hususlara riayeti daha fazla önem arz etmektedir.

Yöneticilerin ahlâklı olmaması durumunda toplumda adaletsizliğin, haksızlığın, liyakatsizliğin ortaya çıkacağı kabulüyle ahlâk devlet yönetiminde mutlak değer olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁴ Makamın sağladığı güç ve imkânlar halka yardımcı olmak, ihtiyaçlarını karşılamak ve onların güvenlerini kazanmak için kullanılmalıdır.¹⁸⁵

Şeyzerî, yöneticinin karakterini korumasının önemine dair şu açıklamayı yapmaktadır: “Devlet başkanı, adalet temelli bir yönetimi başarıyla uygulayabilmek için ahlâkî erdem ve faziletlerle donanmak durumundadır. Devlet

¹⁸³ Lokmân Sûresi, 31/18; İsrâ Sûresi, 17/37.

¹⁸⁴ Bağdatlı, *İslam Siyaset Düşüncesinin Kavramsal Temelleri*, s. 305.

¹⁸⁵ Yakup Bulut, Ferhat Kesgin, “Defterdar Sarı Mehmed Paşa Devlet Adamlarına Öğütler” *Devlet Yönetiminde İyi Yönetim Anlayış ve İlkeleri*, s. 60.

başkanı ihtiras ve tutkularının esiri olmaktan korunabilir, zararlı özlem ve arzularını frenleyebilirse doğru siyaset akıl aynasında ona görünür.”¹⁸⁶

İbn Rüşd, duyuusal hazların esiri olmayıp onlara sırtını dönebilmeyi ve mal sevgisine düşmemeyi devlet başkanlarında bulunması gereken nitelikler arasında saymıştır.¹⁸⁷

Makam-Mevki Gücünün Yöneticinin Kişiliğini Olumsuz Yönde Değiştirmesinin Başlıca Sebepleri ve Çözüm Önerileri

Sebepe 1: Mal mülk elde etme arzusu, imtihan yeri olan bu dünyada insanların sevgi ve temayül gösterdiği nimetlerdendir. İnsan nefsinde fıtraten var olan bu yöneliş, dinî emir ve yasaklara uyulmayıp sahip olunan gücün etkisinde kalındığında önü alınmaz bir niteliğe bürünmektedir. Daha önce şüpheli işlerden bile kaçınan kişi, gücün verdiği sarhoşluk ile helal-haram ayırımı yapmaksızın bir vadiyi altın ile doldurduğunda hemen ikinci vadiyi doldurma telaşına girmektedir.

Çözüm: Yöneticileri denetlenme sisteminin sağlıklı bir şekilde işletilmesi, hata yapan yöneticinin cezalandırılarak diğer insanlar üzerinde caydırıcı etki bırakılması ve yöneticiler için ahlâk ve maneviyat eğitiminin düzenli aralıklarla ve zorunlu bir şekilde yürütülmesi bu konuda alınabilecek tedbirlerdendir.

¹⁸⁶ Celaledin Abdurrahman b. Nasr b. Abdullah eş-Şeyzerî, *Devlet Başkanı-nın Nitelikleri (en-Nehcü'l-meslûk fî siyaseti'l-mülûk)*, trc. Osman Arpaçukuru, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 13, 21.

¹⁸⁷ Cevher Şulul, *İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesi: (Eflatun'un Devlet'i ve İbn Rüşd'ün Yorumu)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009, s. 187.

SebeP 2: Yöneticinin çevresinde bulunan karakter yoksunu kişilerin aşırı övgüleri ve kayıtsız bağlılık bildirmeleri yöneticiyi bir süre sonra erdem ve değer anlayışı bakımından tanınmaz hale getirmektedir.

Çözüm: Yöneticinin yakın çevresinde sadece sağlam karakterli ve onurlu insanların bulunması ve dalkavukluk yapanlar varsa bunların tespit edilip uzaklaştırılması¹⁸⁸ problemin çözümünü sağlayacaktır.

SebeP 3: Yöneticiye tanınan idarî yetkinin ve takdir hakkının sınırlarının çok geniş tutularak suiistimal yapmaya açık olması da bazı yöneticileri hatalı davranışa sevk edebilmektedir.

Çözüm: Yöneticiye verilen yetki ve takdir hakkının suiistimal yapmaya fırsat vermeyecek netlikte ve sınırlılık içinde olması bahsi geçen olumsuzluğun doğmasına mani olacaktır.

2- “Suizanna SebeP Olacak İşlemlerden Kaçınılmalıdır.”

Hız. Peygamber (s.a.v) itikâfta iken eşi Safiyye (r.a.) ziyaret amacıyla yanına uğramış biraz konuştuktan sonra yanından ayrılmak üzere kalkmıştı. Mescidin kapısına geldiğinde, oradan geçen iki adamın bakıp uzaklaştığını gören Resûlullah (s.a.v): “Yavaş olun! O, (eşim) Huvey’in kızı Safiyye’dir” buyurmuştur. Onların bu şekilde bir açıklama yapılmasına şaşırması üzerine Resûlullah (s.a.v) “Şüphesiz şeytan, insan üzerinde damardaki kan gibi nüfuz eder. Onun, kalplerinize bir şey (kötülük) atmasından korktum” buyurmuştur.¹⁸⁹ Hız.

¹⁸⁸ İbnü’l-Mukaffâ, *İslam Siyaset Üslûbu*, s. 62.

¹⁸⁹ Buharî, İtikâf, 33, 2038; Ebû Dâvûd, Savm, 14, 2470.

Peygamber (s.a.v) bu davranışı ile toplumda örnek olan insanların yanlış anlaşılmaya fırsat vermeyecek şekilde davranmasının gerekliliğini göstermiştir.

Yöneten ile yönetilenler arasında uyumun ve huzurun devamı için karşılıklı güven ve saygının devamı şarttır. Bu sebeple güven kaybına sebep olacak davranışlardan kaçınmak elzemdir.

Liderlik makamına karşı her zaman kötü niyetli olan, kıskançlık ve haset duyguları ile hareket edenler olacaktır. Bu şahıslar hırsızlık, rüşvet, ayrımcılık, yolsuzluk vb. iddialar ile yöneticilere suç isnadı yaparak kendi hedeflerine ulaşma gayreti içinde olacaklardır. Bu sebeple yöneticilerin dürüst ve hakkaniyetle davranması yeterli olmayıp, haklarında yanlış anlamaya dayalı olarak oluşabilecek suizanlara karşı da tedbirli olmaları gerekir.

Kötü zanna engel olabilmek için yapılması gereken, yönetimde şeffaflık anlayışının benimsenmesidir. Karar süreçlerinin kamu hizmetine zarar vermeyecek ölçüde şeffaf bir şekilde yürütülmesi birçok kötü zanna engel olacaktır.

Konuşulan bir sözün veya alınan bir kararın farklı yönlere çekilebilme ihtimali var ise, gereken açıklamaların yapılması da suizanna engel olacaktır. İhalelerdeki gizlilikler, gelir beyanındaki kapalılıklar, mâkul görülmeyecek ölçüde zenginleşmeler, suçlularla olan dostluklar ve liyakatsiz görevlendirmeler yöneticiler hakkında olumsuz düşüncelerin doğmasına zemin hazırlayacaktır. Suizanna sebep olmamak için bu ve benzeri durumlarda dışarıdan bakınca görülmeyen ancak gerçekte var olan mâkul açıklamaların yapılması zorunludur.

Kötü zanna engel olabilmek için alınması gereken bir başka tedbir ise halkın gündeminden, konuştuklarından bigâne kalmayıp yanlış düşünceler ve yorumlar karşısında gereken açıklamayı yapmaktır.

Yöneticinin hakkında suizan oluşmaması için yanlış anlaşılmaya müsait hareketlerden kaçınması gerekir. Yere tükürmek, kaş-göz işaret yapmak, fısıldaşmak, esnemek, uyuklamak gibi davranışlar sakınılması gereken davranışlardandır.¹⁹⁰

Liderlerin devlet hazinesinden aldıkları maaşların miktarı zaman zaman suizanna sebep olabilmektedir. Devlet başkanının kendisine ve ailesine yetecek miktarda devlet hazinesinden maruf veçhile, israfa kaçmadan ve cimrilik de etmeden alma hakkı bulunmaktadır.¹⁹¹ Maaş miktarının bu ölçülerde belirlenip, şeffaf bir bilgilendirme yapılması durumunda bu hususta oluşabilecek suizannın önüne geçmek mümkün olabilecektir.

Hasta olduğu için oruç tutmayan, yolcu olduğu için cuma namazı kılmayan, namazı cem ruhsatından yararlandığı için vaktin namazını kılmayan, zenginlik nisabına ulaşmadığı için zekât vermeyen lider, kendisine ait özel durumu belirterek hakkında yanlış düşüncelerin ve ithamların oluşmasına engel olmalıdır.

¹⁹⁰ Abdülhamid el-Kâtib, *Doğu'nun Hükümdarı*, trc. Güldane Gündüzöz-Soner Gündüzöz, Lacivert Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 57.

¹⁹¹ Bedreddin İbn Cemâa, *Adl'e Boyun Eğmek (Tahrirü'l-ahkâm fî tedbiri ehli'l-İslâm)*, trc. Özgür Kavak, Klasik Yayınları, İstanbul 2010, s. 73.

3- “Kamu Görevlisinin Yakınlarının Devlet İmkânlarından İstifadesi Hukuka, Ahlâka ve Örf'e Uygun Olmalıdır.”

Dünyada elde edilen nimetler, insanlar için bir imtihan vesilesi olması hasebiyle kişileri hata yapmaya sevk edebilmektedir. Ayet-i Kerime'deki “...Dünya hayatı sizi aldatmasın...”¹⁹² beyanını bu hususta bir ikaz olarak anlamak mümkündür. Kamu görevlisinin elde ettiği konumu sayesinde ulaşabileceği dünya nimetlerinden yararlanmada hem kendisi hem de yakınları için kural ve sınır tanımaz bir şekilde hareket etmesi dünya hayatının onu aldatması olarak görmek gerekir.

Ayn mülkiyeti başkasına ait olan bir eşyadan yararlanabilmek için ya menfaat mülkiyetinin temlikini sağlayan icâre, iâre gibi bir akit yapılması ya da sahibi tarafından kullanım izni verilmesi (ibâha) gerekir. Böyle bir hukukî meşruiyet gerekçesi olmaksızın başkasına ait bir malın kullanılması suçtur, haramdır.

89

Meşrû bir sebep olmaksızın devlet imkânlarından yöneticinin yakınlarının yararlanması haksız kazanç olacağı için ayetlerde ve hadislerdeki bâtil yollarla mal edinmeyi,¹⁹³ zulmü,¹⁹⁴ haram lokmayı¹⁹⁵ yasaklayan tüm beyanları bu hususun delilleri olarak görmek gerekir.

Yöneticinin yakınları onun için başlı başına bir imtihan vesilesidir. Kınalızade bu konuda, “Bir hükümdarın yakınları rezil ve ahlâksız kimseler ise o devletin saadetten nasibi yoktur ve sonun başlangıcıdır, devletin yıldızı

¹⁹² Fâtır Sûresi, 35/5.

¹⁹³ Nisâ Sûresi, 4/29.

¹⁹⁴ Buhârî, Mezâlim ve'l-Gasb, 46, 2447.

¹⁹⁵ Müslim, Zekât, 19, 1015.

artık batmaya yüz tutmuştur.”¹⁹⁶ demektedir; Koçi Bey ise “Hükümdarların etraflarının dalkavuklar ve fırsatçılarla örülmesi hükümdarı halktan, dürüst ve vatansever devlet adamlarından uzaklaştırır.”¹⁹⁷ diyerek doğacak zarara işaret etmektedir.

Devlet imkânlarından kamu yöneticisinin yakınlarını yararlandırmada ahlâkın ve örfün sınırlarını taştan bir genişlikte mevzuatların çıkarılması ve kişilerin buna dayalı olarak hareket etmesi uhrevî sorumluluğu ortadan kaldırmayacaktır. Çünkü gerçek manada hak sahibi olunamayacak bir malı ve menfaati elde etme söz konusudur. Mevzuatı düzenleyenlerin yetkilerini aşmaları ve buna dayalı olarak da haksız bir kazanç durumu vardır. Bu hataya düşmemek için çıkarılacak mevzuatların hukukun genel ilkeleri ve hedefleri bağlamında kontrol edilmesinin ve yönetim erkinin ilgili mevzuatı şahsî çıkarları doğrultusunda düzenlemesine mani olunmasının önemi açıktır.

Devlet İmkânlarından Yararlanmada Hukuka-Ahlâka ve Örf'e Uymayan Başlıca Davranışlar

- Kurum aracının özel işlerde kullanılması,
- Sosyal tesislerde yönetici akraba ve tanıdıkları için sabit rezervasyon uygulanması,
- Güvenlik için ihtiyacın dışında görevli istihdamı,
- Yapılacak faaliyetle ilgisi olmayan kişilerin yurt içi ve yurt dışı gezilere katılması,

¹⁹⁶ Kınalızade Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, hazırlayan Ahmet Kahraman, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 220.

¹⁹⁷ Bulut- Çerçi, “Koçi Bey Risalesinde Devlet Yönetimi ve İyi Yönetim”, s. 115.

- Kurum hizmetinde çalışan temizlik görevlilerinin özel mülkü temizlemekle görevlendirilmesi,
- Kuruma verilen hediyelerin aile fertlerine verilmesi,
- Sahip olunan konum gereği halktan önce öğrenilen bilgilerin (imara açılacak alanlar, yatırım planlamaları, muhtemel riskli durumlar...) çıkar elde etme amacıyla eş ve dostlarla paylaşılması,
- İlmî ve sosyal proje tekliflerinin değerlendirilmesinde akrabalara ve yakın sosyal çevreye öncelik verilmesi,
- Üst makama atamalarda eşe, dosta ve akrabaya öncelik verilmesi,
- Kurum bünyesinde bulunan marangoz, tesisatçı, boyacı vb. meslek sahiplerine özel mülkün tamir ve tadilatında görev verilmesi,
- Resmî olarak düzenlenen yemekli toplantıya görevli haricindeki kişilerin davet edilmesi,
- Kullanım süresi dolmadan veya deforme olmadan eşya ve mobilyanın yenisi ile değiştirilmesi,
- Görevlerin kolaylıkla yapılabilmesi amacıyla tanınan araç geçiş üstünlüğünün şahsî işlerde kullanılması,
- Personel kimlik kartının sağladığı avantajlardan kurum dışı kişilerin yararlandırılması,
- Kurum araçları için tahsis edilen otopark alanlarına özel araç park edilmesi,
- Kurumdaki sosyal alanların ve spor tesislerinin tanıdıklara ücretsiz kullandırılması.

4- “Devlete Ait Mallarının Kullanımında Gereken Hassasiyet Gösterilmelidir.”

Bir kişinin yemesi, içmesi ve kullanması helal olan mallar, sadece meşru yollar ile mülkiyetini elde etmiş olduğu mallardır. Mülkiyeti devlette olan malların kamu görevlisi tarafından yetki aşımı yapılarak özel mülkiyet gibi kullanılması haksız kazançtır. Ayet-i Kerime’de “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâtil yollarla yemeyin...¹⁹⁸ buyrularak haksız kazanç ile elde edilen mallardan istifadenin yasak olduğu beyan edilmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v) kendisine ve ehl-i beytine zekât malı caiz olmadığı için evde bulduğu bir hurmanın zekât malı olabileceğini düşünerek yemez ve bir yiyecek ikram edildiğinde de bunun zekât olup olmadığını araştırarak hareket ederdi.¹⁹⁹ Torunu Hasan’ın bir gün farkında olmadan zekât hurmasından yediğini görünce zekât malının ehl-i beyte helal olmadığını hatırlatarak hurmayı yemesine mani olmuştur.²⁰⁰

Hz. Peygamber (s.a.v), zekât toplamakla görevlendirdiği bir şahsın, şu mallar zekât olarak topladıklarını, bunlar ise halkın bana hediye olarak verdikleri mallar demesi üzerine “...Vallahi, sizden biri hakkı olmayan bir şeyi alırsa kıyamet gününde onu taşıdığı halde Allah’ın huzuruna çıkar...”²⁰¹ buyurarak kamu mallarındaki haksızlıkların uhrevî cezası konusunda uyarmıştır.

Resûlullah (s.a.v) “Biz kimi (devlet) işinde istihdam eder ve ona belirli bir rızık (maaş) uygun görürsek, onun bu

¹⁹⁸ Nisâ Sûresi, 4/29.

¹⁹⁹ Nesâî, Zekât, 98, 2603; Ebû Dâvûd, Zekât, 9, 1651.

²⁰⁰ Buhârî, Zekât, 24, 1491.

²⁰¹ Buhârî, Hiyel, 90, 6979.

maaştan fazla alacağı miktar gulûldür”²⁰² buyurmuştur. Gulûl kelimesi ganimet malını çalmak, devlet malını zimmete geçirmek anlamına gelmektedir.²⁰³

Ganimet, taksim edilmeden önce kamuya ait mal hükmünde olup, ganimet malından çalanlarla ilgili azaba uğrayacaklarına dair ciddi ikazlar sebebiyle²⁰⁴ fakihler tarafından gulûlun haram olduğu beyan edilmiştir.²⁰⁵ Resûlullah (s.a.v) ganimet malından hırsızlık yapanları gizleyen kişinin de vebal olarak aynı suça iştirak etmiş olacağını haber vererek²⁰⁶ kamu malına ihanet edenlerin gizlenmeyip yargıya teslim edilmesinin gerekliliğini beyan etmiş ve ganimet malından çalan kişinin cenaze namazını kılmamıştır.²⁰⁷

Hiz. Peygamber’in “Bir kişi bir karış yeri hakkı olmadığı halde alırsa, Allah kıyamet günü yedi kat yeri onun boynuna dolar.”²⁰⁸ beyanı umumî nitelikte olup, hem şahıslar arasındaki haksızlıklara hem de şahısların devletle arasındaki haksızlıklara şamildir.

Hiz. Ömer’in hilafeti zamanında devlet malında tasarruf bakımından gösterdiği güzel örneklik her devlet başkanının hayatında idealize etmesi gereken davranış modeli olarak görülmelidir.²⁰⁹

²⁰² Ebû Dâvûd, Harac ve’l-İmâre ve’l-Fey’, 19, 2943.

²⁰³ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, s. 125.

²⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/161.

²⁰⁵ Bkz. Ahmet Özdemir, *İslam Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeni ve Savaş Hukuku*, Murat Kitabevi, Ankara 2017, s. 177.

²⁰⁶ Ebû Dâvûd, Harac ve’l-imâre ve’l-fey’, Cihad, 15, 2716.

²⁰⁷ Nesâî, Cenâiz, 66, 1960.

²⁰⁸ Müslim, Müsâkât, 30, 1610.

²⁰⁹ Hiz. Ömer’in devlet mallarını kullanırken gösterdiği hassasiyet örnekleri için bkz. Turtûşî, *Sirâcü’l-mülûk*, s. 351-356.

Devlet malını haksız yollarla zimmete geçirmek hırsızlıktır. Hırsızlık büyük günahlardan (kebâir) kabul edilmektedir.²¹⁰ Bizim geleneğimizde devlet malı, vakıf malı ve yetim malı aynı düzeyde görülerek devlet malında tüyü bitmemiş yetimin hakkı olduğu sürekli vurgulanmıştır.²¹¹

Devlete ait mal ve eşyaların devlet görevlileri tarafından kullanımında üç farklı gayri meşru davranış bulunmaktadır:

Kullanma Yetkisi Olmadığı Eşyayı Zimmetine Geçirmek

Mülkiyeti devlete ait olan bir malı, meşru bir kazanç yolu olmaksızın ele geçirmektir. Bir şahsın malını gayri meşru yollarla ele geçirmek günah olduğu gibi, kamuya ait olan malların da gayri meşru yollarla elde edilmeye çalışılması günahıdır. Devlete ait malın haksız bir şekilde zimmete geçirilmesi o malda hak sahibi tüm vatandaşların haklarının gasp edilmesidir, kul hakkı yenilmesidir.

Şahsî kullanıma izin verilmeyen bir devlet malının özel mülkiyete ait gibi kullanılmasına engel olmak için ciddi hukukî ve idarî yaptırımların olması kaçınılmazdır. Etkili bir cezaî süreç ile bu olumsuzlukların önlenmesi mümkün olabilecektir.

Kullanma Yetkisi Olduğu Mal ve Eşyada Kullanım Sınırlarını Aşmak

Burada kastedilen ayn mülkiyeti de menfaat mülkiyeti de devlete ait olup, kurum çalışanlarına sadece eşyayı

²¹⁰ Mahmud b. Osman ez-Zehebî, *el-Kebâir*, Dâru'n-Nedveti'l-Cedîde, Beyrut, t.y, 97.

²¹¹ Erdoğan, *İslam Düşüncesinde Siyaset Etmenin Temelleri*, s. 106.

kullanma izni (ibaha) verilen malları, menfaat mülkiyetine sahipmiş gibi istediği şekilde kullanmaktır.

Devlete ait mallardaki en büyük haksızlık ve kural tanımama, kullanma yetkisi verilen mal ve eşyalarda kullanım sınırına dikkat etmeyenlerin davranışlarından kaynaklanmaktadır. Üst âmir kurum içinden kimsenin kendisine hesap soramayacağını ve daha üst denetleme mekanizmalarının sağlıklı çalışmamasını fırsat bilerek kamu hizmetini sürdürmesi için verilen malları şahsî hizmetinde kullanmaktadır.

Makam araçlarının kendisinin ya da aile bireylerinin özel işleri için kullanılması, kurum temizlik malzemelerinin özel mülkiyetin temizliğinde yararlanılması, sosyal tesislerde kurum menfaati yerine özel menfaatin gözetilmesi, kurum adına gelen bağış ve hediyelerin âmirin şahsî mülkü gibi kullanılması yapılan hatalı uygulamalardandır.

Devlete ait malların kullanılma sınırları mevzuatlarda belirlenirken, çerçevenin mâkul ölçüleri aşan bir genişlikte çizilmesi kanuna uyan ancak hakka ve hukuka uymayan tasarruflara sebep olacaktır. Bu durumda yapılan tasarruf görünürde yetki sınırları içinde gibi gözükse de maşeri vicdanda meşruiyet kazanamayacaktır. Bu mahzuru önlemek için hukukî mevzuatlar hazırlanırken, devlet mallarının kullanılabilme hakkında görev-ihtiyaç dengesi ile hareket etme zorunluluğu bulunmaktadır.

Devlet görevlilerinin kurumların imkânlarından bazen şahsen yararlanmaları -başka alternatif olmadığı için- ciddi bir ihtiyaç olabilmektedir. Mesela, telefonun şarj edilmesi, çay ve kahve için elektriğin kullanılması, internet bağlantısından yararlanılması, bilgisayarda şahsî işlerin halledilmesi, kurum aydınlatmasından mesai dışında

da yararlanılması bu durumlara örnek olarak verilebilir. Bu tür kullanımların tamamının gayri meşru görülmesi doğru olmayacaktır. Devlet hizmetlerinin verimli yürütülebilmesi için belirli sınırlar çerçevesinde bu tür mal ve eşyadan yararlanmaya izin verilmesi gerekir. Resmî olarak kullanım yasağı var ise bu tür kamu imkânlarının kullanılması gayri meşru olacağı gibi, suiistimal ve suiniyet ihtiva eden, devlet hizmetini aksatan kullanımlar da gayri meşru olacaktır. Ancak yazılı olarak ya da zımnen izin verilmesi halinde veya örfe meşru kabul edilmesi gereken durumlarda bu tür devlet imkânlarının kullanılması meşru olarak görülebilecektir.

Kullanılan Mallarda Tasarruf Tedbirlerine Uymamak

96

Ayet-i Kerime’de “Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır.”²¹² buyrulurken malî işlemlerde orta yolu tutmanın gerekliliği beyan edilmiştir.

Devlet kurumuna ait malların ve her türlü imkânın kural tanımaksızın kullanılması israfa yol açacaktır. Buna engel olmak üzere gerekli tasarruf tedbirlerinin önceden alınması ve görevlilerin de bu kurallara uygun hareket etmesi gereklidir. Devlet malının israf edilmesinin tüm vatandaşların haklarının ihlali olarak görülme bilincinin yerleştirilmesi bu konuda hassasiyeti sağlayabilecektir. “İmkânların kullanılmasında verimliliğin sağlanması” ilkesi açıklanırken ifade edilen hususlara dikkat edilmesi durumunda kamu mallarının tasarruflu kullanılması sağlanabilecektir.

²¹² Furkân Sûresi, 25/67.

5- “Verilen Sözler Yerine Getirilmeli, Yalandan Sakınılmalıdır.”

Birçok ayet ve hadiste insanların birbirleri ile münasebetlerinde sözlerinde durmalarının gerekliliği ve yalandan uzak durumlarının önemi beyan edilmiştir. Kur'an'da sözünde durmak ve anlaşmalara sadakat göstermek mü'minlerin vasıfları arasında zikredilmiş,²¹³ dosdoğru olmak²¹⁴ ve doğru sözlülük emredilmiştir.²¹⁵ Ayet-i Kerime'de, insanların yapmayacakları şeyleri söylemelerinin Allah katında büyük gazaba sebep olacağı²¹⁶ şeklinde ciddi bir uyarının bulunması da bir şey söylenilmişse veya vaat edilmişse bunun gerçekleştirilmesi için elden gelen tüm imkânların seferber edilmesinin önemini göstermektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v) yalan söylemeyi ve verilen sözü yerine getirmemeyi münafıklık vasıfları olarak beyan etmiş,²¹⁷ yalan söyleyen yöneticilerle kıyamet günü Allah Teâlâ'nın konuşmayacağını haber vermiştir.²¹⁸ “Yalandan sakının. Çünkü yalan günaha götürür. Günah da cehenneme götürür. Kişi yalan söyler ve yalana yönelirse Allah katında yalancı olarak yazılır. Doğruluğa yönelin. Şüphesiz doğruluk iyiliğe götürür. İyilik de cennete götürür. Kişi doğru söyler ve doğruya yönelirse Allah katında siddîk (doğru) olarak yazılır.”²¹⁹ beyanı ile doğruluğu hayatın merkezine alıp sürekli bir davranış modeli olarak uygulamamızı emretmiştir.

²¹³ Mü'minûn Sûresi, 23/8; Bakara Sûresi, 2/177.

²¹⁴ Hûd Sûresi, 11/112.

²¹⁵ Ahzâb Sûresi, 33/70.

²¹⁶ Saff Sûresi, 61/2-3.

²¹⁷ Müslim, İman, 25, 58.

²¹⁸ Nesâî, Zekât, 77, 2565

²¹⁹ Ebû Dâvûd, Edeb, 40, 4989.

Hız. Peygamber'in yapmadıklarımın şerrinden Allah'a sığınırım²²⁰ diye dua etmiş olması yapılması gerektiği halde yapılmayan işlerin doğuracağı vebali ümmete öğretmesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Yöneticinin özü ve sözü doğru olup yalandan kaçınması, devlet başkanında bulunması gereken temel özelliklerden birisi olarak kabul edilmiştir.²²¹

Yöneticilerin Sözünde Durmama/Duramama Sebepleri

- *Bir vaatte bulunurken iyi hesaplama yapmamak veya birbiri ile çelişen vaatlerde bulunmak*

Bir göreve seçilmek veya atanmak için zaman zaman vaatlerde bulunmaktadır. Vaatte bulunurken mevcut imkânlar ve yeterlilikler göz önünde bulundurulmalıdır. Yerine getirme azmi olmadan verilen vaatler ve imkânsız olduğu bilindiği halde aldatma amacıyla verilen sözler hem dünyevî hem de uhrevî sorumluluk ve vebal doğuracaktır.

- *Yalan söylemeyi ve sözünden caymayı alışkanlık haline getirmek*

Yalandan sakınma hakkındaki naslar Müslümanın hayatında yalana yer olmamasının gerekliliğini göstermektedir. Yalan çoğu zaman başka yalan söylemeye sebep olduğu için, yalan başka bir yalan ile kapatılmaya çalışıldığından peş peşe birçok yalan günahı ortaya çıkmaktadır. Kâmil bir iman sahibinden beklenen yalanın ve sözünden caymanın olmadığı bir hayat sürmesidir.

- *Sözünde durduğunda zarar görme ihtimali var ise şahsî olarak zarar görmemeyi tercih etmek*

²²⁰ Nesâî, Sehv, 63, 1307.

²²¹ Şulul, İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesi, s. 187; Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig, s. 132.

Zaman zaman verilen sözün yerine getirilmesi ile şahsî menfaat arasında tercihte bulunma durumu olabilmektedir. Böyle bir durumda tercih edilmesi gereken, verilen sözün yerine getirilmesi olmalıdır. Şehirde yüksek katlı bina yapılmasına izin vermemeyi vaat eden yöneticinin iş başına geldiğinde kendi evini de yüksek yapamayacağını görünce verdiği sözü unutması söz konusu olmamalıdır. Göreve geldiğinde atamalarda liyakati esas alacağını vadeden yönetici, kendi yakınına görev verebilmek için vaadinden dönmemelidir.

- *Çalışma azmini kaybedip tembellik yapmak*

İnsan için ancak çalıştığının karşılığının olduğunu bildiren²²² ve bir iş bitince diğer bir işe girişilmesine yönlendiren²²³ ayetlerin çalışma hayatının merkezinde yer alması gerekir. Çalışma azmi kaybedilerek ve tembellik yaparak verilen sözler yerine getirilmezse bunun bir vebal doğuracağı unutulmamalıdır.

- *Beklenmeyen haller ve zarurî durumlar ile karşı karşıya kalmak*

Dünya hayatı her zaman planlandığı gibi gitmemektedir. Ölüm, afet, savaş gibi pek çok etken sebebi ile şartlar değişebilmektedir. Bir yönetici, verdiği sözü ortaya çıkan zarurî durumlar sebebi ile yerine getiremiyorsa bu durumda sorumluluğu olmayacaktır. Ancak bunun suiistimal edilmesi, şartlar normale döndüğü halde önceki durumun mazeret olarak sürekli kullanılması hatalı bir davranıştır.

²²² Necm Sûresi, 53/39.

²²³ İnşirah Sûresi, 94/7.

VII- DEĞERLER

İnsanlık için ortak değerler olduğu gibi her toplumun kendisine özgü değerleri de vardır. Bu değerler o toplumun kimliğini, hayata bakışını, önceliklerini ve hedeflerini gösterir. Fakihler, ayet ve hadislerdeki hükümlerden hareket ederek Müslüman milletlerin üzerinde hassasiyetle durmaları ve korumaları gereken değerleri tespit etmişlerdir. Konunun önemine binaen de “zarûriyyât-ı dînîyye” “zorunlu maslahatlar” olarak tanımlanmışlardır.

1- “Zarûriyyât-ı Dînîyye Kapsamında Olan Değerler ve Gayeler Korunmalıdır.”

Fıkıhta yaygın kabule göre, zarûriyyât-ı dînîyye olarak korunması gerekli kabul edilen beş gaye bulunmaktadır. Bunlar din, can, mal, akıl ve nesildir.²²⁴ Bu beş esasın muhafazasını emreden pek çok nas bulunmaktadır:

Dinin Muhafazası

“Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün elebaşlarıyla savaşın. Çünkü onlar yeminlerine riayet etmeyen kimselerdir. Umulur ki, vazgeçerler.”²²⁵ ayeti *dine* saldırıya kayıtsız kalmamayı emretmektedir.

Medine döneminde cihada izin verilmesi ile başlayan süreçte Hz. Peygamber (s.a.v) müşrik ve ehl-i kitap olanlarla İslam dinini muhafaza etme amacıyla birçok mücadele ve savaş yapmıştır.²²⁶

²²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Hamid Alim, *el-Mekâsidü'lâmme li'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*, Kahire, t.y., s. 203-568.

²²⁵ Tevbe Sûresi, 9/12.

²²⁶ Özdemir, *İslam Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeni ve Savaş Hukuku*, s. 67-76.

“Allah’ın mescidlerinde O’nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olması için çalışandan daha zalim kim olabilir?...”²²⁷ ayetinde mabetlerde Allah’a ibadet edilmesini engelleyen, yıkılıp harap olması için çalışan her türlü olumsuz hareketler kınanmıştır.²²⁸

Müslümanların ibadet yapacakları mekânların tahsis edilmesini de dinin muhafazası kapsamında kabul etmek gerekir. “Allah’ın mescitlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur.”²²⁹ ayeti mescitlerin madden ve manen imarını Müslüman topluma görev olarak vermektedir.

Canın Muhafazası

101

Haksız yere bir insanı öldürmeyi yasaklayan ayetler,²³⁰ öldürme suçu için mağdur taraf affetmiyorsa kısas veya diyetin gerekliliğini beyan eden ayetler²³¹ ve Hz. Peygamber’in hayatındaki kısas-diyet uygulamaları²³² ve adam öldürmeyi büyük günah olarak tanımlaması²³³ *insan hayatının* muhafazasını gerekli olduğunu göstermektedir.

Malın Muhafazası

Hırsızlığı,²³⁴ insanların mallarını rızaları olmadan bâtil

²²⁷ Bakara Sûresi, 2/114.

²²⁸ Karaman vdğr., *Kur’an Yolu*, I, 193.

²²⁹ Tevbe Sûresi, 9/18.

²³⁰ Âl-i İmrân Sûresi, 2/21; En’âm Sûresi, 6/151.

²³¹ Bakara Sûresi, 2/178-179; Nisâ Sûresi, 4/92.

²³² Ebû Dâvûd, Diyât, 38, 4528; Buhârî, Diyât, 87, 6894; Nesâî, Kasâme, 15, 4726.

²³³ Nesâî, Tahrîmu’d-dem, 3, 3997.

²³⁴ Mâide Sûresi, 5/38.

yollarla yemeyi²³⁵ ve yol kesmeyi²³⁶ yasaklayan ayetler ve Hz. Peygamber'in hırsızlara karşı uyguladığı ceza²³⁷ *malların* muhafazasının önemini göstermektedir.

Aklın Muhafazası

"Ey iman edenler! (Akli örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."²³⁸ ayeti ve Hz. Peygamber'in içki içeni cezalandırması²³⁹ *aklın* muhafazasının gerekliliğini beyan etmektedir.

Sarhoşluk veren içkilerin yasak olması, akla ve cana daha büyük tahribatlar yapan uyuşturucuların evleviyetle yasak kapsamında sayılmasını gerektirecektir.

102

Neslin Muhafazası

Kur'an-ı Kerim'de evliliğin teşvik edilmesi,²⁴⁰ zinanın²⁴¹ ve zina iftirasının (kazf)²⁴² yasaklanması, nesilleri bozmaya çalışanların uhrevî azapla ikaz edilmesi,²⁴³ Hz. Peygamber'in zina ve kazf suçu işleyenleri cezalandırması,²⁴⁴ kişinin kendi babasından başkasına nesep iddia etmesinin yasaklanması,²⁴⁵ evlatlık alma ile

²³⁵ Bakara Sûresi, 2/188; Nisâ Sûresi, 4/29.

²³⁶ Mâide Sûresi, 33-34.

²³⁷ Müslim, Hudûd, 1, 1684; Ebû Dâvûd, Hudûd, 37, 4373.

²³⁸ Mâide Sûresi, 5/90.

²³⁹ Müslim, Hudûd, 8, 1706.

²⁴⁰ Nûr Sûresi, 24/32.

²⁴¹ Nûr Sûresi, 24/2.

²⁴² Nûr Sûresi, 24/4-5.

²⁴³ Bakara Sûresi, 2/205-206.

²⁴⁴ Ebû Dâvûd, Hudûd, 37, 4474.

²⁴⁵ Buhârî, Menâkib, 61, 3509.

nesep bağı kurulamaması²⁴⁶ *neslin* muhafazasına verilen önemi göstermektedir.

Hız. Peygamber'in beyat alırken yaptığı beyanda zarûriyyât-ı dînîyye kapsamında önemli hususlara işaret edilmektedir. Resûlullah (s.a.v) ashabından etrafında bulunan bir cemaate şöyle hitapta bulunmuştur: "Allah'a hiçbir şeyi ortak kılmayacağınıza, zina etmeyeceğinize, evladınızı öldürmeyeceğinize, dinin emrettiği hususlarda bana âsî olmayacağınıza dair beyat ediniz..."²⁴⁷

Dine Hizmet Kapsamında Yapılması Gerekenler

- Sahih naslara dayalı olarak İslam'ın öğretilmesi,
- Uydurma rivayetlere dayalı görüş ve yorumlara karşı gereken cevapların verilmesi,
- Din eğitimi için gerekli imkân ve şartların sunulması,
- İbadetlerin yapılması için uygun zaman ve mekânların tahsis edilmesi,
- Dini ifsat etme amacı taşıyan art niyetli kişi ve kurumlara müsaade edilmemesi,
- Bidat ve hurafeler ile ciddi mücadele edilmesi,
- Kamu alanında ahlâkî zafiyet taşıyan işlere izin verilmemesi,
- Özgürlük anlayışı sınırlarının dinî değerleri küçümsemeye ve alaya almaya izin vermeyecek şekilde belirlenmesi,
- Kutsala hakaretin cezaî müeyyidesinin olması,

²⁴⁶ Mâlik, Muvatta', Rada', 2247; Nesâî, Nikâh, 8, 3210.

²⁴⁷ Nesâî, Beyat, 9, 4144.

- Dünyada dini inancı sebebiyle mağdur durumda olanlara yardım edilmesi,
- İ'lây-ı kelimetullah anlayışına sahip olunması,²⁴⁸
- Dinin emir ve yasaklarına dikkat ederek yaşamının hayatın temel ilkesi olarak benimsenmesi.

Canın Korunması Kapsamında Yapılması Gerekenler

- İnsan canına veya organlarına karşı yapılan haksız ve kasıtlı saldırılarda kisas talep hakkının bulunması,²⁴⁹
- Sağlık sisteminin herkesin kolayca hizmet alabileceği yapıda olması ve işinde uzman hekimlerin yetiştirilmesi,
- İstihdam alanlarında iş güvenliği ve sağlığına ilişkin etkili tedbirler alınması,
- İnsanların ihtiyaç duydukları gıdalara ulaşabilmesinin sağlanması,
- İnsanların birbirleri ile muhtemel çatışma alanları (adliye, hastane, okul, hapisane vb.) önceden belirlenerek, o bölgelerde can kaybını önleyecek tedbirlerin alınması,
- Boğulma, yanma, çarpma gibi can kaybına yol açabilecek alanlarda gerekli uyarıların yapılması,
- Beklenmeyen ölümlerin olduğu alanlar istatistik veriler ile sürekli kontrol edilerek önceden gereken tedbirlerin alınması,
- Yapılaşma alanında “imar affı” adı altında dayanıksız binalara ruhsat verilmemesi,

²⁴⁸ Nesâî, Cihad, 21, 3122.

²⁴⁹ “Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz.” Bakara Sûresi, 2/179.

- Binaların doğal afetlere dayanıklılık bakımından dünyada ulaşılan en iyi bilgi ve teknoloji imkânları ile yapılması,
- Potansiyel düşmanlar ve savaş açması muhtemel ülkelere karşı gerekli hazırlıkların yapılması,²⁵⁰
- Terör örgütleri ile etkili mücadele edilmesi.

Malın Korunması Kapsamında Yapılması Gerekenler

- Hırsızlık, dolandırıcılık, gasp gibi malî suçlara etkili cezalar verilmesi,
- Sel, deprem, yangın gibi tabîî afete dönüşebilecek tabiat olaylarının gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde olan yerlerde önceden etkili tedbirlerin alınması,
- İsrafın önüne geçmek üzere ödüllendirme ve cezalandırmaya dayalı sistem kurulması,
- Üretilen ürünlerin heba edilmemesi için tedbir alınması, üretim fazlası ürünler için yeni pazarlar bulunması ya da alternatif tüketim imkânları sunulması,
- Kumar ihtiva eden faaliyetlere ve şans oyunlarına izin verilmemesi.

Aklın Korunması Kapsamında Yapılması Gerekenler

- Kamuya açık alanlarda alkollü içki tüketimine izin verilmemesi,
- Sarhoşluk sebebi ile işlenen suçlarda ceza artırımı yoluna gidilmesi,

²⁵⁰ “Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah’ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah’ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz...” Enfâl Sûresi, 8/60.

- Uyuşturucu ve alkolü içkinin reklamının yapılmasına, teşvik edilmesine ve özendirilmesine fırsat verilmemesi,
- Uyuşturucu ve alkolü içkinin zararlarının ilkökul seviyesinden başlayarak eğitim kademelerinde etkili bir şekilde işlenmesi,
- İbadet sorumluluğunda vesveseye kapı açacak yaklaşımlardan kaçınılması,
- İşin ehli olmayan insanlar tarafından yürütülen cemaat ve tarikat yapılarında akıl ve izandan yoksun uygulamalara fırsat verilmemesi,
- Akıl sağlığının korunması ve tedavisi kapsamındaki güncel tıp bilgilerinden istifade edilmesi.

Neslin Korunması Kapsamında Yapılması Gerekenler

- Zinanın hem kanunî olarak hem de kamu vicdanında gayri meşru görülmesi,
- Zinaya götürebilecek yolların ve sebeplerin tespit edilip tedbir alınması,
- Evlatlık müessesinin nesep bağı sağlamaması,
- Sperm bankası uygulamasına izin verilmemesi,
- Evliliğin teşvik edilmesi,²⁵¹
- Evlenecek olanların desteklenmesi,
- İlim ve teknolojiye gelişmelerden yararlanarak insan soyuna zarar verecek uygulamalar yapma amacıyla olanlara fırsat verilmemesi,
- Canlılarda üreme ve doğurganlığa mani olabilecek uygulamalardan kaçınılması,

²⁵¹ Nûr Sûresi, 24/32; Nesâî, Nikâh, 3, 3192.

- Ailedeki bozukluklar genel sosyal sistemi etkilemeye ve bozulmaya götüreceği için,²⁵² toplumun temel ünitesi ve hücresi olan aile müessesinin sağlam temeller üzerinde inşa edilmesi.

2- “İlim, Kültür, Medeniyet ve Tabiat Değerleri Korunmalıdır.”

Kur’an’da ilim,²⁵³ hikmet²⁵⁴ ve aklı kullanma²⁵⁵ hakkında ayetlerin mevcut olması; Hz. Peygamber’in âlimin âbide üstün olduğunu beyan etmesi, âlimleri peygamberlerin varisleri olarak vasıflandırması ve ilim yolunun cennet yolu olduğunu²⁵⁶ müjdelemesi İslam medeniyetinde ilmin ve ulemanın özel bir yerinin olmasını sağlamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v) sadakay-ı cariyenin (hizmetesunulan eserlerin, binaların, kurumların) öldükten sonra bile kişiye sevap kazandırmaya devam edeceğini müjdelemiştir.²⁵⁷ Bu müjdeye nail olabilmek için Müslümanlar uzun süre kalıcı olan eserler bırakmaya çalışmışlardır. Bu eserleri ellerinde hazır bulan yeni nesle düşen vazife ise, elden geldiğince bu eserleri korumak ve daha sonraki nesillere ulaştırmaktır.

İlme ve ulemaya saygı gösterilmesi ve devlet olarak değer verilmesi Osmanlı Devletinin yükselme döneminde şahit olduğu üzere devletin terakkisini sağlamıştır. Fatih Sultan Mehmet’in dünyadaki bilim adamlarını ülkesine

²⁵² Heyet, *Türk Düşüncesi*, s. 39-40.

²⁵³ Yûsuf Sûresi, 12/22; Tâhâ Sûresi, 20/114.

²⁵⁴ Bakara Sûresi, 2/269.

²⁵⁵ Mü’minûn Sûresi, 23/80.

²⁵⁶ Ebû Dâvûd, İlim, 24, 3641.

²⁵⁷ Müslim, Vasiyye, 3, 1631.

çağırması, mevcut ilmî gelişmeleri yakından takip etmesi örnek olarak verilebilir.²⁵⁸

Kınalızade, âlim olan ile olmayanı ayırt edip gerçek âlime değer verilmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir. “Devlet başkanı, bazı menfaatler için boyun eğen ilim adamı taslaklarını değil, vaktini kendi imkânları içinde sırf ilimle geçiren hakiki ilim adamlarını gözetmelidir.”²⁵⁹

İlim, Kültür, Medeniyet ve Tabiat Değerlerine Karşı Vazifeler

- Yaşayan insan hazinelerine, bilgelere uygun çalışma ve üretme ortamı sunulmalı, saygınlık ve itibarda el üstünde tutulmalıdır.
- Geçmiş dönemde yaşamış âlimlerin, bilgelerin eserlerinin basılması ve yayınlanması faal olarak devam etmelidir.
- Geçmiş dönemde yaşamış bilgelerin hatıraları muhafaza edilmeli ve kabirleri unutulmamalıdır.
- Tarihi eserlere zarar verenlere ve eser kaçakçılığı yapanlara ağır cezalar verilmelidir.
- Unutulmuş olan değerlerin gün yüzüne çıkarılması için teşvikler, projeler ve akademik çalışmalar yapılmalıdır.
- İslam kültür ve medeniyetinde önemli yeri olan, hat-tezhip-oymacılık-minyatür-ebri gibi geleneksel sanat alanlarında istihdam alanları açarak hayatın içinde olması sağlanmalıdır.

²⁵⁸ Şerafeddin Gölcük, “Fatih Devrinde İlmî Hayat ve İlim Adamları”, *Mehir*, 1999, sayı: 4, s. 3-5

²⁵⁹ Kınalızade Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, s. 220.

- Eğitim kurumlarının her aşamasında ilim, kültür ve medeniyet değerlerine saygı kavratılmalıdır.
- İslam medeniyetinin tüm dünya için örnek olan diğerkâmlık, temizlik, misafirperverlik, kutsal değerler için fedakârlık, yardımseverlik, şehitlik gibi özelliklerinin korunması ve insanlığa duyurulması için çalışmalar yapılmalıdır.
- Mimari eserlerde bakım, restore gibi teknik gereklilikler ihmal edilmemelidir.
- Yaşanılan bölgedeki tabiat güzelliklerine sahip çıkılmalı, bitki-hayvan zenginlikleri korunmalıdır.
- Orman yangınlarının ortaya çıkmaması için gereken tüm tedbirler alınmalı, yangın ortaya çıktığında etkili mücadele edilmelidir.
- Endemik bitkilerin korunması için azami hassasiyet gösterilmelidir.
- Nesli tükenme tehlikesi altında olan hayvanlar koruma altına alınmalıdır.

VIII- İSTİKRAR

İslam dini, fert hayatında olduğu gibi toplum hayatında da bir düzen ve istikrar olmasını istemektedir. İstikrarı sağlayan davranışlar teşvik edilirken; fitne, kaos ve kargaşaya sebep olan davranışlar yasaklanmıştır.

1- “Kamu Düzeni Sağlanmalıdır.”

Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayı yasaklayan,²⁶⁰ dünyada haksız yere taşkınlık edenlere karşı durmayı,²⁶¹

²⁶⁰ Mâide Sûresi, 5/33; Ra'd Sûresi, 13/25; Kasas Sûresi, 28/77.

²⁶¹ Şûrâ Sûresi, 42/42.

fitneden sakınmayı²⁶² ve toplumda iyiliğin emredilip kötülüğün yasaklanmasını sağlayan bir topluluğun bulunmasını emreden²⁶³ ayetler ile ululemre itaati gerekli kılan ayet²⁶⁴ Müslümanların kargaşa ve kaostan uzak, kamu düzeninin sağlandığı bir toplum kurmalarını istemektedir.

Hız. Peygamber'in günah olan bir husus olmadığı sürece ululemre itaati emretmesi,²⁶⁵ tefrikaya düşülmemesini istemesi,²⁶⁶ her Müslümana durumuna uygun bir şekilde münkere, kötülüğü karşı koyma görevi vermesi,²⁶⁷ kaba davranış yerine rıfk ile davranmayı öğütlemesi²⁶⁸ ve kardeşlik hukukuna dair tüm beyanları²⁶⁹ İslam toplumunun huzur ve düzen içinde olması gerektiğini göstermektedir.

Kamu Düzeni ile kastedilen fertlerin can ve mal güvenliklerinin sağlandığı, fitne ve anarşiden uzak, güven ve huzur içinde yaşadıkları bir toplum yapısıdır. Kamu düzenini temin etmek her devletin aslî görevlerindendir. Kötülerin kötülüklerine engel olmamak, beraber yaşanan gemiyi tahrip eden kişilere engel olmamakla eş değerdir.²⁷⁰ Çünkü toplumdaki zarar ve kötülük herkesi kuşatacaktır.

²⁶² Bakara Sûresi, 2/191; Nisâ Sûresi, 4/91; Enfâl Sûresi, 8/25.

²⁶³ Âl-i İmrân, 3/104.

²⁶⁴ Nisâ Sûresi, 4/59.

²⁶⁵ Ebû Dâvûd, Cihad, 15, 2626.

²⁶⁶ Müslim, Akdiye, 5, 1715.

²⁶⁷ Müslim, İman, 20, 49.

²⁶⁸ İbn Mâce, Edeb, 3685.

²⁶⁹ Kardeşlik hukuku hakkında hadisler için bkz. Ahmet Özdemir, *Hadislerin Rehberliğinde Kardeşlik Hukuku*, Murat Kitabevi, Ankara 2014, s. 10-90.

²⁷⁰ Erdoğan, *İslam Düşüncesinde Siyaset Etmenin Temelleri*, s. 75.

Kamu Düzenini Temin Etmek İçin Alınması Gereken Başlıca Tedbirler

Zarûriyyât-ı dînîyye kapsamındaki değerlerin (din, can, mal, akıl, nesil) korunması için gereken tedbirler alınmalıdır.

Devletin her kademesinde adaleti esas alan bir anlayış ve uygulama hâkim olmalıdır. Adaletsizlik zulmü, zulüm de düzensizlik ve kaosu getirecektir.

Yöneticilerin kendileri hakkında suizanna sebep olabilecek davranışlardan uzak durmaları gerekir. Yöneticileri kıskanan, çekemeyen her zaman bulunur. Yanlış anlaşılabilir davranışlar yapılar ve işin gerçek yönü ortaya konulmazsa dalga dalga yayılan bir nefret ve isyan kaçınılmaz olacaktır.

Kul hakkının yenilmediği bir toplum yapısının kurulması gerekir. Hakkı yenilen insanlar, imkân bulduğu zaman – haklı olarak- itiraz edeceklerdir. Toplumda anarşi isteyen kişi ve grupların hakkı yenilen kişileri bulunmaz bir fırsat olarak gördükleri ve onlar üzerinden fitne ve bölücülük faaliyetlerine hız verdikleri âşikârdır.

Farklı düşüncede olanların fikirlerini ifade edebilmeleri için uygun zemin ve şartların oluşturulması gerekir. Muhalefetin bastırılması ile anlık olarak sükûnet sağlanmış görünse de, farklı düşüncede olanların fikirlerini ifade fırsatı sunmamakla ileride patlayacak sosyal krizlere zemin hazırlanmış olur.

İç ve dış güç odaklarından beslenen art niyetli kişilerin sağlam istihbarat sistemi ile izlenmesi ve gerekli zamanlarda müdahalenin yapılması gerekir. Devleti güçlü tutan, etkili bir bilgi alma ve istihbarat ağıdır. Her zaman

düşman olacaktır. Buna karşı hazır olmanın öncelikli şartı onların potansiyel davranışları hakkında bilgi sahibi olmaktır.

Birlik ve beraberlik vurgusunun ve kardeşlik hukuku ilkelerinin örgün ve yaygın eğitimin her kademesinde yer alması kamu düzenini sağlama ve devam ettirmede faydalı olacaktır.

Bölücü faaliyetlere izin verilmemesi gerekir. Bazen bu faaliyetler suret-i haktan görünür.²⁷¹ Açıktan ve gizli olarak fitne, fesat ve bölücülük faaliyetlerini kim yapıyorsa bunlara engel olmak kamu düzeni için olmazsa olmaz şartlardandır. Buna bağlı olarak da ihanetin cezasız kalmaması gerekir. Çünkü merhamet gösterilmemesi gereken yerde merhamet ve yumuşaklık zafiyete sebep olur.

112

İyilikte öne çıkanlara yumuşak ve şefkatle davranılması, kötülükte öne çıkanlara ise daima şiddet ve sertlikle davranılması²⁷² genel bir ilke olarak benimsenirse düzen ve intizamlı bir hayat için gerekli ortam sağlanmış olur.

Din-vatan-millet sevgisi ile yeni neslin yetiştirilmesi de fitneden ve kaostan beslenen grupların kullanabilecekleri insan potansiyeline engel olacaktır.

Denetimsizlik düzensizliğe sebep olacaktır. Kamu görevi yapanların denetlenmelerinin ciddiyetle yerine getirilmesi gerekir.

Kendi aklı ile hareket etmeyip kendisine verilen talimatı harfiyen uygulamaya kodlanan insanlardan oluşan

²⁷¹ Münafıkların fitne ve bölücülük yapma amacıyla açtıkları ve mescid-i dı-rar olarak tanımlanan yapı ayette zem edilmiş ve oradan uzak durulması istenmiştir. Bkz. Tevbe Sûresi, 9/107-108.

²⁷² Şeyzerî, *Devlet Başkanının Nitelikleri*, s. 70.

sosyal gruplar hakkında etkili tedbirler alınması gerekir. Taassup ve bağnazlık en tehlikeli insan türünü ortaya çıkarabilmektedir. Bu insanlar adeta bir robot gibi kendilerine yüklenen davranış modelini benimsedikleri için kamu düzeni için ciddi bir risk oluşturmaktadır.

Herkesin temel ihtiyaçlarını temin edebildiği, malî bakımdan zor durumda olanlara resmî ve özel kuruluşlar tarafından desteklerin verildiği sosyal devlet anlayışının tatbik edilmesi huzurlu ve sükûnet içinde yaşayan bir toplum idealine ulaşmanın temel esaslarındanır.

Fitne, fesat ve bozgunculuğun dünyevî ve uhrevî azaba sebep olacağının kavratılması yanlış davranışlara engel olma bakımından yararlı olacaktır.

Toplumda emr-i bir ma'ruf nehyi ani'l-münker görevinin herkesin kendi şartlarına uygun bir şekilde yerine getirmesi²⁷³ iyiliğin artması, kötülüğün önlenmesi bakımından uygun bir ortam oluşturacaktır.

113

Güvenliği temin için geliştirilen yeni teknik araçlardan, bilgi ve tecrübelerden yararlanılması da kamu yöneticilerinin almaları gereken tedbirlerdendir. Sabıka kaydı olanların suç işleme potansiyeli olan yerlerde yüz taraması ile tanınması, telefon sinyal bağlantılarının riskli durumlar için ikaz vermesi, araç plaka tanıma sistemleri gibi gelişmiş pek çok güvenlik sistemini kamu düzeni için kullanmak elzemdir.

Yöneticilerin samimiyetleri ve çalışkanlıkları ile temayüz etmesi de toplum fertleri nezdinde potansiyel fitne ortamlarında güven telkin edeceği için kamu düzenini sağlamada etkili olacaktır.

²⁷³ Nesâî, İman ve Şerâiuhu, 17, 4975.

2- “Mal ve Hizmet Fiyatlarının Piyasanın Tabîî Şartlarına Göre Belirlenmesi Sağlanmalıdır.”

Ekonomik istikrarın toplum güven ve istikrarına doğrudan etkisi bulunmaktadır. Ticarî hayatta faaliyet içinde olan alıcı, satıcı ve hizmet sunucuların haklarının korunması fıkhn üzerinde hassasiyetle durduğu bir konudur. Çünkü birçok ayet ve hadis ticarî ilişkilerin bu şekilde kurulmasını âmidir. “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâtil yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaret olursa başka. Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”²⁷⁴ ayeti en geniş çerçeveyi çizerek zulüm ve haksızlık içeren tüm ticarî işlemleri yasaklamakta, karşılıklı rızayı gözeterek işlemlerin yerine getirilmesini emretmektedir.

114

Hız. Peygamber’in piyasanın kendi tabîî şartlarına göre belirlenmesine yönelik pek çok tedbir aldığı görülmektedir.²⁷⁵ Bedevinin malını şehirlinin satma yasağı,²⁷⁶ pazara gelmekte olan malları yolda karşılama yasağı,²⁷⁷ narh (tes’ir) uygulama taleplerini geri çevirmesi,²⁷⁸ alıcının normal fiyattan daha yüksek fiyata malı almasına yol açan neceşi²⁷⁹ ve hileli satış yapmayı²⁸⁰ yasaklaması Resûlullah’ın piyasa fiyatlarının kendi tabîî seyri içinde oluşmasına yönelik aldığı başlıca tedbirlerdir.

²⁷⁴ Nisâ Sûresi, 4/29.

²⁷⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özdemir, *Mal ve Hizmet Bedellerinin Piyasanın Tabîî Şartlarına Göre Belirlenmesi İçin Alınan Fıkhn Tedbir ve Kurallar*, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 18, s. 219-232, Aralık 2021.

²⁷⁶ Buhârî, Büyû, 34, 2150; Müslim, Büyû, 4, 1515.

²⁷⁷ Ebû Dâvûd, Büyû, 22, 3443; Müslim, Büyû, 4, 1515.

²⁷⁸ Ebû Dâvûd, Büyû, 22, 3450; İbn Mâce, Ticârât, 27, 2200.

²⁷⁹ Buhârî, Büyû, 34, 2142.

²⁸⁰ İbn Mâce, Ticârât, 36, 2224.

Fiyatların Serbest Piyasa Koşullarında Oluşmamasının Doğuracağı Zararlar

Üretilen bir malın fiyatı, üretim maliyetinin altında ise tüketici maddi kayıptadır. Üretim maliyeti ile eşit seviyede ise hizmetinin karşılığını alamamış demektir. Çok düşük kâr marjı ile satılabiliyorsa istediği kârı elde edememiş demektir.

Üreticilerin, tüccarların ve hizmet sektöründe çalışanların mal ve hizmetleri düşük fiyatlarla satmaları tüketicilerin menfaatine gibi gözükmekle birlikte ticarî sektörün genel işleyişi göz önüne alındığında bu durum tüketiciler için de zararlı sonuçlar doğuracaktır. Çünkü zarar eden ya da beklediği kârı elde edemeyen üreticilerin ürün yetiştirmemeleri, tüccarların ve hizmet sektörünün daha kârlı gördükleri pazarlara gitmeleri söz konusu olabilecektir. Bu durum arz-talep dengesini bozarak arzın az, talebin çok olması sonucuna götürecektir. Bir malın arzının az, o mala talebin ise çok olmasının fiyatları artıracığı açıktır.

Üretim, ticaret ve hizmet sektörünün zarara uğradığı için piyasadan uzaklaşması pek çok olumsuzluğa sebep olacaktır. Ülkenin ekonomik gücünün zayıflaması, istihdam imkânlarının daralması, iç ve dış göçlerin yaşanması, geçim derdinin toplumda gerginliklere sebep olması yaşanması muhtemel olumsuzluklardandır.

Devletin maslahat ve zaruret ilkesini esas alarak bazı ürünlerde narh uygulaması kabul edilebilir. Ancak taban fiyat uygulamasının genelleştirilmesi, her ürün ve malın fiyatının kamu otoritesi tarafından belirlenmesi fiyatların serbest piyasada rekabete dayalı olarak oluşmasını engelleyecektir. Rekabet ortamının sunulmaması hem

satıcılar hem de alıcılar için kârlı fırsatların ortaya çıkmamasına neden olacaktır.

Fiyatların harici etkenler ve spekülâtif yollar ile olması gerekenden fazla artırılması, daha sonra aynı yollarla hızlı bir şekilde düşürülmesi piyasanın en çok ihtiyaç duyduğu güven ortamını zedeleyeceği için ekonomik yapıda kalıcı hasarlara ve ciddi mağduriyetlere sebep olacaktır.

Bütün bu sayılan hususların ülkenin istikrarı için olumsuz etkileri bulunduğundan dolayı mal ve hizmet fiyatlarının piyasanın tabîi seyri içinde belirlenmesi elzemdir.

3- “Kamu Hizmetinin Sürdürülmesi İçin Yapılan Borçlanmalarda Mâkul ve Ma’ruf Seviye Aşılmamalıdır.”

İnsanlar arasında borç alışverişi mümkün olduğu gibi insan-tüzel kişi ya da tüzel kişi-tüzel kişi arasında da borçlanmaya ihtiyaç duyulabilmektedir. Fıkıhta karz olarak adlandırılan borç verme işleminde ribaya düşülmedikten sonra bir sakınca bulunmamaktadır. Ayet-i kerimelerde karşılıksız borç verme “karz-ı hasen”²⁸¹ olarak tanımlanarak Müslümanlar faizsiz borç vermeye teşvik edilmektedir. Hz. Peygamber’in kendisinin borç alması²⁸² ve borçlu-alacaklı haklarına dair beyanı²⁸³ karzın meşruiyetinin delillerindendir.

Borç almak meşru olmakla birlikte, aşırı derecede borçlanma ile hayatı sürdürmeye çalışmak yaşatacağı muhtemel problemler sebebi ile tavsiye edilen bir durum değildir.

²⁸¹ Bakara Sûresi, 2/245; Mâide Sûresi, 5/12; Hadîd Sûresi, 57/11, 18; Tegâbun Sûresi, 64/17; Müzzemmil Sûresi, 73/20.

²⁸² Nesâi, Büyû, 97, 4658.

²⁸³ Müslim, Mûsâkât, 7, 1564; Ebû Dâvûd, Akdiye, 23, 3628

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), borcu olmaktan Allah'a sığınmış ve bu davranışının sebebi olarak da borçlanmanın yalana ve sözünde durmamaya götürebileceğine işaret etmiştir.²⁸⁴

Alacağını kaba bir şekilde talep eden bir kişiye sahabe müdahale etmek isteyince Hz. Peygamber (s.a.v) "Ona dokunmayın. Hak sahibinin söz söyleme hakkı vardır..."²⁸⁵ buyurması, alacaklıların borcun tahsiline yönelik talep hakkını ifade etme özgürlüğü tanımıştır ki bu durum ödeme imkânı olan borçlular üzerinde ciddi bir baskı unsuru olacağı âşikârdır.

Mâkul Seviyenin Üzerinde Borçlanma Yapılmasının Sebepleri

- Yöneticinin lükse, şatafata ve gösterişe meraklı olması,
- İsrafın yaygın olması,
- Yönetimde istişare yerine keyfiliğin ve tek bir kişinin kararlarının hâkim olması,
- Yönetim erkindeki plansızlık ve düzensizlik,
- Karar alıcı konumunda olanlarda sorumluluk bilincinin ve topluma zarar verme kaygısının olmaması,
- Denetleme mekanizmalarının sağlıklı işlememesi.

117

Mâkul Seviyenin Üzerinde Borçlanmanın Yol Açacağı Zararlar

- Borcun zamanında ödenmemesi çoğunlukla borçlu için ilave malî külfetler ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

²⁸⁴ Buhârî, İstikrâz ve Edâid'-Dü'yûn ve'l-Hacr ve't-Teflis, 43, 2397; Nesâî, Sehv, 64, 1309.

²⁸⁵ Müslim, Müsâkât, 22, 1601.

- Sağlıklı bir gelir gider dengesinin kurulması mümkün olmayacaktır.
- Alacaklıların baskı ve tehditlerine fırsat sunan bir ortamın doğmasına sebep olabilecektir.
- Gelecek nesiller, önceki dönemlerin aşırı borçlanma yükünü taşımak mecburiyetinde olacaklardır.
- Yeni ortaya çıkan ihtiyaçlar sebebi ile yapılması gerekli hale gelen plan ve projeler, önceki yöneticilerin bıraktıkları borçlar sebebi ile yapılamayacaktır.
- Plansız borçlanma sebebi ile geri ödemelerde yaşanabilecek problemler kurumun güvenilirliğine ve itibarına olumsuz yönde etki edecektir.

4- "Harcamalarda Orta Yol Tutulmalıdır."

Kur'an'da harcamalarda orta yolu tutmayı emreden ayetler bulunmaktadır: "Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma, yoksa pişman olur, açıkta kalırsın."²⁸⁶ "(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar."²⁸⁷ Bu naslar malî imkânların dengeli bir şekilde kullanılmasını, ifrat ve tefrit içeren davranışlardan uzak durulmasını istemektedir. Toplumda malî istikrar ancak orta yolu tutmakla sağlanabilecektir.

Kamu yöneticisinin elindeki imkânlardan cimrilik yaparak orta yoldan uzaklaştığında ödeme bekleyen ihtiyaçlar karşılanamayacaktır. Bütçede para olmasına rağmen kullanılmaması halkın yöneticilere karşı kin ve suizan

²⁸⁶ İsrâ Sûresi, 17/29.

²⁸⁷ Furkân Sûresi, 25/67.

beslemesine sebep olacaktır. Yeni yatırımlar ve imar faaliyetleri yapılmadığı için daha sonraki yıllara iş yükü yüklenecektir. Mal ve hizmet alımının cimrilik yapılarak ileri tarihlere ötelenmesi aynı mal ve hizmetin daha fazla maliyetle temin edilmesine sebep olacaktır.

Kamu yöneticisinin elindeki imkânlarda israf yaparak orta yoldan uzaklaştığında ise; nimetler ve imkânlar yerli yerinde kullanılmamış olacaktır. İleri tarihte ortaya çıkabilecek ihtiyaçlarda çaresiz kalınabilecektir. Borçlanma oranları kontrol edilemeyecek seviyelere ulaşacak ve süreklilik kazanacaktır. İleriki nesillere hak etmedikleri maddi yükler yüklenmiş olacaktır.

Burada sayılan olumsuzluklar istikrarı bozacağından dolayı istikrar ve denge toplumu olmanın yolu harcamalarda cimrilik ve savurganlıktan uzak olarak orta yolu tutmaktan geçmektedir.

Kâtip Çelebi, Osmanlı Devletinin duraklama döneminde görülen aksaklıklara çözüm önerme gayesi ile yazmış olduğu, *Düstûru'l-amel li islâhi'l-halel* adlı eserinde giderlerin gelirlerin üç katına çıkarak gelir-gider dengesinin bozulmasını devletin yapısını ifsat eden unsurlardan birisi olarak tanımlamıştır.²⁸⁸

5- “İhtiyatlı ve Tedbirli Hareket Edilmelidir.”

Kur'an-ı Kerim'de sahip olunan malların saçıp savrulması durumunda kınanma ve pişman olma ile karşılaşılacağına bildirilmesi²⁸⁹ ileriki zamanda karşılaşılacak durumlara

²⁸⁸ Kâtip Çelebi, *Bozuklukların Düzeltilmesinde Tutulacak Yollar (Düstûru'l-amel li islâhi'l-halel)*, hazırlayan Ali Can, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 30.

²⁸⁹ İsrâ Sûresi, 17/29.

karşı hazırlıklı olmaya yönlendirmektedir. Hz. Yusuf'un yaşadığı süreç anlatılırken beklenen kıtlık yılları için önceden hazırlık yapılması tavsiyesinin bulunması²⁹⁰ da zor durumlar için ihtiyatlı olmaya işaret etmektedir.

Tebük seferine mazeretsiz olarak katılmayan Kâ'b b. Mâlik'in tevbesi kabul olduğunda, malının tamamını tasadduk etmesini Hz. Peygamber'in doğru bulmayıp malının bir kısmını kendisinde bırakmasını istemesi²⁹¹ malı kullanmada ilerisini de düşünerek hareket etmeyi öğütlemektedir.

Hadislerde yer alan yiyecek-içecek kaplarının üzerlerinin örtülmesi,²⁹² bardağın kırık yerinden su içilmemesi,²⁹³ uyku zamanı evlerde yanan ateş bırakılmaması, gece karanlığı çöktüğünde çocukların dışarı bırakılmaması,²⁹⁴ salgın hastalık olan yerlere gidilmemesi²⁹⁵ gibi pek çok yasak ve uyarının altında yatan temel sebebin tedbirli ve ihtiyatlı olmaya yönlendirme olduğu açıktır.

Sözlük anlamı herhangi bir konuda ileriye düşünerek ölçülü davranma, sakınma olan ihtiyat²⁹⁶ yöneticilerin başarılı olabilmeleri için dikkate almaları gereken kurallardandır. Yöneticiler, çok ihtiyatlı ve uyanık olmalıdırlar. Onların ihmalkârlığının cezasını daima başkaları çekecektir. Ülkesinin korunmasını isteyen yönetici ülkesinin her tarafında ihtiyat tedbirlerini almalıdır. İhtiyatsızlık göz göre göre devletin temelini sarsacaktır.²⁹⁷

²⁹⁰ Yusuf Sûresi, 12/47.

²⁹¹ Nesâî, Eyman ve'n-Nüzur, 36, 3804.

²⁹² Ebû Dâvûd, Eşribe, 25, 3731.

²⁹³ Ebû Dâvûd, Eşribe, 25, 3722.

²⁹⁴ Buhârî, Bedi'l-Halk, 59, 3316.

²⁹⁵ Buhârî, Tıb, 76, 5730; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 20, 3103.

²⁹⁶ Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 01.02.2023)

²⁹⁷ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, s. 133.

İhtiyatlı ve tedbirli olmanın bir yönü malî işlerle ilgilidir. Devletler bütçelerinde bir ihtiyat ödeneğine yer vermek zorundadır. Bütçe döneminin gelirleri gerekli olan harcamalara her zaman yetmeyebileceği gibi önceden bilinmeyen ihtiyaçlar da ortaya çıkabilir.²⁹⁸ İhtiyat bütçesi olarak ayrılan bu para ile bu ihtiyaçlar giderilir.

İhtiyatlı ve tedbirli olmanın bir diğer yönü ise karşılaşılması muhtemel problemleri öngörü, sezgi ve tecrübe yolları ile tespit ederek gereken hazırlıkların yapılmasıdır.

Deprem, sel, fırtına, tsunami gibi tabîî afetlere önceden hazırlık yapan ülkeler afet sürecini kolay atlatırken, hazırlıksız yakalanan ülkeler ise can ve mal kaybı bakımından büyük yıkıma uğramaktadır.

IX- DESTEKLEYİCİLİK

121

İdeal bir İslam toplumunda temel insanî ihtiyaçlarını karşılayamayan fertlerin bulunması düşünülemez. Maddi geliri ve fiziki imkânları kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli olmayanlara gereken yardımı yaparak destek olmak devletin varlık gayelerinden birisidir. Fakirler, kimsesizler, yetimler ve engelliler gerekirse pozitif ayrımcılık yapılarak destek olunması gereken kişilerdir.

1- “İhtiyaç Sahibi Tüm Fertlere Yardım ve Destek Amacıyla Ulaşılmalıdır.”

Hız. Peygamber’in borcunu ödemediği ölenlerin borcunu ödemeyi ve yetim bırakarak ölenin yetimlerine bakmayı

²⁹⁸ Celal Yeniçeri, *İslam Açısından Tüketim Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi*, İFAV Yayınları, İstanbul 1996, s. 180.

üstelenmesi,²⁹⁹ ihtiyaçları olduğunda yaşlı ve fakir gibi toplumda dezavantajlı konumda olanlarla onların problemlerini çözmek için yakından ilgilenmesi,³⁰⁰ yoksulları ziyaret ederek hal ve hatırlarını sorması,³⁰¹ dul kadınların ve miskinlerin yardımına koşanları Allah yolundaki mücahidlere benzetmesi³⁰² toplumda ihtiyaç sahibi tüm fertlere yardım amacıyla ulaşılması gerektiğini göstermektedir.

İslam medeniyetinde ihtiyaç sahiplerini bekletmeden sıkıntılarını çözüme kavuşturmak o kadar önemli görülmüş ki, nafil ibadet ile meşgul olmak yerine zor durumda olanların dertlerine derman olmaya çalışmak daha faziletli bir amel olarak kabul edilmiştir.³⁰³

İhtiyaç Sahiplerini Desteklemek İçin Yapılabilecek Faaliyetler

- Sağlık hizmeti alabilmek için il dışından gelen hasta ve yakınlarının ikameti için mekân tahsis edilmesi oldukça önemli bir hizmet olacaktır.³⁰⁴
- Zekât, fitre, sadaka ve kurban gibi fakirlere destek ihtiva eden ibadetlerin teşvik edilmesi ile zenginden fakire servet aktarımı sağlanacaktır.
- Evlenmeye maddi imkânı olmayanlara maddi destek olunması ve çeyiz seti hediye edilmesi dar bütçesi

²⁹⁹ Nesâî, Salatu'l-ideyn, 22, 1578.

³⁰⁰ Nesâî, Cuma, 31, 1414.

³⁰¹ Nesâî, Cenâiz, 43, 1907.

³⁰² Nesâî, Zekât, 78, 2567.

³⁰³ Gazzâlî, *et-Tibrü'l-mesbûk fî nasihati'l-mülûk*, s. 27.

³⁰⁴ Ankara Büyükşehir Belediyesi "Şefkat Evleri" uygulaması bu konuda güzel bir örnektir.

olanları evlenmeye teşvik etmesi bakımından iyi bir katkı olacaktır.³⁰⁵

- Öğrencilere burs imkânı sunulması hem kamunun hem de sivil toplum kuruluşlarının öncelikli faaliyet alanı içinde mütalaa edilmelidir.
- Faizsiz borç vermenin (karz-ı hasen) toplumda yaygınlaşması ihtiyaç sahiplerine büyük katkı sağlayacaktır.³⁰⁶
- Yanında refakatçiye ihtiyaç duyduğu halde kimsesi olmayan hastalar için yardımcı olacak kişilerin gönüllü ya da ücret ile görevlendirilmesi önemli bir hizmet olacaktır.
- İhtiyaç sahiplerinin müracaat edebileceği bir başvuru merkezinin bulunması, hakkında haberdar olunamayan kimsenin kalmamasına fırsat sunacaktır.
- Sosyal hizmetler yürüten sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi ve sayısının artırılması bu alandaki kamu üzerindeki maddi yükü bir nebze de olsa azaltacaktır.
- Darülaceze, yaşlı bakım evi, dul barınma evi gibi teşkilatların yeterli sayıda ve konforda bulunmasının yanında sıkı bir şekilde denetlenmesi ihtiyaç sahiplerini desteklemek için yapılabilecek önemli faaliyetler arasındadır.

³⁰⁵ Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı'nın bu konuda yaptıkları güzel bir örnektir.

³⁰⁶ Karz-ı Hasenin toplumda yaygınlaşması için yapılması gerekenler hakkında bkz. Ahmet Özdemir "Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 175-195, 2012.

2- “Yetimler ve Öksüzler Korunup Kollanmalıdır.”

Kur'an'da yetimlerin hakkını koruyan birçok ayet vardır. Yetimin malına haksız muameleler yapılması³⁰⁷ ve yetimlere kötü davranılması³⁰⁸ yasaklanmış; yetimlerin doyurulması,³⁰⁹ işlerinin düzenlenmesi³¹⁰ emredilmiştir.

Ayet-i Kerime'de ganimetin beşte birlik kısmının harcanacağı yerlerden birisi olarak yetimlerin sayılması³¹¹ kamu gelirleri içinde yetimlerin öncelik hakkı olduğunu göstermektedir.

Küçük yaşta hem yetim hem öksüz olarak büyüyen Hz. Muhammed (s.a.v) hayatı boyunca yetimleri koruyup kollayıcı olmuş ve ümmetinden de bu şekilde davranmalarını istemiştir. Yetim malını haksız yemenin büyük günah olduğunu haber vermiş,³¹² yetimleri koruyup destek olanları cennetle müjdelemiştir.³¹³

Ayet ve hadislerde yetim hakkının korunmasına yönelik uyarıların olması kamu yöneticilerine bu hususta büyük mesuliyet yüklemektedir. Bu mesuliyetin iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, toplumda yetim-öksüz sayısının fazla olmaması için alınması gereken tedbirlerdir. İkincisi ise, hayatın bir gerçeği olarak her zaman toplumda bulunacak olan yetim ve öksüzlere karşı kamunun üstlenmesi gereken sorumluluklardır.

³⁰⁷ En'âm Sûresi, 6/152.

³⁰⁸ Duhâ Sûresi, 93/9; Mâûn Sûresi, 107/2.

³⁰⁹ İnsan Sûresi, 76/8.

³¹⁰ Bakara Sûresi, 2/220.

³¹¹ Enfâl Sûresi, 8/41.

³¹² Buhârî, Vesâyâ, 55, 2766.

³¹³ Buhârî, Talâk, 68, 5304.

Toplumda Yetim Sayısının Az Olması İçin Alınması Gereken Tedbirler

İnsan için İlahi yazgıda bir ömür süresi tayin edilmiştir. Elbette ki, vade geldiği zaman ne bir an ileri ne de bir an geri gidecektir.³¹⁴ Ancak kullardan beklenen yaşamak için gereken tedbirleri almaktır. Yaşam süresi ortalaması yüksek olan ülkelerde yetim sayısının az olması tabii bir durumdur. Bu sebeple can güvenliğini sağlamaya yönelik alınan tedbirler toplumda daha az yetim-öksüz olmasına katkı sunacaktır.

- İstihdam alanında can güvenliği tedbirlerinin en üst standartta olmasını sağlayarak işyerinde işçi ölümlerini dünyadaki oranların altında tutulması hedeflenmelidir.
- Ölüm olaylarının çok olduğu trafik kazalarına karşı etkili tedbirler alarak ölümlü kaza istatistik verilerinde her gün daha iyiye doğru giden bir veriye ulaşılmalıdır.
- Ölüme sebebiyet veren sigara, alkol, uyuşturucu gibi kötü/zararlı alışkanlıklara karşı etkili mücadelede bulunarak zararlı alışkanlıklara doğrudan ya da dolaylı bağlanan ölüm sayılarını asgariye indirmeye çalışılmalıdır.
- Dünyada yetim sayıları fazla ülkelerin ortak özelliği savaş ortamı içinde yer almalarıdır. Uluslararası anlaşmazlıkları mümkün mertebe çatışma ortamı olmadan çözmeye çalışarak muhtemel bir savaştaki ölümler ile ortaya çıkabilecek yetimler olmaması hedeflenmelidir.

³¹⁴ Nahl Sûresi, 16/61.

- Terör olaylarına karşı kuvvetli istihbarî çalışmalar yaparak, terörün vukuunun önüne geçmeye çaba sarf edilmelidir.
- Ülkelerin gelişmişlik kriterlerinden birisi ortalama yaşam süresinin uzun olmasıdır. Birçok faktörün yanında sağlık hizmetlerine kolay ulaşım ve gelişmiş tedavi imkânları bu hususta önem arz etmektedir. Genç yaşta ölümlerin olduğu toplumlarda yetim sayılarının fazla olacağı gerçeğinden hareketle eldeki tüm imkânlar seferber edilerek ortalama yaşam süresinin uzun olması için çaba göstermek kamunun görevleri arasındadır.
- Genç yaşta ölüm sebeplerinden birisi de psikolojik problemler sebebiyle intihar edilmesidir. Ruhsal çöküntü içinde olanlar için tedavi ve rehabilite merkezleri kurarak bu tür olaylara engel olmaya çalışmak toplumda yetim sayısının az olması için alınması gereken tedbirler arasındadır.

Yetim ve Öksüzlere Devletin Başlıca Görevleri

- Ev ortamında yetişmelerine mümkün mertebe ağırlık vermek,³¹⁵
- Çalışma yaşına geldiğinde istihdamları için pozitif ayrımcılık yapmak,
- Yaşam koşullarını sıkı ve etkili denetim yaparak suiistimale izin vermemek,
- Maddi ihtiyaçlarını ülkenin ortalama gelir seviyesinden aşağıda olmayacak düzeyde karşılamak,
- Koruyucu aile projesini yaygınlaştırmak,

³¹⁵ “Sevgi Evleri” uygulaması bu konuda güzel bir örnektir.

- Yetim ve öksüzlere destek olma amacı ile kurulan vakıf, dernek vb. sivil toplum kuruluşlarına vergi muafiyeti gibi teşvikler sunmak,
- Problemlerini güven içinde aktarabilecekleri şikâyet/başvuru merkezi açmak,
- Yetim ve öksüzleri suiistimal edenlere etkili cezaî müeyyideler uygulamak.

3- “Engelliler İçin Gereken Hizmetler Sunulmalıdır.”

İslam’da ruhsat hükümlerinin sebeplerinden birisi insanların fizikî imkânsızlıklar ve engeller ile karşılaşmalarıdır. İbadetlerin edasında bir güçlük ile karşılaşılınca ruhsat hükümleri ortaya çıkmaktadır.

Sağlığı müsait olmayan Ramazan orucunu kazaya bırakabilmekte,³¹⁶ ayakta namaz kılamayan oturarak namaz kılabilmektedir. Savaşa iştirak etme mükellefiyeti, engelli olanlardan kaldırılmıştır.³¹⁷ Bedeni ibadet yönü de olan hac ve umrede de pek çok ruhsat hükümleri bulunmaktadır.³¹⁸ Naslarda fiziki engelli olanlara özel hükümlerin mevcut olmasından hareketle kamu düzeninde engelliler için özel hizmetler ve imkânlar hazırlanması gerektiğini söylemek mümkündür.

127

³¹⁶ Bakara Sûresi, 2/184.

³¹⁷ Fetih Sûresi, 48/17.

³¹⁸ Fiziki engel durumu sebebi ile ortaya çıkan ruhsat hükümleri için bkz. Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Eşbah ve’n-nezair*, thk. Muhammed Mutî’ el-Hâfız, Dârü’l-Fikr, Dımaşk 1983, s. 84; Vural, *İslam Hukukunda Ruhsat Sebepleri ve Bazı Ruhsat Örnekleri- I: (Sefer, Hastalık ve Zaruret Örneği)*, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2018, sayı: 12, s. 342-344.

Kamu Yöneticilerinin Engelliler İçin Almaları Gereken Başlıca Tedbirler

- Engellilerin hayatını kolaylaştıracak alet ve araçlar temin edilmelidir.
- Yaşam alanlarının tamamı engellilerin kullanımına uygun hale getirilmelidir.
- İstihdam alanında pozitif ayrımcılık yapılarak hayatın içinde olmaları sağlanmalıdır.
- Tedavi süreçlerinde dünyadaki tıbbî gelişmeler takip edilerek sağlığına kavuşması ya da yaşam kalitesinin iyileştirilmesi imkânı sunulmalıdır.
- Eğitimin tüm kademelerinde sağlıklı-engelli birey ayrımı olmadan hayatın beraberce yaşanabilme anlayışı kavratılmalıdır.
- Engelli ile alay edilmesi, küçük görülmesi gibi davranışlara sıfır tolerans gösterilmelidir.
- Engellilere zorbalık ve kötü muameleye karşı caydırıcı cezalar uygulanmalıdır.
- Üstesinden gelebilecek durumda olanlara önemli görevler vererek başarılı örneklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlanmalıdır. Hz. Peygamber (s.a.v) gözleri görmeyen İbn Ümmü Mektûm'u müezzinlik ile görevlendirmiş,³¹⁹ Medine dışına çıktığı zaman da İbn Ümmü Mektûm Hz. Peygamber'e vekâlet etmiş ve geride kalanlara namaz kıldırıştır.³²⁰

³¹⁹ Müslim, Salat, 5, 381.

³²⁰ Abdullah Aydın, "İbn Ümmü Mektûm", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ummu-mektum> (08.02.2023).

- Ailesindeki veya çevresindeki engelli bireyler ile meşgul olan kişi ve kurumlara maddi destekler sunulmalıdır.
- Fabrikasyon ürünlerin engelliler için kullanılabilme alternatifi ile üretim yapılmasını sağlanmalıdır.
- Engellerin aşılması amacı ile kurulan rehabilitasyon ve rehberlik merkezleri aktif olarak kullanılmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde, fikhî ilkeleri esas alan bir yöneticinin temel özellikleri, ideal yönetim anlayışı ve toplum yapısı ile bu yapının kurulması önündeki engeller açıklandıktan sonra çeşitli toplumlarda zaman zaman görülebilen aksaklıklar somut durumlar olarak tespit edilmiş ve bu eserdeki ilgili başlığa atıfta bulunarak meselelerin cevaplarına işaret edilmiştir.

YÖNETİCİLERDE BULUNMASI GEREKEN TEMEL VASIFLAR

131

İslam dini ahlâklı ve erdemli olmaya yönelik pek çok emir ve yasaklar vaz etmiştir. Ayet ve hadislerde yer alan bu kurallara yöneticiler dâhil olmak üzere bütün insanların titizlikle uymaları beklenir. Hatta lider kadrosunda yer alan insanlar örnek alınıp hareketleri takip edildiği için onların erdemli davranışları daha fazla bir öneme sahiptir.

Cömert olmak, merhamet etmek, temizliğe önem vermek, güzel sözlü olmak, yardımlaşmak, iyiliğe öncülük etmek, iyi niyetli olmak, dostluklara önem vermek, kadirşinas olmak, kötü söz söylememek, alay etmemek, kusur araştırmamak, dedikodu yapmamak, haset etmemek, ikiye yüzlülük yapmamak, insanları hor ve hakir görmemek iyi bir Müslümandan beklenen davranışlara örnek olarak sıralanabilir. Bu konularla ilgili pek çok eser telif edilmiştir.

Bu başlık altında, hazırlanan kitabın kapsamı düşünülerek yüzlerce ahlâkî davranış içinden sadece örnek kabilinden belli başlı birkaç meziyete naslardan delili de zikredilerek yer verilmiştir. İnsanların fikirlerine değer vermek, emanete ihanet etmemek, adaletli olmak gibi kitabın önceki bölümlerinde yer verilen hususlar tekrara düşülmek amacı ile bu kısımda ele alınmamıştır.

- **Affı cezasına baskın olmalıdır.**

“...Şüphesiz yöneticinin affetmede yanılması cezalandırmada hata etmesinden daha hayırlıdır.” Nesâî, Kasâme, 22, 4749.

Hz. Peygamber (s.a.v) hırkasını sertçe çekip zarar veren ve kaba bir şekilde konuşan bedeviyi affetmiştir. Nesâî, Cenâiz, 53, 1940.

- **İşlerinde sabırlı ve kararlı olmalıdır.**

“İşlerin Allah katında en sevileni az da olsa devamlı olanlarıdır.” Müslim, Salatu'l-Musâfirîn ve Kasruhâ, 30, 783.

- **İnsanlarla iletişim kurallarına ve toplum hayatındaki beşeri sorumluluklara riayet etmelidir.**

Hz. Peygamber (s.a.v) hasta ziyaretini, aksırana duayı, davete icabet etmeyi, selam almayı, cenazeye katılmayı emretmiştir. Müslim, Selam, 3, 2162.

- Verdiği sözleri yerine getirmelidir.

“Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.” İsrâ Sûresi, 17/34.

- Katı kalpli ve kaba olmamalıdır.

“Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi...” Âl-i İmrân Sûresi, 3, 159.

“Şüphesiz Allah refiktir. Rıfkı sever. Kaba (sert) davranışlar karşısında vermediği (başarıyı, hayrı) rıfkla davranmakla verir.” İbn Mâce, Edeb, 9, 3687.

133

- Başkalarını aşağılık görmeye sevk eden kibirden sakınmalıdır.

“İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme; Allah, kendini beğenip övünen hiç kimseyi şüphesiz ki sevmez.” Lokman Sûresi, 31/18.

“...Size cehennem ehlini haber vereyim mi? Her katı yürekli, cimri ve kibirlenen kimselerdir.” İbn Mâce, Zühd, 4, 4116.

- Sıkıntı içinde olanlarla karşılaştığında duyarsız kalmayıp yardım etmelidir.

“...Kim bir Müslümanın üzüntüsünü giderirse Allah da onun kıyamet günü üzüntülerinden birini giderir...” Buhârî, Mezâlim ve'l-Gasb, 46, 2442.

- Faydalı hizmet üretenlere teşekkür etmelidir. Nankör olmamalıdır.

“İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah’a şükretmez.” Ebû Dâvûd, Edeb, 40, 4811.

- Zulümden sakınmalı ve zulüm yapanlara yaklaşmamalıdır.

“Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah’tan başka dostlarınız yoktur. Sonra size yardım da edilmez.” Hûd Sûresi, 11/113.

“Zulümden sakının. Muhakkak ki zulüm, kıyamet gününün karanlıklarıdır...” Müslim, Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb, 15, 2578.

- Dinin şiar ve sembollerine hürmetli olmalıdır.

“Bu böyledir; kişinin Allah'ın nişanelerine hürmet göstermesi, kalblerin Allah'a karşı gelmekten sakınmasındandır.” Hac Sûresi, 22/32.

- Çalışkan ve üretici olmalı, tembellikten sakınmalıdır.

“İnsan için ancak çalıştığı vardır.” Necm Sûresi,

“Allahım! Tembellikten sana sığınırım...”
Buhârî, Deavât, 80, 6371.

- Bilgi ve hikmete önem vermelidir.

“Biz Davud’un mülkünü güçlendirdik, ona hikmet ve hakla bâtilı ayıran söz (hüküm verme) yeteneği verdik.” Sâd, 38/20.

“...Kim ilim aramak üzere bir yola girerse Allah ona cennete giden yolu kolaylaştırır...”
İbn Mâce, Mukaddime, 17, 225.

- Cesaret ve metanet sahibi olmalıdır.

Resulullah (s.a.v) insanların en cesuru idi. Bir gece Medine’de insanları korkutan bir ses olmuştu. İnsanlar şaşkınlık içinde iken Resulullah (s.a.v) sesi duyar duymaz herkesten önce o yöne bakmaya gitmiş ve korkulacak bir durum olmadığını haber vermiştir. Müslim, Fedâil, 11, 2307.

- Nasihat dinlemeye açık olmalıdır.

“Din nasihattir...” Nesâî, Beyat, 31, 4182.

- Verdiği hükümlerde azimli ve kararlı olmalıdır.

“...karar verince de Allah’a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.” Âl-i İmrân, 3/159.

- Allah’a ve Peygamberine itaat eden salih bir kul olmalıdır.

“Ey iman edenler! Allah ve resulüne itaat edin, söylediklerini işittiğiniz halde ondan yüz çevirmeyin.” Enfâl, 8/20.

- Emr-i bil ma’ruf nehy-i anil münker görevini yerine getirmelidir.

“Kim bir münker görür de eliyle değiştirmeye gücü yetiyorsa onu eliyle değiştirsin...” Ebû Dâvûd, Salât, 2, 1140.

- Öfkeli iken kararlar vermemelidir.

“Hiç kimse öfkeli iken hüküm vermesin.” Nesâî, Beyat, Âdâbu’l-Kudât, 18, 5371.

İDEAL YÖNETİM ANLAYIŞI VE TOPLUM YAPISI

İslam dininin temel bilgi kaynakları olan ayet ve hadisler, İslam tarihinde şahit olunan örnek liderlik uygulamaları ve fukahânın ifade ettiği temel yaklaşımlar göz önüne alındığında ideal toplum yapısı nasıl olmalıdır sorusunun cevabı ortaya çıkmaktadır. Buna göre;

- Toplumun fertlerinin tamamı “Bu ülkede adalete göre hareket edilmektedir” demekte ve adalet kurumuna güvenmektedir.
- Yargıya müdahale etmek, hâkimleri yönlendirmek ve etkilemek söz konusu değildir. Yargı süreçleri kendi tabîi seyrinde hareket ederek davalar sonuca bağlanmaktadır.
- Kimse “lâ yüsel” değildir. Zengin-fakir, âmir-memur ayırımı yapılmadan herkes sorgulanabilmektedir. Hakkında dava açılan ve suç ithamı olan yöneticiler de sorgulanır, hesaba çekilir ve gerekirse cezalandırılır.
- Kişinin konumu, soyu, itibarı ve mesleği adlî süreçlerin sağlıklı işlemesine engel olmamaktadır.
- Herkesten gelirine göre vergi alınmakta, vergi tahsil edilemeyenlerin sorumluluğu dürüst hareket eden vatandaşlara yansıtılmamaktadır.
- Kamuya ait imkânların kullanılmasında yöneticilere yakın olan-uzak olan ayırımı yapılmamaktadır. Herkese eşit fırsat sunulmaktadır.
- Devletin parası ile yurtiçi-yurtdışı gezilerde ihtiyaç temelli hareket edilmektedir. Gereksiz geziler yapılmadığı gibi, gereksiz kişiler de kafileye dâhil edilmemektedir.

- Görevlendirmelerde kınayanın kınamasına, baskı yapanın baskısına aldırmadan tek kriter olarak liyakat esas alınmaktadır.
- Tarikat, cemaat, sivil toplum kuruluşu gibi örgütlenmelerin sadece kuruluş amaçlarına göre hizmet etmelerine izin verilmekte; devletin kurumları üzerinde baskı ve tehdit unsuru olmalarına engel olunmaktadır.
- Çalışanların, emekçilerin alın teri kurumadan ücretleri ödenmektedir. Hem kamuda hem de özel sektörde hakkını alamayan hiçbir çalışan bulunmamaktadır.
- İnsanlar hakkında karar verirken asılsız ihbarlara ve delilsiz ithamlara göre hareket edilmemekte, ileri sürülen iddianın teyidi sağlanmaktadır.
- Toplumda servetin dağılımı piramit şeklinde değildir. Piramit yapı, üst tarafta sayıca az zengin, alt tarafta sayıca kat kat fazla fakir olmasıdır.
- İdeal bir toplumda servetin dağılımı; mümkünse herkesin zenginlik içinde olmasıdır. Bu mümkün değilse üst, orta ve alt tabaka şeklinde bir derecelenme olmakla birlikte üst ve orta tabakadan alt tabakaya sürekli bir servet transferinin yapıldığı dolayısı ile kimsenin aç ve açıkta kalmadığı bir toplum yapısı ideal olandır.
- Zamanı verimli kullanma bakımından yaygın bir bilinç hali vardır. Hem kişinin iç muhasebesi, hem de toplum baskısı zaman israfına engel olmaktadır. Faydalı bir iş yapmadığı günün akşamında kişi kendisini hesaba çekmektedir. Toplum baskısı ile kastedilen ise; verimsiz bir toplantı yapıldığında toplantı başkanının,

verimsiz bir ders işlendiğinde öğretmenin, toplantıya zamanında gelmediği için gecikmeye sebep olan âmirin insanlar nezdinde hesap verme durumunda olmasıdır.

- Eğitim planlamaları yapılırken, gençlerin başarılı olabilecekleri ve fıtraten temayül gösterdikleri alanlarda çalışabilmeleri için gereken tedbirler alınmaktadır.
- İstihdam politikasında denge bulunmaktadır. İhtiyaçtan fazla ya da eksik olmadan sadece olması gereken sayıda personel bulunmaktadır. Kişinin ne kadar güçlü nüfuz gücü olursa olsun onun referansı fazladan bir kişinin bile devlet kadrosunda istihdamına imkân tanımamaktadır.
- Yeniden kullanılmaya uygun eşya ve malzemelerin geri dönüşüm sistemi ile ekonomiye kazandırılma oranı dünyadaki ortalamanın çok üstündedir.
- Bina yapımlarında enerji tasarrufu tedbirlerinin alınması ihtiyarî değil, zorunlu bir kural olarak uygulanmaktadır.
- Toplumda israftan kaçınma bir refleks olarak yerleşmiştir. Sürekli bir uyarıya ihtiyaç duyulmadan insanlar kendiliklerinden israftan uzak durmaktadırlar.
- Tarım arazilerinin tamamı kullanılmakta olup, âtil duran en küçük bir toprak parçası bulunmamaktadır.
- Çalışma hayatında iyiden en iyiye, idealden en ideale ulaşma gayreti vardır. Aynı seviyeyi korumak kayıp olarak algılanmaktadır.
- Çalışma alanlarında tembellik, atalet, bıkkınlık ve lakaytlık gibi verimi düşüren durumları tespit için düzenli tarama ve denetlenme faaliyeti devam

etmektedir. Böyle bir tespit yapıldığında durumu ıslah için aşama aşama uygulanan bir eylem planı bulunmaktadır.

- Görev bilincine sahip idealist insanlardan oluşan bir toplum ve yönetim yapısı vardır.
- Yenilikçi çözüm üretimi teşvik edilmektedir. Yeni bir fikir, çözüm önerisi veya alternatif uygulamalar sunmak isteyenlerin ciddiyetle görüşlerinin dinlendiği ve değerlendirmeye alındığı bir kurum bulunmaktadır.
- Görevlendirmelerde liyakat esas alınmaktadır. Bu durum karar verme merciinde bulunanların inisiyatifine bırakılmayacak düzeyde mevzuatlar ile sıkı kayıt altına alınmıştır.
- Görev aldıktan sonra ortaya çıkan engeller sebebi ile görev gereken şekilde yerine getirilemiyorsa görevin sonlandırılması ya da kişinin daha uygun alana yönlendirilmesi yapılarak kamu zararı doğması engellenmektedir.
- Bir görev için liyakatin tespitinde diploma, yeterlilik belgesi, eğitim düzeyi, ilgili alanda çalışma süreleri gibi somut ve ölçülebilir değerler esas alınmaktadır.
- Akrabalık, dostluk, yakınlık vb. bağların etkisi ile atamalar yapılmasına mevzuatlar izin vermediği gibi, toplumun kabulü ve toleransı da bulunmamaktadır.
- Sahip olunan siyasî veya malî konum kullanılarak herhangi bir personel alımına müdahil olunduğunda bu talebe muhatap olanlar olayı kamuoyuna ilan edip mahkeme sürecini başlatmakla yükümlü bulunmaktadır. Aksi durumda kendileri görevi suiistimal davası ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

- Nüfuzlu kişilerden yardım alarak kamuda işe girmeye çalışanlar tespit edildiğinde dürüstlük ilkesine muhalefet gerekçesi ile ömür boyu kamuda çalışma hakkı elinden alınmaktadır.
- Hiçbir kimseye gücünün üzerinde, üstesinden gelemeyeceği iş verilmemektedir. Özellikle özel sektördeki çalışma koşulları sıkı takip altındadır.
- Karar alma süreçlerinde istişareler göstermelik danışma kurulları ile değil, gerçek manada görev yapan bir istişare heyeti ile yürütülmektedir.
- Yöneticinin herkesin muhalefet ettiği bir hususta tek başına karar alabilme imkânı son derece sınırlıdır. Böyle bir durumda olumsuz bir netice çıkar ise kararı alan yönetici şahsen sorumlu görülmekte ve gerekirse cezalandırılmaktadır.
- İstişare heyetleri, bilgisi ve tecrübesi ile öne çıkmış işin ehli kimselerden seçilmektedir.
- Yönetici, çevresine her yaptığını onaylamaya hazır çıkarıcı tipleri değil, duruşu ve onuru ile temayüz etmiş kişileri yaklaştırmaktadır.
- Yapıcı muhalefet kültürü toplumda yaygınlaşmıştır. Muhalefet eden kişi, yanlış gördüğü işin düzelmesi için muhalefet etmektedir.
- Yönetici muhalefeti susturmakla ve bastırmakla değil, ne dediklerini anlamakla meşgul olmakta ve muhalif görüşte haklılık payı görürse kendi kararını gözden geçirmektedir.
- Toplumda hukuk, ahlâk ve erdemlilik ilkelerinin yerleşmesine mani olanlarla etkili mücadele edilmekte, caydırıcı cezalar uygulanmaktadır.

- Âmir memurunu denetlemekte, yanlış yaptığında zaman geçmeden müdahale etmektedir.
- Memurlar ve halk herhangi bir zarara ve tehdide uğramadan yöneticilerin hatalarını ilgili mercilere haber verebilmektedirler.
- Hileli işlemlere sıfır tolerans gösterilmektedir. Kamuyu ya da halkı zarara uğratan her türlü hileli davranışlarla etkin mücadele edilmektedir.
- Hile yapmayı düşünen kişi, “hile yaparsam bu topraklarda bana artık iş/ekmek olmaz” diye düşünerek hile yapmaktan vazgeçmektedir.
- İnsanlar arasında nizaya ve kavgaya sebep olabilecek durumlar önceden belirlenerek problemler asgari seviyeye indirmeye çalışılmaktadır.
- Elde ettiği makam ve mevki, yöneticinin ahlâkını bozmamakta ve karakterini değiştirmemektedir.
- Yönetici kendisi hakkında suizan oluşturabilecek iş ve işlemlerden kaçınmaktadır. Yanlış anlamaları önleme amacıyla, gereken şeffaflık ve açıklık sağlanmaktadır.
- Yöneten ile yönetilen arasında ulaşılmaz dağlar değil, sağlıklı işleyen bir iletişim sistemi ve ulaşım imkânı vardır.
- Yöneticinin eş-dost-akrabaları kamu görevine tahsis edilmiş hiçbir imkânı şahsî işlerinde kullanmamaktadırlar.
- Devlet malında hırsızlığa, vurdumduymazlığa, savurganlığa şahit olunmamaktadır.
- Söz namus bilinmektedir. Yapılamayacak işler söz verilmezken, söz verildiği halde yapılmayan bir iş

ve vaat –zarurî durumların engellemesi dışında kalmamaktadır.

- Kutsal değerlerin muhafazası için elden gelen her türlü imkân seferber edilmektedir.
- İnanç sahiplerine ibadetlerini özgürce yapabilme imkânı sunulmaktadır.
- İslam dininin öngördüğü edep, ahlâk ve değerlere aykırı davranışlar kamuya açık alanlarda sergilenmemektedir.
- Canın muhafazası için elden gelen her türlü imkân seferber edilmektedir. Ölüme sebebiyet veren muhtemel tehlikelere karşı tedbirler alındığı gibi, sağlık hizmeti sunma imkânları bakımından ülke dünyaya örnek konumundadır.
- Malın-mülkün muhafazası için elden gelen her türlü imkân seferber edilmektedir.
- Aklın muhafazası için elden gelen her türlü imkân kullanılmaktadır.
- Taassup ve bağnazlık başlı başına mücadele edilmesi gereken bir problem olarak görülmekte ve tüm eğitim süreci buna göre şekillendirilmektedir.
- Neslin ve namusun muhafazası için elden gelen her türlü imkân seferber edilmektedir.
- Dünyadaki bilginler için ülke cazibe merkezi konumundadır. İlme ve âlimlere ilgi ve saygı göstermenin yanında çalışmaları için en uygun ortam hazırlanmaktadır.
- Geçmişe ait kültür, medeniyet ve tabiat hazineleri ehil eller vasıtası ile korunmaktadır.

- Temizlik, insaniyet, diğerkâmlık gibi sahip olunan pek çok meziyete dünyada gıpta ile bakılmaktadır.
- Kamu yararı ile şahsî menfaat çatışması yaşandığında kamunun menfaati esas alınmaktadır.
- Sahip olunan maddi-manevi bir değerin ilerleyen yıllarda kaybolma endişesi taşınmamaktadır. Sanatçı ortaya koyduğu sanatının korunacağını, ilim adamı yazdığı kitabın muhataplarına ulaşacağını, mimar yaptığı binanın yıllar geçse bile ayakta kalacağını bilmektedir.
- Hem insanın iç dünyasında, hem de yaşanılan bölgede bir huzur, sükûnet ve düzenlilik vardır.
- Fitne, bölücülük, kaos, terör, çeteleşme gibi toplum düzenini bozan hareketlere izin verilmemektedir. İhanet, cezasız kalmamaktadır.
- Ticari işlemler dış müdahale olmaksızın kendi tabîî seyrinde sürmektedir. Fiyatları serbest piyasa şartları belirlemekte ve uzun vadedeki tahminler beklendiği şekilde gerçekleşmektedir.
- Karaborsacılık ve fırsatçılık yaparak piyasanın bozulmasına sebep olanlara müsamaha gösterilmektedir.
- Hem hane halkı borçlanmalarında hem de devlet borçlanmasında mâkul ve kabul edilebilir seviyeler aşılmamaktadır.
- Harcamalarda denge ilkesi esas olup, israf da yoktur, cimrilik de yoktur.
- Karşılaşılması muhtemel krizler, felaketler ve afetler üzerinde önceden çalışılarak gereken tedbirler alınmıştır.

- İnsanların hayatında ve kamunun yönetiminde ihtiyatlı olmak bir davranış modeli olarak ortaya çıkmıştır.
- Zor durumlar için her zaman bir “B planı” bulunmaktadır.
- Toplumda kimlerin gerçek ihtiyaç sahibi olduğu tespit edilmekte ve gerek şahıslar gerek resmî-sivil kuruluşlar ile gereken destekler yapılmaktadır.
- “Evsizler” diye bir zümre olmadığı için evsiz kavramının insanların zihninde bir karşılığı bulunmamaktadır.
- Engelli bireylerin karşılaştıkları zorlukların minimuma indirildiği yaşam ve çalışma ortamı bulunmaktadır.
- Yaşanılan bölgedeki tabiatın yapısı, hayvan ve bitki örtüsü zenginliği korunmaktadır.
- Yapılacak bir faaliyet sonunda çevrenin geri dönüşü olmayan zarara uğraması ile istihdam alanı açılması arasında tercihte bulunmak gerektiğinde zararın önlenmesi faydanın elde edilmesine tercih edilmektedir.
- Yetim ve öksüzlere sahip çıkılmakta, madden ve manen onlara olan destekler ömür boyu sürmektedir.
- Uluslararası bağımsız kuruluşlar tarafından yapılan dünya yolsuzluk ve rüşvet algısı endeksinde ülke rüşvetten uzak olma bakımından açık ara birinci sırada bulunmaktadır.
- Yeni doğan ölüm oranları bakımından dünya ortalamasının oldukça altında bir oran bulunmaktadır.
- Yöneticilere halk tarafından beddua ve lanet değil, görevlerinde muvaffakiyetleri için dua edilmektedir.

- Yöneticiler, İslam'ın hukuk, ahlâk ve erdemliliğe dair kurallarını hayatlarının esası olarak görmekte ve taviz vermeden uygulamaktadırlar.

İDEAL YÖNETİM YAPISI KURULMASININ ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Kamu yönetiminde fikhî ilkelerin esas alınarak ideal bir yönetim yapısının teşekkül etmesinin önünde üç engel bulunabilmektedir. Bunlar; yöneticiden kaynaklanan engeller, yönetilenlerden kaynaklanan engeller ve sistem yapısından kaynaklanan engellerdir.

Yöneticiden Kaynaklanan Engeller

Yöneticilik görevi üstlenen kişinin yöneticide bulunması gerekenler temel vasıflardan yoksun olması ideal bir yönetim yapısı kurulabilmesinin önündeki en büyük engeldir. Bu engelin vukuu iki farklı şekilde ortaya çıkabilmektedir. Birincisi ehliyetsiz ve liyakatsiz bir kişinin liderlik konumunu elde etmesidir. İkincisi ise, göreve gelen yöneticinin süreç içinde olumsuz yönde değişim ve başkalaşım göstererek makam-mevki gücünden sarhoş (aklını, sağlıklı düşünme ve hareket etme kabiliyetini yitirmesi) olmasıdır.

Yöneticinin görev liyakatine sahip olması gerektiği teorik olarak herkesin kabul ettiği bir kural olmakla birlikte işin pratik hayatta tatbiki başlı başlına bir problemdir. Ehil olan kimdir? En ehil olanı kim belirleyecektir? Ehliyet, liyakat kriterleri nedir? gibi pek çok sorunun cevabını verebilmek kolay değildir. Pratik açıdan olayın zorluğu olmakla birlikte çağın, şartların, bölgenin ve imkânların elverdiği ölçüler göz önüne alınarak akl-ı selim sahiplerinin en ehil olanı yönetici seçme/atama yolu olarak sunacakları

çözümlerin genel ilke olarak fıkha aykırı olmayacağını söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu hususta tek bir yol önermek yerine, bulunan zaman ve yere göre değişen ancak ana hedef olan ehliyeti gözeterek alternatif yollar olabileceğini kabul etmek isabetli olacaktır.

Yöneticilik ehliyetine sahip olduğu için görev verilen bir şahsın süreç içinde liyakatini kaybetmesinin birincisi sebebi sağlık problemleri yaşayarak elverişlilik durumunu yitirmesi, ikinci sebebi ise ahlâken ve karakter bakımından olumsuz yönde değişim göstermesidir.

Sağlık sebebi ile görev yeterliliğini kaybetme durumu genel olarak yasal mevzuatlar içinde maddeleştirilerek, kişinin kendi isteği ya da yetkili kurumlar vasıtası ile görevinin sona erdirilmesi ya da başka bir göreve intikali söz konusu olmaktadır. Bu herkesin başına gelebilecek tabii bir durum olarak görüldüğü için problem ortaya çıkmadan süreç işlemektedir. Ancak karakter değişimine dayalı olarak ehliyetsizlik durumu çözümü kolay bir mesele değildir. Çünkü böyle bir durum diğer sağlık problemleri gibi somut verilerle değil, insanların düşünce ve kanaatleri ile bu iddia ortaya atılmaktadır. Dolayısıyla kişiden kişiye değişen farklı değerlendirmeler yapılabilmektedir. Bir grup, yönetici hakkında tam bir karakter bozulmasını iddia ederken; başka bir grup, tam aksine bir iddiada bulunabilmektedir. Kişisel kırgınlıklar, beklentilerin karşılanmaması, kıskançlıklar gibi pek çok farklı etken yöneticiyi ehliyetsiz gösterme temayülüne insanları götürebilmektedir.

Tespit etmede bahsi geçen sebeplerden dolayı zorluk olmakla birlikte ahlâken ve karakter olarak görev liyakatini kaybetmiş kişiler ile ideal bir yönetim yapısına

ulaşmak mümkün değildir. Bu açmazdan çıkış yolları üzerinde çalışmak gerekir. Yöneticiyi takip ve denetleme süreçlerinin ciddiyetle yapılması, davranışlarında meşruiyet çizgisini aşan yöneticilere karşı etkili toplum baskısının olması, zulüm ve haksızlık içeren davranışlar yaparsa cezalandırılması yönetici konumunda olanların elde ettikleri makam-mevki gücünü kötüye kullanmasına engel olacaktır.

Yönetilenlerden Kaynaklanan Engeller

İdeal yönetim yapısına ulaşmanın önündeki yönetilenlerden kaynaklanan engellerin başında taassup, vurdumduymazlık, korkaklık ve şahsî çıkar peşinde koşma gelmektedir.

148

1- Taassup (Bağnazlık):

Körü körüne bağlanmak kaydıyla insanın kendi kavim ve kabilesine yardım etmesi, kişinin sahip olduğu fikri katı ve kuralcı bir tavırla savunması, delil ve kanıt getirilmesine rağmen reddetme tavrının egemen olması diye tanımlanan taassup³²¹ (bağnazlık) gerçeği görmeye en büyük engellerden birsidir.

Yöneticiye itaatte taassup gösterilmesi, yapılan hiçbir hatanın görülmemesine, yapılan eleştirileri dinlemeden zorlama yorumlarla yöneticinin haklı gösterilmesine götürmektedir. Yöneten ile yönetilen arasında bu şekilde sağlıklı işleyen bir yapı oluştuğunda ideal yönetim çizgisinden uzaklaşmak kaçınılmaz olacaktır.

³²¹ Yiğit, Fevzi, "Taklit ve Taassup Üzerine Felsefi Bir İnceleme", *Din ve Bilim: Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2022, cilt: V, sayı: 2, s. 286.

Yönetilendeki mutlak itaat davranışı yönetileni sorgulanamaz yapmakta ve hiçbir hatalı kararından hesaba çekilmeyeceğini bilen yönetici hatadan hataya savrulmaktadır. İnsanlara sorgusuz itaat ailede, okulda, cemaatte, cemiyette kısaca hayatın her alanında gelişme ve ilerlemenin önünde engellerden birisi olmaktadır.

Taassubun yol açtığı bu problemlerle karşılaşmamak için; beşere itaatin sınırlarının ayet ve hadisteki bilgiler esas alınarak doğru bir şekilde belirlenmesi, Asr-ı Saadet, Hulefâ-i Râşidîn ve mezheplerin teşekkül asrındaki bağnazlıktan uzak tutumların örnek davranışlar olarak sunulması, bağnazlık yapıldığında ortaya çıkan olumsuzlukların eğitim süreçlerinde kuvvetli bir şekilde vurgulanması yoluna gidilebilir.

2- Vurdumduymazlık

Bir kötülük ile karşılaşan Müslümana gücü nispetinde karşı koyma görevini veren emr-i bil ma'ruf nehy-i anil münker ilkesi, toplumda olup bitenlere lakayt kalmamaya insanları yönlendirmektedir. Müslümanın gücü yeterse eliyle, gücü yetmezse diliyle yanlış ve hatalı işlerle mücadele etmesi topluma karşı olan sorumluluklarından biridir. Vurdumduymazlığın yaygın olduğu bir sosyal yapıda yöneticiyi hatalı davranışlarında denetleme ve sorgulama olmayacağı için fikhî ilkelerin hâkim olduğu ideal bir yönetim yapısının oluşması mümkün olmayacaktır.

3- Korkaklık

Yönetilenlerin korkarak hakkı söylemeyi terk ettiği bir toplumda, denetleme-sorgulama hiç yapılamayacaktır. İstişare toplantıları hakkı söylemek için değil yöneticinin görüşlerini onaylamak için yapılacaktır. Hakkı olan hakkını

talep edemeyecek ve zulme uğrayan yaşadıklarına itiraz edemeyip sessiz kalacaktır. Böyle bir ortamda, arzu edilen ideal yönetim yapısına ulaşılması mümkün olmayacaktır.

4- Şahsî Çıkar Peşinde Koşmak

Yönetilenlerin kamunun genel menfaati yerine kendi şahsî menfaatlerine öncelik vermesi de ideal bir yönetim yapısı kurulmasının önündeki ciddi engellerden birisidir.

Hayatı sadece kendi çıkar ve menfaatlerine göre yaşayan insanlardan oluşan toplumlarda bencillik, adaletsizlik, menfaat çatışmaları ve halkın genelinin mağduriyeti ortaya çıkacaktır. Kendisinden başka kimseyi düşünmeyen insanlardan teşekkül eden bir sosyal yapıda yönetici, çıkarıcı insanlara dağıtacağı menfaat ve imkânlar ile onların desteğini alarak hukuktan ve hakkaniyetten uzak bir yönetim anlayışı sergileyebilecektir. Dolayısıyla bu şartlar altında, ideal bir yönetim yapısı sağlanamayacaktır.

Yönetim Sisteminden Kaynaklanan Engeller

İdeal yönetim anlayışının tesisi için yöneten ve yönetilenlerin istenilen çizgide olması yeterli olmayıp, yönetim sisteminin de buna göre olması gerekir.

İnsan ister âmir olsun ister memur olsun beşeri zaafılara sahip olduğu için fırsat ve imkân bulduğunda bencillik, tembellik, zalimlik, çıkarıcılık, vurdumduymazlık gibi pek çok olumsuz hasleti sergileyebilmektedir. Bu sebeple yönetim sisteminin suiistimale fırsat vermeyecek nitelikte olması gerekmektedir.

İdeal kamu yönetimi anlayışına sahip olunmaması, mevzuatlarda kurum âmiri için karar alma süreçlerinde takdir hakkı sınırlarının çok geniş tutulması, olağanüstü

durumlar için belirlenen kuralların olağan şartlarda da uygulanması, gerekli mevzuatların zamanında çıkarılmayıp işlerin şahısların inisiyatifine bırakılması, kurallara aykırı davrananlara caydırıcı cezalar verilmemesi, kurala aykırı davrananlara aflar çıkartılarak kuralsızlığın özendirilmesi, denetleme mekanizmasının sağlıklı işlememesi ideal bir yönetim yapısı kurulmasının önündeki başlıca engellerdendir.

EK1: HAYATIN İÇİNDEN DURUMLAR VE CEVAPLARI

Bu bölümde hayatından içinden somut durumlar verilmektedir. Bunlar çeşitli toplumlarda yaşanan ya da ileride yaşanılması muhtemel olaylardır. Fıkḥî ilke ve kuralları ihlal ihtiva eden bu durumlar verildikten sonra cevap kısmında bu çalışmada dokuz üst başlık altında otuz alt başlık olarak belirlenen ilkelere işaret edilmektedir. Üst başlık verildikten sonra tırnak işareti içinde ilgili ilke ifade edilmektedir.

Bahsi geçen duruma ilişkin cevaplar, işaret edilen ilkelerin açıklandığı kısımlarda yer almaktadır. Bazen bir meselenin cevabı iki farklı bölümde yer alabilmektedir. Birden fazla ilke ihlali söz konusu olan durumlar için her bir ilkeye ayrı ayrı işaret edilmiştir.

Durum: Hastalar doktordan zamanında randevu bulamadığı için tedavi olamamıştır.

Cevap: (VII-1) Değerler “Zarûriyyât-ı Dînîyye Kapsamında Olan Değerler ve Gayeler Korunmalıdır.” (Canın Korunması)

(II-1) Verimlilik “İmkânların Kullanılmasında Verimlilik Sağlanmalıdır.”

Durum: Trafikte hız limitini aşan milletvekiline ceza verilmemiştir.

Cevap: (I-3) Adalet “Suç İşleyen Hiç Kimseye Dokunulmazlık Hakkı Tanınmamalıdır.”

Durum: Mafya yapılanmasının işlediği yaralama olayına bakan hâkim tehdit altındadır.

Cevap: (I-3) Adalet “Yargı Özgürlüğü Temin Edilmelidir.” (VIII-1) İstikrar “Kamu Düzeni Sağlanmalıdır.”

Durum: Üniversite öğretim üyesi lisansüstü öğrenci alımında kendi cemaatinden/partisinden olan notları zayıf öğrenciyi tercih etmiştir.

Cevap: (I-4) Adalet “Kul Hakkına Riayet Edilmelidir.”

153

(V-1) Denetim “Takip ve Denetleme Sorumluluğu Ciddiyetle Yerine Getirilmelidir.”

Durum: Üst düzey bürokrat imam-müezzin alım imtihan komisyonuna bazı adaylar için aracı ve referans olmuştur.

Cevap: (I-4) Adalet “Kul Hakkına Riayet Edilmelidir.”

(III-1) Liyakat “Görevlendirmelerde Ehliyet ve Liyakat Gözetilmelidir.”

Durum: Terör örgütleri serbestçe hareket etmektedir.

Cevap: (VIII-1) İstikrar “Kamu Düzeni Sağlanmalıdır.”

(VII-1) Değerler “Zarûriyyât-ı Dînîyye Kapsamında Olan Değerler ve Gayeler Korunmalıdır.” (Canın ve Malın Korunması)

Durum: Yapı denetim firmalarının ihmali sebebi ile mevzuata aykırı pek çok bina yapılmasına sebep olmuştur.

Cevap: (VII-1) Değerler “Zarûriyyât-ı Dînîyye Kapsamında Olan Değerler ve Gayeler Korunmalıdır.” (Canın ve Malın Korunması)

(V-1) Denetim “Takip ve Denetleme Sorumluluğu Ciddiyetle Yerine Getirilmelidir.”

Durum: Kamuya açık alanda genel ahlâk anlayışına sığmayan davranışlar yapılmaktadır.

Cevap: (VII-1) Değerler “Zarûriyyât-ı Dînîyye Kapsamında Olan Değerler ve Gayeler Korunmalıdır.” (Dinin Korunması)

(VIII-1) İstikrar “Kamu Düzeni Sağlanmalıdır.”

Durum: Ekonomik yapıda zenginle fakir arasında gelir oranı makası gitgide açılmaktadır.

Cevap: (I-6) Adalet “Gelir ve Zenginliklerden Yararlanmada Adalet Temin Edilmelidir.”

Durum: Köyden şehre göç sonrası ekilip biçilmeyen birçok arazi bulunmaktadır.

Cevap: (II-1) Verimlilik “İmkânların Kullanılmasında Verimlilik Sağlanmalıdır.” (Toprağın Verimi)

Durum: Danışman sıfatı bulunanlara hiçbir konuda fikir danışılmamaktadır.

Cevap: (IV-1) Katılım “Kararlar İstişare İle Alınmalıdır.”

Durum: Devlet bütçedeki ihtiyat akçesini harcamıştır.

Cevap: (VIII-4) İstikrar “Harcamalarda Orta Yolu Tutmak Gerekir.”

(VIII-5) İstikrar “İhtiyatlı ve Tedbirli Hareket Edilmelidir.”

Durum: Demirden, çimentodan çalan müteahhidin yaptığı bina depremde yıkılmıştır.

Cevap: (VII-1) Değerler “Zarûriyyât-ı Dînîyye Kapsamında Olan Değerler ve Gayeler Korunmalıdır.” (Canın ve Malın Korunması)

(V) Denetim “Toplumda Hileli İşlem Yapılmaması İçin Etkili Tedbirler Alınmalıdır.”

Durum: Karnı aç olarak uyuyan insanlar vardır.

Cevap: (IX-1) Destekleyicilik “İhtiyaç Sahibi Tüm Fertlere Yardım ve Destek Amacıyla Ulaşılmalıdır.”

Durum: Âtıl duran ve yıkılmaya yüz tutmuş imaretler, hanlar ve vakıf eserleri vardır.

Cevap: (VII-2) Değerler “İlim, Kültür Medeniyet ve Tabiat Değerleri Korunmalıdır.”

Durum: Yönetici göreve gelir gelmez makamdaki tüm eşya ve tefrişatı değiştirmiştir.

Cevap: (II-2) Verimlilik “İsrafa Karşı Etkili Tedbirler Alınmalıdır.”

(V-1) Denetim “Takip ve Denetleme Sorumluluğu Ciddiyetle Yerine Getirilmelidir.”

Durum: Fiyatların serbest piyasa koşullarında belirlenmesine sürekli müdahale olunmaktadır.

Cevap: (VIII-2) İstikrar “Mal ve Hizmet Fiyatlarının Piyasanın Tabîî Şartlarına Göre Belirlenmesi Sağlanmalıdır.”

(V-2) Denetim “Toplumda Hileli İşlem Yapılmaması İçin Etkili Tedbirler Alınmalıdır.”

Durum: Basın ve yayın kuruluşlarında tek ses vardır.

Cevap: (IV-2) Katılım “Muhalefet ve Eleştiri Kültürünün Sağlıklı Bir Şekilde İşlediği Sistem Kurulmalıdır.”

Durum: İşletme mezunları öğretmen olarak atanmıştır.

Cevap: (I-4) Adalet “Kul Hakkına Riayet Edilmelidir.”

(III-1) Liyakat “Görevlendirmelerde Ehliyet ve Liyakat Gözetilmelidir.”

Durum: Adalet kurumuna güvene dair yapılan istatistik verilerde toplumda yeterli güven olmadığı ortaya çıkmıştır. Suç işleyenin gerekli cezayı görmediği düşüncesi vardır.

Cevap: (I-1) Adalet “Adalet Mülkün Temeli Olmalıdır.”

Durum: Kurumda yeterli ders saati olmadığı için derse giremeyen öğretim elemanı bulunmaktadır.

Cevap: (II-2) Verimlilik “İsrafa Karşı Etkili Tedbirler Alınmalıdır.”

Durum: Cemaati olmayan camilere din görevlisi istihdamı yapılmıştır.

Cevap: (II-2) Verimlilik “İsrafa Karşı Etkili Tedbirler Alınmalıdır.”

Durum: Uyuşturucu kullanmaya başlama yaşı 15 yaşa kadar inmiştir.

Cevap: (VII-1) Değerler “Zarûriyyât-ı Dînîyye Kapsamında Olan Değerler ve Gayeler Korunmalıdır.” (Aklın Korunması)

Durum: Maaşlarda iyileştirme, nehrin üzerine köprü yapma, okul binasını yenileme sözü verilmiş ancak gereken faaliyetler yapılmamıştır.

Cevap: (VI-5) Ahlâk “Verilen Sözler Yerine Getirilmeli, Yalandan Sakınılmalıdır.”

157

Durum: İhale süreçlerinde rüşvet istenmektedir.

Cevap: (VI-1) Ahlâk “Makam-Mevki Gücü Yöneticinin Ahlâkî Değerlerini ve Karakterini Bozmamalıdır.”

(V-1) Denetim “Takip ve Denetleme Sorumluluğu Ciddiyetle Yerine Getirilmelidir.”

Durum: Bilgisi ve tahsili dinî konularda görüş bildirmeye yeterli olmayan nice insanlar dinî meselelerde sözleriyle gündem olmaktadır.

Cevap: (VII-1) Değerler “Zarûriyyât-ı Dînîyye Kapsamında Olan Değerler ve Gayeler Korunmalıdır.” (Dinin Korunması)

Durum: Yönetici hakkında her gün farklı iddia ve ithamlar yapılmaktadır.

Cevap: (VI-2) Ahlâk “Suizanna Sebep Olacak İşlemlerden Kaçınılmalıdır.”

Durum: Her gün 5 milyon ekmek çöpe gitmektedir.

Cevap: (II-2) Verimlilik “İsrafa Karşı Etkili Tedbirler Alınmalıdır.”

Durum: Deprem sebebiyle büyük can ve mal kaybı olmasına rağmen toplumda, sorumlu olan kimseler hesap vermez düşüncesi yaygındır.

Cevap: (I-1) Adalet “Adalet Mülkün Temeli Olmalıdır.”

(I-3) Adalet “Suç İşleyen Hiç Kimseye Dokunulmazlık Hakkı Tanınmamalıdır.”

Durum: Öğretmenler dersine geç girmekte, doktorlar muayeneye geç başlamaktadırlar.

Cevap: (I-4) Adalet “Kul Hakkına Riayet Edilmelidir.”

(V-1) Denetim “Takip ve Denetleme Sorumluluğu Ciddiyetle Yerine Getirilmelidir.”

Durum: Müdürün çocuğu resmî araç ile okula bırakılmaktadır.

Cevap: (VI-3) Ahlâk “Kamu Görevlisinin Yakınlarının Devlet İmkânlarından İstifadesi Hukuka, Ahlâka ve Örfeye Uygun Olmalıdır.”

Ahlâk (VI-4) “Devlete Ait Mallarının Kullanımında Gereken Hassasiyet Gösterilmelidir.”

Durum: Patent, marka ve faydalı ürün tescil sayısı dünya ülkeleri ortalamasının altındadır.

Cevap: (II-3) Verimlilik “İdeal Olandan En İdeale Ulaşma Gayreti İçinde Olmak Gerekir.”

Durum: Üst düzey bürokrat, milletvekili, başkan ile tanışır olmak resmî işlemlerin hızlı yürümesine katkı sağlamaktadır.

Cevap: (I-1) Adalet “Adalet Mülkün Temeli Olmalıdır.”

(VI-2) Ahlâk “Suizanna Sebep Olacak İşlemlerden Kaçınılmalıdır.”

Durum: Bir resmî dairede işlem yapmak için sıra beklemesi gerektiği halde sırasını beklemeden işlemini halledenler bulunmaktadır.

Cevap: (I-4) Adalet “Kul Hakkına Riayet Edilmelidir.”

159

(V-1) Denetim “Takip ve Denetleme Sorumluluğu Ciddiyetle Yerine Getirilmelidir.”

Durum: Vergisini zamanında ödeyenler, vergisini hiç ödemeyenlere veya geç ödeyenlere nazaran maddi zarara uğramaktadır.

Cevap: (I-1) Adalet “Adalet Mülkün Temeli Olmalıdır.”

(I-3) Adalet - “Suç İşleyen Hiç Kimseye Dokunulmazlık Hakkı Tanınmamalıdır.”

(VI-2) Ahlâk “Suizanna Sebep Olacak İşlemlerden Kaçınılmalıdır.”

Durum: Bir kişi hakkındaki herhangi bir ihbar veya sosyal medya haberi suçlanması için yeterli görülmektedir.

Cevap: (I-5) Adalet “İnsanlar Hakkında Karar Verirken Bilgiye ve Delile Göre Hareket Edilmelidir.”

Durum: Parlak fikirler ve alternatif çözümler sunan idealist insanlar kendilerini ifade edebilecek bir zemin bulamamaktadırlar.

Cevap: (II-3) Verimlilik “İdeal Olandan En İdeale Ulaşma Gayreti İçinde Olmak Gerekir.”

Durum: İbadet yapılması için uygun yer ve zaman sunulmamaktadır.

Cevap: (VII-1) Değerler “Zarûriyyât-ı Dînîyye Kapsamında Olan Değerler ve Gayeler Korunmalıdır.” (Dinin Korunması)

Durum: Hastanede, yatan hasta bölümünde refakatçisi bulunmayan hastalar bulunmaktadır.

Cevap: (IX-1) Destekleyicilik “İhtiyaç Sahibi Tüm Fertlere Yardım ve Destek Amacıyla Ulaşılmalıdır.”

Durum: Sürekli borçlanma ile faaliyetler yürütülme, borç miktarı günden güne artmaktadır.

Cevap: (VIII-3) İstikrar “Kamu Hizmetinin Sürdürülmesi İçin Yapılan Borçlanmalarda Mâkul ve Ma’ruf Seviye Aşılmamalıdır.”

(VIII-4) İstikrar “Harcamalarda Orta Yolu Tutmak Gerekir.”

Durum: Yöneticinin kararlarını ve uygulamalarını sorgulamaya ya da tartışmaya kimse cesaret edememektedir.

Cevap: (IV-2) Katılım “Muhalefet ve Eleştiri Kültürünün Sağlıklı Bir Şekilde İşlediği Sistem Kurulmalıdır.”

(VI-1) Ahlâk “Makam-Mevki Gücü Yöneticinin Ahlâkî Değerlerini ve Karakterini Bozmamalıdır.”

Durum: İşçilere sabah 08:00 akşam 22:00 saatleri arasında mesai uygulayan işletmeler bulunmaktadır.

Cevap: (III-2) Liyakat “Görevlendirmelerde Güç-Sorumluluk Dengesi Sağlanmalıdır.”

Durum: Orman yaygınları sürekli yaşanmakta ve çok geç söndürülmektedir.

Cevap: (VII-2) Değerler “İlim, Kültür Medeniyet ve Tabiat Değerleri Korunmalıdır.”

Durum: Ülkede kanun, karar, uygulama ve politika-
da sürekli değişiklikler olmaktadır.

Cevap: (VIII-1) İstikrar “Kamu Düzeni Sağlanmalıdır.”

161

Durum: Alkollü araç kullanılması sebebi ile her yıl yüzlerce trafik kazası yaşanmaktadır.

Cevap: VII-1 Değerler ““Zarûriyyât-ı Dînîyye Kapsamında Olan Değerler ve Gayeler Korunmalıdır.” (Aklın korunması)

(V-1) Denetim “Takip ve Denetleme Sorumluluğu Ciddiyetle Yerine Getirilmelidir.”

EK:2

FIKHÎ İLKELERİ UYGULAMADA BAŞARI ÖLÇÜMÜ

“Adalet Mülkün Temeli Olmalıdır.”	0-1-2-3
“Yargı Özgürlüğü Temin Edilmelidir.”	0-1-2-3
“Suç İşleyen Hiç Kimseye Dokunulmazlık Hakkı Tanınmamalıdır.”	0-1-2-3
“Kul Hakkına Riayet Edilmelidir.”	0-1-2-3
“İnsanlar Hakkında Karar Verirken Bilgiye ve Delile Göre Hareket Edilmelidir.”	0-1-2-3
“Gelir ve Zenginliklerden Yararlanmada Adalet Temin Edilmelidir.”	0-1-2-3
“İmkânların Kullanılmasında Verimlilik Sağlanmalıdır.”	0-1-2-3
“İsrafa Karşı Etkili Tedbirler Alınmalıdır.”	0-1-2-3
“İdeal Olandan En İdeale Ulaşma Gayreti İçinde Olmak Gerekir.”	0-1-2-3
“Görevlendirmelerde Ehliyet ve Liyakat Gözetilmelidir.”	0-1-2-3
“Görevlendirmelerde Güç-Sorumluluk Dengesi Sağlanmalıdır.”	0-1-2-3
“Kararlar İstişare İle Alınmalıdır.”	0-1-2-3

“Muhalefet ve Eleştiri Kültürünün Sağlıklı Bir Şekilde İşlediği Sistem Kurulmalıdır.”	0-1-2-3	
“Takip ve Denetleme Sorumluluğu Ciddiyetle Yerine Getirilmelidir.”	0-1-2-3	
“Toplumda Hileli İşlem Yapılmaması İçin Etkili Tedbirler Alınmalıdır.”	0-1-2-3	
“Makam-Mevki Gücü Yöneticinin Ahlâkî Değerlerini ve Karakterini Bozmamalıdır.”	0-1-2-3	
“Suizanna Sebep Olacak İşlemlerden Kaçınılmalıdır.”	0-1-2-3	
“Kamu Görevlisinin Yakınlarının Devlet “İmkânlarından İstifadesi Hukuka, Ahlâka ve Örfe Uygun Olmalıdır.”	0-1-2-3	163
“Devlete Ait Mallarının Kullanımında Gereken Hassasiyet Gösterilmelidir.”	0-1-2-3	
“Verilen Sözler Yerine Getirilmeli, Yalandan Sakınılmalıdır.”	0-1-2-3	
“Zarûriyyât-ı Dînîyye Kapsamında Olan Değerler ve Gayeler Korunmalıdır.”	0-1-2-3	
“İlim, Kültür, Medeniyet ve Tabiat Değerleri Korunmalıdır.”	0-1-2-3	
“Kamu Düzeni Sağlanmalıdır.”	0-1-2-3	
“Mal ve Hizmet Fiyatlarının Piyasanın Tabîî Şartlarına Göre Belirlenmesi Sağlanmalıdır.”	0-1-2-3	
“Kamu Hizmetinin Sürdürülmesi İçin Yapılan Borçlanmalarda Mâkul ve Ma’ruf Seviye Aşılmamalıdır.”	0-1-2-3	

“Harcamalarda Orta Yolu Tutmak Gerekir.”	0-1-2-3
“İhtiyatlı ve Tedbirli Hareket Edilmelidir.”	0-1-2-3
“İhtiyaç Sahibi Tüm Fertlere Yardım ve Destek Amacıyla Ulaşılmalıdır.”	0-1-2-3
“Yetim ve Öksüzler Korunup Kollanmalıdır.”	0-1-2-3
“Engelliler İçin Gereken Hizmetler Sunulmalıdır.”	0-1-2-3

Başarı Ölçümünün Değerlendirme Esasları:

Fıkhî ilke olarak otuz ilke belirlenmiştir. 0 puan: Başarısızlık, 1 puan: Alt seviyede başarı, 2 puan: Orta seviyede başarı, 3 puan: Üst seviyede başarı için verilir. Taban puan olarak meşru yollar ile yönetime gelinmiş ise 10 puan eklenerek sonuç puanına ulaşılır.

0-49 arası Puan: Fıkhî İlkeleri Gözetmede Başarısız Olan Yönetim

50-60 arası Puan: Temel Seviyede Fıkhî İlkeleri Esas Alan Yönetim

61-80 arası Puan: Orta Seviyede Fıkhî İlkeleri Esas Alan Yönetim

81-90 arası Puan: Yüksek Seviyede Fıkhî İlkeleri Esas Alan Yönetim

91-100 arası Puan: İdeal Seviyede Fıkhî İlkeleri Esas Alan Yönetim

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Devletin nizamı, adalet üzere tesis edilmek zorundadır. Bunu sağlayabilmenin başlıca yolları; yöneticilerin âdil olması, yargı kurumunun içten veya dıştan gelebilecek tehdit ve etkilerden kurtulmuş olarak hukukî süreçleri yürütmesi, suç işleme özgürlüğü olan kişi ya da zümrelerin olmaması, “kul hakkı” kavramının hayatın her alanında önemini koruması ve servetlerin dağılımında bencilce değil, hakkaniyetle hareket edilmesidir.

Allah Teâlâ’nın bahşetmiş olduğu nimetlere ve imkânlarla karşı insanlığın temel görevi nankörlük yapmayıp, bunları yerli yerinde kullanmaktır. Zamanı, emeği, binayı, toprağı kısacası tüm imkânları verimli bir şekilde kullanmak gerekir. Yerli yerinde olmayan gereksiz her tasarruf israftır ve yasaktır. Müslüman idealist olmalı, hayatı ideal olandan en ideale doğru giden bir süreç olarak yaşamalıdır. Büyük hedeflere ulaşmak için her gün bir adım ileri gitmeye çalışması gerekir. Aksi durumda verimsizlik kaçınılmaz olacaktır. Çalışma hayatında verimi elde etmenin en etkili yolu, görevlendirmelerde liyakatin esas olması ve güç-sorumluluk dengesinin kurulmasıdır.

Yöneticiyi hayata düşüren önemli sebeplerden birisi kendisini her konuda bilgili ve yeterli görmesidir. Fikir alış-verişinin, danışarak iş yapmanın sağlıklı yürümediği toplumlarda başarısızlıkların ve krizlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. İslam dini Müslümanların hem fert

hayatında hem de toplum düzeninde istişareyi gerçek manada uygulamalarını emretmiştir. Yönetimde katılımı gerçekleştirebilmek için farklı düşüncede insanların olmasına ve muhalif düşünceler serdetmesine uygun ortamların sunulması gerekmektedir. Düşünceyi ifade etmenin baskılandığı, her türlü muhalif fikrin düşmanlık olarak kabul edildiği bir yönetim anlayışında katılımının sağlanması imkânsızdır.

İnsanların kolaycılık, çıkarıcılık ve tembellik gibi olumsuz davranışlar yapması her zaman söz konusu olabilmektedir. Bu durum kendisine zarar verdiği gibi yaşadığı topluma da zarar vermektedir. Bu olumsuz vasıfları taşıyan kişi, yöneticilik vasfına sahip ise zararı katlanarak büyümetedir. Bu sakıncanın çözümü sıkı bir denetim sisteminin kurularak tembelliğe, hileye, çıkarıcılığa yol verilmemesidir. Denetlemenin caydırıcı cezalarla desteklenmesi kaçınılmazdır.

Ahlâk çok geniş anlam alanı olan bir kavram olmakla birlikte bu çalışmada ahlâk ile kastedilen İslam'ın mensuplarından istediği inanç, karakter ve davranışlara sahip olmaktır. Kamu yönetiminde uyulması gereken fikhî ilkelerin gerçek manada uygulanması için öncelikli şart kamu yönetiminde ahlâkîlik vasfının bulunmasıdır. Ahlâk varsa adalet vardır. Ahlâk varsa verimlilik vardır. Ahlâk varsa istişare vardır. Ahlâk varsa değerlerin korunması vardır. Ahlâk varsa istikrar vardır. Ahlâk varsa zor durumda olana destek vardır. Ahlâkın olmadığı yerde zulüm vardır. Ahlâkın olmadığı yerde israf vardır. Ahlâkın olmadığı yerde kendisini yanılmaz zanneden insanlar vardır. Ahlâkın olmadığı yerde değerlerin zayı olması vardır. Ahlâkın olmadığı yerde kaos ve fitne vardır.

Ahlâkın olmadığı yerde bencillik ve menfaatperestlik vardır.

İslam toplumu değerlere sahip bir toplumdur. Bu değerlerin başında din, can, mal, nesil ve akıl gelmektedir. Zarûriyyât-ı dînîyye diye tanımlanan bu değerlerin korunması uğruna meşru her türlü yolun kullanılması gereklidir. Şartlar ve imkânlar çerçevesinde değerleri en isabetli koruma yolu ne ise o yola başvurulacaktır. Bu hususta fertlere de görev düşmekle birlikte, kamu yönetiminin sorumluluğu daha büyük ve kapsamlıdır.

İnsanların hem bu dünyasını, hem de uhrevî hayatlarını mamur hale getirmeyi hedefleyen İslam dini, kelime olarak “slm” kökünden gelmekte olup barış ve esenlik anlamını ifade etmektedir. İslam, hem fert hayatında hem de toplum düzeninde düzen, istikrar ve esenliğin hâkim olmasını istemektedir. Kamu düzeninin sağlandığı, piyasanın tabîi seyrinde işlediği, harcamaların istikrarı bozacak seviyelere ulaşmadığı, tedbir ve ihtiyatlı hareket edildiği bir sosyal yapı hedeflenmektedir.

İslam medeniyeti bencil değil diğerkâm medeniyettir. Bu medeniyete mensup fertlerden oluşan bir toplumda ihtiyaç sahibi olup da destek ve yardım bulamayan kimsenin olmaması gerekir. Bulunduğu şartlar sebebi ile dezavantajlı konumda olan tüm fertlerin korunup kollanması ve temel ihtiyaçlarının karşılanması devletin temel görevleri arasındadır.

Bu çalışmadaki ilkelerin uygulanmadığı bir toplum ortamı düşünüldüğünde tespit edilen ilkelerin değeri daha net ortaya çıkmaktadır. Bir toplumda; adalet yoksa zulüm vardır. Verimlilik yoksa savurganlık vardır. Liyakat yoksa beceriksizlik vardır. Katılım yoksa despotluk vardır.

Denetim yoksa lakaytlık vardır. Ahlâk yoksa kuralsızlık vardır. Değer bilinci yoksa hayatın anlamı ve yaşamının bir gayesi yoktur. İstikrar yoksa fitne ve anarşi vardır. Destekleyicilik yoksa mutlaka o toplumda mağdurlar vardır.

İslam'ın dünya hayatını düzenleyen hükümlerini tatbik etmek Allah Teâlâ'nın hoşnut ve razı olacağı bir toplum yapısına ulaşmayı sağlayacaktır. Bu hedefe ulaşmak üzere gerek temel fıkıh kitaplarının çeşitli bölümlerinde gerekse de müstakil olarak hazırlanan eserlerde ideal yönetim yapısı ele alınmıştır.

Fıkıh literatürü incelendiğinde görüleceği üzere fakihler tarih boyunca birçok siyasetname hazırlamıştır. Her fakih kendi zamanına ve şartlarına göre çözümler sunduğu için bu eserlerin kendi dönemlerinin şartlarını ve devlet yapılarını yansıttığı bir gerçektir. Bu sebeple geçmiş dönemlerdeki bu tür eserlerden istifade etmek önemli olmakla birlikte her dönemin kendi siyasetnamesini hazırlama sorumluluğu bulunmaktadır.

Çağdaş bir siyasetname niteliği ile hazırlanan bu çalışma göstermektedir ki, ayet ve hadislerin rehberliğinde, yaşanan çağın ihtiyaç ve beklentileri de gözetilerek oluşturulacak bir yönetim anlayışı tüm insanlığın ulaşmak isteyeceği ideal bir toplum ve yönetim yapısıdır.

Günümüz yöneticilerine tavsiye, uyarı ve teşvik amacıyla tespit edilmesi gereken fikhî ilkeler bu çalışmadaki ilkeler ile elbette ki sınırlı değildir. Bu alanda yapılacak yeni çalışmalar ile bu eserde ele alınmayan pek çok farklı bilgi ve ilkeye ulaşılması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdülhamid el-Kâtib, *Doğu'nın Hükümdarı*, trc. Güldane Gündüzöz-Soner Gündüzöz, Lacivert Yayınları, İstanbul 2017.

Alim, Yusuf Hamid *el-Mekâsidü'lâmmе li'-Şerîati'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Hadis, Kahire t.y.

Altuntaş, Halil-Şahin Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.

Amâsî, Abdüsselam Şükrullah *Tuhfetü'l-ümerâ ve minhatü'l-vüzerâ*, hazırlayan A. Mevhibe Coşar, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2012.

169

Aydınlı, Abdullah, "İbn Ümmü Mektûm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ummu-mektum> (08.02.2023).

Bağdatlı, Özlem, *İslam Siyaset Düşüncesinin Kavramsal Temelleri*, Dergâh Yayınları İstanbul 2018.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru Tavki'n-Necât, thk. Muhammed Zühayr, Beyrut 2002.

Bulut, Yakup - Çerçi, Rahime, "Koçi Bey Risalesinde Devlet Yönetimi ve İyi Yönetim", *Devlet Yönetiminde İyi Yönetim Anlayış ve İlkeleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2020.

Bulut, Yakup- Kesgin, Ferhat, "Defterdar Sarı Mehmed Paşa Devlet Adamına Öğütler" *Devlet Yönetiminde İyi Yönetim Anlayış ve İlkeleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2020.

Bulut, Yakup, “Siyasetnameler ve Devlet Yönetimi”, *Devlet Yönetiminde İyi Yönetim Anlayış ve İlkeleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2020.

Canatan, Kadir, *İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014.

Canikli, İlyas, *Hadislere Göre Yöneticilere İtaatin Sınırları*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2004.

Çağrı, Mustafa, “Kul Hakkı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kul-hakki06.07.2022>.

Dönmez, İbrahim Kâfi, “Ruhsat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruhsat#1> (20.07.2022).

Ebu Dâvud, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünen*, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut t.y.

170 Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.

Erdoğan, *İslam Düşüncesinde Siyaset Etmeninin Temelleri*, Ensar Yayınları, Ankara 2019.

Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed, *et-Tibrü’l-mesbûk fî nasîhati’l-mülûk*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1988.

Gölcük, Şerafeddin, “Fatih Devrinde İlmî Hayat ve İlim Adamları”, *Mehir*, 1999, sayı: 4, s. 3-5.

Heyet, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meâl)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1983.

İbn Cemâa, Bedreddin, *Adl’e Boyun Eğmek*, trc. Özgür Kavak, Klasik Yay., İstanbul 2010.

İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, Dâru’l-Cîl, Beyrut 1411.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen*, trc. Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul 1992.

- İbn Nüceym, Zeynüddin Zeyn, *el-Eşbah ve'n-nezair*, thk. Muhammed Mutî' el-Hâfız, Dârü'l-Fikr, Dımaşk 1983.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs, *es-Siyâsetü's-ş-şer'îyye fî islâhi'r-râi ve'r-raiyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- İbnu'l-Mukaffa, *İslam Siyaset Üslûbu*, trc. Vecdi Akyüz, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.
- Kadi Abdülvehhab, Ebû Muhammed el-Bağdâdî, *el-İşrâf ala nüketi mesâili'l-hilâf*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1999.
- Karaman, Hayreddin, vdğr., *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- Kâtip Çelebi, *Bozuklukların Düzeltilmesinde Tutulacak Yollar (Düstûru'l-amel li islâhi'l-halel)*, hazırlayan Ali Can, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- Kınalızade Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, hazırlayan Ahmet Kahraman, Tercüman 1001 Temel Eser. 171
- Köse, Saffet, İslâm'da Hukuk Devleti İlkesinin Dinamikleri, *İLAM Araştırma Dergisi*, 1996, cilt: I, sayı: 2, s. 1-46.
- Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Müessesetu Zâyed b. Sultan Âl-i Neheyân, Abudabi 2004.
- Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye.
- Mevdûdî, Ebu'l Âlâ, *İslam'da İnsan Hakları*, trc. Sezgin Baş, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah, *el-İhtiyâr li-ta'lîlî'l-Muhtâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1991.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, t.y.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed, *Sünen*, trc. A. Muhtar Büyükcınar vdğr., Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981.

Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetname*, trc. Aydil Erol, Milenyum Yayınları, İstanbul 2020.

Özdemir, Ahmet, *Hadislerin Rehberliğinde Kardeşlik Hukuku*, Murat Kitabevi, Ankara 2014.

Özdemir, Hz. Peygamber'in Fıkhî Hükümlerindeki Usûl ve İlkeler, Murat Kitabevi, Ankara 2015.

Özdemir, *İslam Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeni ve Savaş Hukuku*, Murat Kitabevi, Ankara 2017.

Özdemir, Mal ve Hizmet Bedellerinin Piyasanın Tabîî Şartlarına Göre Belirlenmesi İçin Alınan Fıkhî Tedbir ve Kurallar, *Bingöl Ü. İ. F. Dergisi*, sayı: 18, s. 219-232, Aralık 2021.

Özdemir, "Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 175-195, 2012.

Özek, Ali, vdğr., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999.

Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*, hazırlayan M. Ertuğrul Düzdâğ, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul t.y.

Sallâbî, Ali Muhammed, *Siyer-i Nebi*, Ravza Yayınları, trc. Mustafa Kasadar vdğr., İstanbul 2015.

Saygılıoğlu, Nevzat- Arı, Selçuk, *Etkin Devlet: Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi*, Sabancı Üniv., İstanbul 2003.

Şeyzerî, Celaledin Abdurrahman b. Nasr b. Abdullah, *Devlet Başkanının Nitelikleri (en-Nehcü'l-meslûk fi siyaseti'l-mülûk)*, trc. Osman Arpaçukuru, İlke Yayıncılık, İstanbul 2003.

- Şulul, Cevher, *İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesi: (Eflatun'un Devlet'i ve İbn Rüşd'ün Yorumu)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2009.
- Taberî, Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed, *Tarîhu'l-umem ve'l-mülûk, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye*, Beyrut 1407.
- Timur, *Benim Devletim (Tüzükat-ı Timurin ve Cengiz Yasası)*, sdl. Alemdar Yalçın, Fetih Yayınevi, İstanbul 1974.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Serve, *Sünen*, trc. O. Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul t.y.
- Tunuslu Hayreddin Paşa, *Ülkelerin Durumunu Öğrenmek İçin En Doğru Yol*, trc. Kerim Suphi Muhammed, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2017.
- Turtûşî, Ebu Bekr İbn Ebi Rendeka Muhammed, *Sirâcü'l-mülûk*, hazırlayan Said Aykut, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- Türk Dil Kurumu Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (01.02.2023).
- Türk Düşünce Hareketi Merkez Heyeti, *Türk Düşüncesi*, İrfan Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Vural, Muammer, İslam Hukukunda Ruhsat Sebepleri ve Bazı Ruhsat Örnekleri- I:(Sefer, Hastalık ve Zaruret Örneği), *Bingöl Ü. İ. F. Dergisi*, 2018, sayı: 12, s. 323-359.
- Yaran, Rahmi, “Kefâret”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kefare#2-fikih> (27.01.2023).
- Yeniçeri, Celal, *İslam Açısından Tüketim Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi*, İFAV Yayınları, İstanbul 1996.
- Yeniçeri, *İslam İktisadının Esasları*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1980.
- Yiğit, Fevzi, “Taklit ve Taassup Üzerine Felsefi Bir İnceleme”, *Din ve Bilim: Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2022, cilt: V, sayı: 2, s. 279-292.

Yiğit, İsmail, “Tebük Gazvesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tebuk-gazvesi> (20.06.2022).

Yiğit, Yaşar, “İslam Ceza Hukukunda Eşitlik İlkesi ve Dokunulmazlık”, *Kur’an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1999, cilt: II, sayı: 13-15, s. 195-206.

Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020.

Zehebî, Mahmud b. Osman, *el-Kebâir*, Dâru’n-Nedveti’l-Cedîde, Beyrut t.y.